

**10. SINIF TARİH DERS KİTAPLARINDA OSMANLI DEVLETİ
MERKEZ TEŞKİLATINA DAİR KONULARIN İŞLENİŞİ İLE İLGİLİ
BİR İNCELEME**

Gözde Ayer

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER ANA BİLİM DALI
TARİH EĞİTİMİ BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

ŞUBAT 2024

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren altı (6) ay sonra tezden fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı : Gözde

Soyadı : Ayer

Bölümü : Tarih Eēitimi

İmza :

Teslim Tarihi :

TEZİN

Türkçe Adı: 10. Sınıf Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı Devleti Merkez Teēkilatına Dair Konuların İēleniēi ile ilgili Bir İnceleme

İngilizce Adı: A Study of the Treatment of Topics Related to The Central Organization of The Ottoman Empire In 10th Grade History Textbooks

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Yazar Adı Soyadı: Gözde Ayer

İmza :

JÜRİ ONAY SAYFASI

Gözde Ayer tarafından hazırlanan “10.Sınıf Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı Devleti Merkez Teşkilatına Dair Konuların İşlenişi ile ilgili Bir İnceleme” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Gazi Üniversitesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Ana Bilim Dalı’nda Yüksek lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Yasemin Demircan

(Tarih Eğitimi Ana Bilim Dalı, Gazi Üniversitesi)

Başkan: Prof. Dr. Meliha Köse

(Tarih Eğitimi Ana Bilim Dalı, Gazi Üniversitesi)

Üye: Doç. Dr. Bahattin Demirtaş

(Tarih Ana Bilim Dalı, Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Tez Savunma Tarihi: 23/01/2024

Bu tezin Türkçe ve Sosyal Bilimler Ana Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Unvan Ad Soyad

Eğitim Bilimleri Enstitü Müdürü:

Prof. Dr. Şaban Çetin

**10. SINIF TARİH DERS KİTAPLARINDA OSMANLI DEVLETİ
MERKEZ TEŞKİLATINA DAİR KONULARIN İŞLENİŞİ İLE İLGİLİ
BİR İNCELEME
(Yüksek Lisans Tezi)**

Gözde Ayer
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
Şubat 2024

ÖZ

Bu çalışmanın amacı 2021-2022 eğitim öğretim yılında okutulmuş olan tarih ders kitaplarında "Sultan ve Osmanlı Merkez Teşkilatı" ünitesinin karşılaştırılması yapılarak 2018 yılında yayınlanan "Tarih Dersi Öğretim Programının" ilgili ünitesinin kazanımlarına göre incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda 2021-2022 eğitim-öğretim yılında okutulmuş özel ve devlet yayını olan tarih ders kitapları incelenmiştir. Nitel bir araştırma olarak tasarlanan bu çalışmada doküman analizi yönteminden yararlanılmıştır. Çalışmada kullanılan dokümanlar içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Araştırmanın bulgularına göre; kitaplarda konu içerikleri ile ilgili verilen bilgi miktarı farklılık göstermektedir. Devlet yayını olan tarih ders kitaplarında daha fazla görsel ve bilgi metni kullanılmışken özel yayınevi yayını olan tarih ders kitaplarında yorumsal içerikli bilgi daha fazladır. Kitaplarda konu hakkında verilen genel bilgiler aynıdır. Ancak bazı merkez teşkilat kurumları ile ilgili önemli tarihler, önemli yerler gibi bilgilerde kitaplar arasında farklılık mevcuttur. Kitaplarda genel olarak tarih programının kazanımları karşılanmıştır. Devlet yayını olan tarih ders kitabında konular ile ilgili bilgilerin verilmesi itibarıyla kazanımları daha çok karşılamaktadır. Araştırma, aynı yıl içinde aynı müfredata uygun olarak hazırlanan tarih ders kitaplarında aynı ünite ve konular ile ilgili bilgilerde ve bilgilerin sunulduğunda farklılıklar olabileceğini ortaya koymaktadır. Bu durum farklı ders kitaplarından dersin içeriğini öğrenen öğrencilerin konuları farklı bilgilerle öğrenebileceğini de göstermektedir.

Anahtar kelimeler: 10. Sınıf tarih ders kitabı, Osmanlı Merkez teşkilatı, ders kitabı, tarih eğitimi

Sayfa adedi : xiii+98

Danışman : Prof. Dr. Yasemin Demircan

**A STUDY OF THE TREATMENT OF TOPICS RELATED TO THE
CENTRAL ORGANIZATION OF THE OTTOMAN EMPIRE IN 10TH
GRADE HISTORY TEXTBOOKS**

(M.S Thesis)

Gözde Ayer

GAZİ UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF EDUCATIONAL SCIENCES

February 2024

ABSTRACT

The aim of this study is to compare the “ Sultan and Ottoman Central Organization” unit in the history textbooks taught in private and public schools in the 2021-2022 academic year and to examine it according to the achievements of the relevant unit of the “History Curriculum” published in 2018. For this purpose, two history textbooks taught in the 2021-2022 academic year were analyzed. One of them was published by a private publishing house and the other by the state. In this research, which was designed as a qualitative research, the document analysis method was used. In the study were analyzed using the content analysis method. According to the findings of the research; The amount of information given about the subject content in the books varies. While more visuals and information texts are used in history textbooks that are public publications, There is more information with interpretative content in history textbook that are published by private publishing houses. The general information given about the subject in the books is the same. However, there are differences between the books in some information such as important dates and important places about some central organizational institutions. The textbooks generally met the achievements of the history program. However, The history textbook published by the Ministry of National Education meets the learning outcomes more in terms of the information given about the subjects. The reserach reveals that there may be differences in the information and presentation of the same units and subjects in history textbooks prepare in accordance with the same curriculum in the same year. This shows that students who learn the content of the course from different textbooks can learn the subjects with different information.

Key Words : 10th grade history textbook, Ottoman Central Organization, history
textbook, history education

Page Number: xiii+98

Advisor : Prof. Dr. Yasemin Demircan

İÇİNDEKİLER

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU.....	i
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI.....	ii
JÜRİ ONAY SAYFASI.....	iii
ÖZ.....	iv
ABSTRACT.....	vi
TABLolar LİSTESİ.....	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xii
BÖLÜM I.....	1
GİRİŞ.....	1
1.1. Problem Durumu.....	3
1.2. Araştırmanın Alt Problemleri.....	4
1.3. Araştırmanın Amacı.....	4
1.3. Araştırmanın Önemi.....	4
1.5. Kapsam.....	6
1.6. Varsayımlar.....	6
1.7. Sınırlılıklar.....	6
BÖLÜM II.....	7
KURAMSAL ÇERÇEVE.....	7
2.1. Tarih Eğitimi.....	7
2.2. Tarih Ders Kitapları.....	9

2.3. Divan-ı Hümayun.....	10
2.4. Tarih Dersi Öğretim Programı.....	11
2.5. İlgili Araştırmalar.....	13
BÖLÜM III.....	15
YÖNTEM.....	15
3.1. Araştırmanın Modeli.....	15
3.2. Veri Toplama Araçları.....	16
3.3. Verilerin Toplanması.....	17
3.4. Verilerin Analizi.....	17
BÖLÜM VI.....	20
BULGULAR	20
4.1. 2021-2022 Eğitim Öğretim Yılında Okutulan 10. Sınıf Tarih Ders Kitaplarında Divan-ı Hümayun.....	22
4.1.1. Vezir-i Azam.....	31
4.1.2. Vezir.....	32
4.1.3. Kazasker.....	34
4.1.4. Defterdar.....	35
4.1.5. Nişancı.....	37
4.1.6. Yeniçeri Ağası.....	38
4.1.7. Kaptan-ı Derya.....	39
4.1.8. Reisülküttab.....	41
4.1.9. Şehlülislam.....	42
4.2. 2021-2022 Eğitim Öğretim Yılında Okutulan 10. Sınıf Tarih Ders Kitaplarında Verilen Padişah ile İlgili Bilgiler.....	43
4.2.1. Merkezi Otoriteyi Güçlendiren Gelişmeler.....	44
4.2.2. Padişah'ın Özellikleri.....	52

4.2.3. Şehzade Eğitimi.....	58
4.3. 2021-2022 Eğitim Öğretim Yılında Okutulan 10. Sınıf Tarih Ders Kitaplarında Topkapı Sarayı.....	62
4.3.1. Enderun.....	68
4.3.2. Birun.....	71
4.3.3. Harem.....	73
BÖLÜM V.....	78
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	78
5.1. Sonuç	78
5.2. Öneriler.....	91
KAYNAKLAR.....	92

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. <i>İncelenen Tarih Ders Kitapları</i>	17
Tablo 2. <i>Ders kitaplarında Merkez Teşkilatı ile İlgili Verilen Temel Kavramlar</i>	21

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Kubbealtı salonunda divan toplantılarının yapıldığı yer (Topkapı Sarayı, İstanbul)	26
Şekil 2. Kubbealtı Salonu (Topkapı Sarayı Müzesi, İstanbul)	27
Şekil 3. Divan (Topkapı Sarayı Müzesi, İstanbul)	28
Şekil 4. Divan toplantısıyla ilgili bir minyatür (Matrakçı Nasuh)	29
Şekil 5. Divan-1 hümayun üyeleri ve görevlileri	30
Şekil 6. Divan-1 hümayun üyeleri etkinliği	30
Şekil 7. Vezir-i azam (İllüstrasyon New York Halk kütüphanesi, Vinkhuijzen Askeri Üni-formalar koleksiyonu Türkiye, 1820)	32
Şekil 8. Kaptan-1 derya (İllüstrasyon New York Halk kütüphanesi, Vinkhuijzen Askeri Üni-formalar koleksiyonu Türkiye, 1820)	41
Şekil 9. Hazine Odası (Topkapı Sarayı Müzesi, İstanbul)	49
Şekil 10. Çandarlı Halil Paşa 1453 (Tablo Ressam:Jean Etianne Lionard)	50
Şekil 11. Topkapı Saray'ındaki Valide Sultan dairesi	51
Şekil 12. Ferman Örneği	56
Şekil 13. Padişahın devlet adamlarıyla görüşmesi (Louis Nicolas De Lespinasse/Topkapı Sarayı Dilekçeler Salonunda Sultan Büyükelçilerinin sunumu, Kostantinopolis)	56
Şekil 14. II. Murat tablosu(John Young/Topkapı Saray Müzesi-İstanbul)	57
Şekil 15. Fatih tablosu (Gentile Berlin/Topkapı Sarayı Müzesi-İstanbul)	57
Şekil 16. Kanuni Sultan Süleyman'ın Budin Seferi (Stanislaw Chlebowski/ Dolmabahçe Sarayı Milli Saraylar Müzesi)	57
Şekil 17. Lala temsili görseli	61

<i>Şekil 18.</i> Amasya.....	61
<i>Şekil 19.</i> Topkapı Sarayı'nda şehzadelerin günlük yaşantısıyla ilgili bir minyatür (Surname-i Vehbi).....	62
<i>Şekil 20.</i> Topkapı Sarayı.....	65
<i>Şekil 21.</i> Topkapı Sarayı minyatürü (Nusret Çoban).....	66
<i>Şekil 22.</i> Topkapı Sarayı'ndan bir görünüm.....	67
<i>Şekil 23.</i> Topkapı Sarayı'nda bayramlaşma tablosu (Kapıdağlı Kostantin).....	67
<i>Şekil 24.</i> Enderun halkı.....	69
<i>Şekil 25.</i> Enderundaki hizmetlilerin görevleri.....	69
<i>Şekil 26.</i> Silahdar ağa (İllüstrasyon New York Halk kütüphanesi, Vinkhuijzen Askeri Üniformalar koleksiyonu Türkiye, 1820).....	70
<i>Şekil 27.</i> Saray Halkı.....	71
<i>Şekil 28.</i> Birundaki hizmetlilerin görevleri.....	72
<i>Şekil 29.</i> Kapıçılar Kethudası (İllüstrasyon New York Halk kütüphanesi, Vinkhuijzen Askeri Üniformalar koleksiyonu Türkiye, 1820).....	72
<i>Şekil 30.</i> Harem halkı.....	73
<i>Şekil 31.</i> Harem Dairesi (Topkapı Sarayı).....	76
<i>Şekil 32.</i> Haremde Has Oda.....	77
<i>Şekil 33.</i> Topkapı Sarayı Harem Dairesinden bir görünüm.....	77

BÖLÜM I

GİRİŞ

Osmanlı Devleti bir beylik olarak kurulmuş zamanla devlet olma sürecine geçmiştir. Bu süreçte bağlı bulunduğu aşiret geleneğini bırakılmış ve saltanat sistemine geçilmiştir. Yönetim hakkı da her daim Osmanoğulları'na ait olmuştur (Saydam, 1999, s.53). Osmanlı hanedanlığı içinde devlet başkanlığı seçiminde beyler ve önemli şahsiyetler söz sahibi olmuştur. Bu durum Fatih Sultan Mehmet dönemine kadar devam etmiştir. Fatih döneminde çıkarılan kanunname ile yönetime en uygun şehzadenin tahta oturması usul haline gelmiştir (Uzunçarşılı, 2004, s. 35-36).

Tahta geçen Osmanlı Sultanları Bizans topraklarını da yönettiklerinden hem Bizans'tan intikal eden hem de Türk ve İslam geleneğinden gelen çeşitli unvanlar kullanmışlardır (Saydam, 1999, s.56). Bu unvanlar içinde en çok kullanılanı "padişah"tır. İkinci en çok kullanılan unvan Arapça olan ve halifelikten sonra kullanılan 'Sultan' unvanıdır. Bu unvan üstün ve kuvvetli anlamındadır. Osmanlı padişahları ayrıca Bey, Han Şah, Hünkar, Hüdavendigar, Melik ve Bizans İmparatoru anlamına gelen 'Kayser' unvanını da kullanmışlardır (İnalçık, 2007; Özgüdenli, 2009).

Osmanlı Padişahlarının pek çok yetkisi vardı. Ancak bu yetkiler sınırsız değildi. Bu yetkilerde özellikle şer'i hukuka bağlı davranırlardı. Osmanlı Padişahları yürütmenin başı idiler ve devlet işlerinde karar almadan önce divan-ı hümayunda müzakere ederlerdi. Kendileri de divan-ı hümayuna ilk dönemler başkanlık yapmışlardır (Uzunçarşılı, 2004, s.45).

Osmanlı devletinde de diğer İslam devletlerindeki gibi devlet işlerinin görüldüğü ve karar bağlandığı ‘divan-ı hümayun’ isimli bir padişah divanı vardı. Orhan Bey’den Fatih devrine kadar divan, padişahın başkanlığında haftada iki kez toplanırdı (Uzunçarşılı, 1984, s.1-2).

Padişahın sonra en etkili karar alma organı olan divan-ı hümayun kurumu hem Anadolu Selçuklularının divan kurumundan hem de Bizans’tan etkilenecek ortaya çıkmıştır. Padişah divan-ı hümayuna başkanlık ettiği dönemlerde divan toplantılarını ‘kafesli pencere’ denilen balkondan izlerdi. Padişahın mutlak hakimiyet ve otoritesi arttıkça divan toplantılarına daha az katılım göstermeye başladı. Fatih kanunnamesi ile padişah yerine divana sadrazam başkanlık etmeye başladı (Yetkin, 2012, s.359).

Osmanlı Devleti’nde divan-ı hümayun sarayın içinde yer alırdı. Topkapı Sarayı sadece padişah ve mahiyetinin yaşadığı yer değil ayrıca devletin yönetildiği yerdi. Divan-ı hümayun üyeleri: sadrazam, vezirler, Anadolu ve Rumeli kazaskerleri ile defterdar ve nişancıdır (Aydın, 2003, s.10). Bu görevliler medrese eğitimi ilmiye sınıfı ile Enderun ve diğer okullarda eğitim görmüş seyfiye sınıfına bağlılardı (Dinler, 2010, s.13).

Osmanlı merkez teşkilatı ve yapısı, Osmanlı Devleti ile ilgili en önemli konular arasındadır. Bu aynı zamanda Türk Devlet yönetim geleneğinin arka planını da oluşturmaktadır. Türkiye’de Osmanlı Devleti’nin bıraktığı büyük tarihi miras, tarih dersi ile gelecek nesillere öğretilmektedir. Bu mirasın aktarılmasında hiç şüphesiz en önemli ve etkili araç tarih ders kitaplarıdır. Tarih ders kitapları günümüzde de eğitim öğretim ortamındaki gücünü korumaktadır (Kırmit, 2022, s.172, Şeritoğlu, 2019: s.6). Ait olduğu toplumun ortak kültürel öğelerini ve inançlarını yansıtan bu kitaplar gerek içerik açısından gerek görsel açıdan kullanım kolaylığından ötürü hem öğretmenler hem öğrenciler için vazgeçilmez kaynaklardır (Çelik, 2020, s.569).

19. yüzyıldan itibaren eğitimde vazgeçilmez unsurlardan biri olan tarih ders kitapları, eğitim kurumlarında resmi tarihçiliğin iz düşümüyle oluşmuş, bilginin depolandığı ve öğretimde bir ders aracı olarak kullanılan materyallerdir. Tarih ders kitaplarının dönemin politik yapısından da etkilendiği bilinmektedir (Yıldırım, 2018, s.683). Eğitim politikaları doğrultusunda hazırlanan tarih öğretim programlarının baz alınmasıyla oluşturulan tarih ders kitapları, toplumların ortak gelenek kültür inanç ve değer kavramlarının oluşmasında ana kaynak vazifesi görmüştür. Aynı zamanda tarih ders kitapları vatandaşlık bilincinin oluşmasında en etkili araçlardandır. Tarih ders kitapları doğru bilginin sınırların bilinmesinde de önemli bir role sahiptir. Sadece doğru bilgiye ulaşmayı değil geçmişten

günümüze gelen kültürel öğeleri ve farklı toplumlarla olan ilişkileri de ortaya koymaktadır (Çelik, 2020, s.567).

Osmanlı Devleti ve uygulamaları, tarih programları ve tarih öğretimi içinde her zaman yer almıştır. Yaklaşık 600 yıl tarih sahnesinde varlık gösteren Osmanlı Devleti'nin merkezi teşkilat yapısı da tarih ders kitaplarının en önemli konuları arasında olmuştur. Öneminden dolayı bu konunun nasıl öğretildiği ve öğrencilere nasıl aktarıldığı araştırmaya değerdir. Çünkü temel başvuru kaynağı olan tarih ders kitaplarında yer alan konuların niteliği öğretimin niteliğini de belirlemektedir.

Bu çalışmada ise, 2021-2022 eğitim öğretim yılında kullanılan 10. sınıf tarih ders kitaplarında "Osmanlı Devleti Merkez Teşkilatına" dair konuların nasıl öğretildiği ve işlendiği sorgulanmıştır.

1.1. Problem Durumu

Osmanlı Devleti Türk tarihinin en önemli devletlerinden biri olmuştur ve varlığını 600 yıl muhafaza etmiştir. Osmanlı Devleti'nin bu kadar güçlü ve uzun süreli olmasının temel nedeni sağladığı adalet ve şer'i hukuka dayanan merkezi otoritesidir (Saydam, 1999, s.26). Bu otoritenin kaynağı padişah olmakla birlikte padişahтан sonra yönetimde en etkili kurum divan-ı hümayundur (Kunt, Faroqi, Yurdaydın & Ötekan, 2011, s.86). Divan-ı hümayun temelde devlet işlerini yürütmüş ve çözülemeyen davalara da bakmıştır (İnalçık, 2014, s.94). Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin merkez teşkilatını divan-ı hümayun kurumuyla birlikte anlamak mümkündür.

Osmanlı'da "Sultan ve Merkez Teşkilatı" tarih ders kitaplarının başlıca konuları arasındadır ve çok sayıda kavram içermektedir. Kavram içeriği çok olan üniteler için tarih ders kitaplarında verilen bilgilerin yanı sıra çeşitli görsel ve etkinlik kullanımı önemlidir. Tarih ders kitapları verilmek istenen bilginin belirli bir teknik doğrultusunda verildiği temel öğretim araçlarıdır. Bu yüzden öğretim programlarında benimsenen temel kazanımları sağlaması beklenmektedir (Çelik, 2020, s.567).

2021-2022 eğitim öğretim yılında devlet okulları ve özel eğitim kurumlarında okutulan 10. sınıf tarih ders kitaplarında "Sultan ve Osmanlı Devleti Merkez Teşkilatı" 6. Ünite olarak verilmektedir. "Sultan ve Osmanlı Devleti Merkez Teşkilatı" ünitesinin "Tarih Dersi Öğretim Programı"nın kazanımları ışığında analiz edilmesi ve hangi ders kitabının öğretim

programının kazanımlarına daha uygun olduğunun ortaya konması araştırmanın problem durumudur.

1.2. Araştırmanın Alt Problemleri

Araştırmada problem durumuna istinaden aşağıdaki alt problemlere cevap aranmıştır:

1. 2021-2022 yılında eğitim-öğretim yılında kullanılan 10. Sınıf tarih ders kitaplarında divan-ı hümayun ile ilgili bilgiler nasıl sunulmaktadır?
2. 2021-2022 yılında eğitim-öğretim yılında kullanılan 10. Sınıf tarih ders kitaplarında Saray teşkilatı ile ilgili bilgiler nasıl sunulmaktadır?
3. 2021-2022 yılında eğitim-öğretim yılında kullanılan 10. Sınıf tarih ders kitaplarında Sultanlık kurumu ile ilgili bilgiler nasıl sunulmaktadır?

1.3.Araştırmanın Amacı

2021-2022 eğitim -öğretim yılında kullanılan 10. Sınıf tarih ders kitaplarında “Sultan ve “Osmanlı Devleti Merkez Teşkilatı” ünitesinin nasıl öğretildiğini ortaya koymaktır ve o dönemde okutulan biri MEB diğeri özel yayın olan iki kitabı karşılaştırmaktır.

Aynı zamanda 10. sınıf tarih ders kitaplarında yer alan “Sultan ve Osmanlı Devleti Merkez Teşkilatı” ünitesini 2018 tarih öğretim programı doğrultusunda analiz etmektir.

1.4.Araştırmanın Önemi

Osmanlı Devleti’nde kuruluştan itibaren divan her zaman merkez teşkilatı içinde etkin bir kurum olarak varlığını sürdürmüştür. Önceleri padişahın başkanlık ettiği divan-ı hümayuna Fatih Sultan Mehmet’in hazırlattığı kanunname ile sadrazam başkanlık etmeye başlamıştır. Ancak divandan çıkan kararlarla ilgili son karar hep padişahın olmuştur. Divan-ı hümayun Osmanlı Devleti içinde her zaman kararların hızlı bir şekilde alındığı ve merkezi otoriteyi güçlü kılan bir kurum olmuştur. Divanda sadrazam, kazasker ve defterdar gibi üst düzey devlet yetkilileri bulunurdu ve bunlar mali, hukuki, şeri ve örfi işlerle ilgilenirlerdi. Osmanlı merkezi yönetiminin temelini oluşturan bu kurum bir bakanlar kurulu gibi hareket ederek hızlı ve etkili kararlar alınmasını sağlamıştır. Bu çalışma kitaplarda Osmanlı merkez teşkilatının tarih ders kitaplarında nasıl ortaya konulduğunu anlamak açısından

önem taşımaktadır (Uzunçarşılı, 1984, s.2). Tarih öğretiminin temel kaynaklarından biri olan ders kitaplarının öğrencilere bilgileri etkili, doğru ve uygun yöntemlerle aktarması beklenmektedir. Bu beklentinin ne düzeyde karşılandığını anlamak açısından da bu çalışma önemlidir ve konuya ışık tutma potansiyeline sahiptir.

Osmanlı merkez teşkilatının doğru bilgi ve yöntemlerle öğretilmesi güncel problemlere de cevap olacaktır. Çünkü yaşadığımız teknoloji çağında zaman zaman tarihi bilgilerin ve tarihi şahsiyetlerin manipüle edildiği gözlenmektedir. Bu bağlamda Osmanlı Devleti ile ilgili bilgilerin bilhassa medya sektörü tarafından manipüle edilmesiyle mücadele etmek açısından konu önem arz etmektedir. Tarih ders kitaplarının vizyonu aynı zamanda tarihimizde yanlış anlatılan konuların doğrusunu öğrenciye anlatmak olmalıdır (Koç, 2019, s. 2-3).

Günümüzde insanlar diğer pek çok konuyu öğrenmekte olduğu gibi tarihi öğrenmekte de kitle iletişim araçlarına başvurmaktadır. Özellikle film ve dizilerde Osmanlı Devleti çok popüler bir konudur ve belki bu yüzden en çok manipüle edilen tarih konularının başında gelir. Günümüzde birçok insan tarafından izlenen bu yapımlar daha çok izlenme sayısına ulaşmak için tarihi gerçeklikleri çarpıtmakta ve tarihsel olaylar ile ilgili yanlış bilgiler verebilmektedirler. Bu durumda tarih ders kitaplarını öğrencilere doğru bilgiyi öğretmede ve tarih bilinci oluşmuş gençler yetiştirmede çok önemli bir konuma getirmektedir. (Koç, 2019, s 2-3). Osmanlı Devleti konusu üzerinde en çok manipüle edilen konular padişah, vezir-i azam gibi tarihi şahsiyetlerin imajları ve bunla bağlantılı olarak Osmanlı saray ve merkez teşkilatıdır (Kabacaoğlu, 2020, s.349). Dizi ve filmlerin toplumlar üzerindeki etkisi göz önünde bulundurulduğundan tarih ders kitaplarının medya sektöründeki Osmanlı ile ilgili yanlış algıları düzelterek şekilde hazırlanması önemlidir. Birçok öğrencide bu popüler dizileri seyretmekte ve Osmanlı Devleti ile ilgili bilgileri medyadan öğrenme yolunu seçmektedir. Nitekim toplumun büyük kısmının diğer tarihi şahsiyetler hakkında bir fikri yok iken Osmanlı şahsiyetleri hakkında belli bir kanaate sahip olmaları bu durumu açıklamaktadır (Er vd., 2014, s.411; Gezici & Demir, 2018, s.396). Toplumsal tarih eğitimi için tehlike olabilecek dizi ve filmlerde Osmanlı Devleti ile ilgili tarihi olayların çarpıtılması ve tarihi şahsiyetlerin yanlış tanıtılması hususu önemlidir ve bu konuda alınabilecek en etkili tedbir öğrencilere iyi bir tarih eğitimi sağlamak olacaktır. Bu hususta tarih ders kitaplarının öğrencilere tarihi kurum olay ve şahsiyetleri anlatırken etkili bir öğrenme metoduyla anlatması, öğrencilerin algı düzeylerine uygun olarak açıklayıcı bir

şekilde anlatılması bu hususta da tarih öğretim programlarının kazanımlarına uygun olması önemlidir (Demircioğlu, 2007, s. 83-85).

Özellikle halk arasında Sultan ve divan- hümayun ile ilgili popüler bir şekilde konuşulan ve çarpıtılan konular hakkında öğrencilere doğru bilgilerin ihtiyaçlar doğrultusunda sunulması gereklidir. Bu gerekliliği sağlayabilmek için tarih ders kitaplarında Sultan ve divan- hümayun konusunun nasıl öğretildiği ve nasıl öğretilmesi gerektiği her zaman gündem bulacaktır.

1.5 Kapsam

Bu çalışma 2021-2022 eğitim-öğretim yılında okutulan 10. Sınıf tarih ders kitaplarının 6. ünitesi olan “Sultan ve Osmanlı Devleti Merkez Teşkilatını kapsamaktadır.

1.6.Varsayımlar

1. İncelenen tarih ders kitaplarının çalışma için yeterli olduğu varsayılmaktadır
2. Literatür taraması ile elde edilen verilerin yeterli ve güvenilir bilgiler olduğu varsayılmaktadır.

1.7. Sınırlılıklar

Bu araştırma; 2021-2022 eğitim-öğretim yılında okutulan 10. sınıf tarih ders kitaplarının “Sultan ve Osmanlı Devleti Merkez Teşkilatı” ünitesi ile sınırlıdır.

BÖLÜM II

KURUMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde kuramsal çerçeveye ve konu ile bağlantılı önceden yapılmış araştırmalara yer verilecektir.

2.1.Tarih Eğitimi

Tarih her toplumun başından geçen olayları sebep sonuç ilişkisi içinde inceleyen ve bu olayları yazıya geçirerek kanıtlı kaynaklar oluşturan bilim dalıdır (Kırımıt, 2022, s.172). Tarihi bilginin iyi anlaşılması ve eğitimde kullanılması nitelikli bir şekilde aktarımı ile mümkündür. Bugünü anlamak ve geleceği şekillendirmek ancak geçmişi anlamakla gerçekleşecektir. Bunun için tarih eğitimi, toplumsal eğitimde büyük bir öneme sahiptir. Tarih eğitimi toplumların geçmişten aldıkları tecrübeleri gelecek kuşaklara aktarmanın en önemli yoludur (İ. Demircioğlu & Demircioğlu, 2017, s.190; Koç, 2019, s.6).

Tarih eğitiminin ile ulaşılmak istenen amaçlar ve ders içeriği dönemin siyasi ve kültürel atmosferine, kullanılan teknolojik kaynaklara ve yapılan araştırmalara göre değişebilmektedir (Demirel, 2016, s.9). Tarih eğitimi okullarda tarih dersleri aracılığıyla verilmektedir. Her millet kendi geçmişini tarih dersleri aracılığıyla genç nesillere öğretir. Tarih dersi ile öğrencilere milli tarih aktarımı sağlanır ve yurttaş olma bilinci aşılanır. Bu yüzden tarih ders zorunlu bir ders olarak Türkiye’de dahil olmak üzere birçok ülkenin eğitim müfredatında yerini almıştır (Koç, 2019, s.8).

Tarihe bakış aımız tarih eğitiminin amaçlarını da ortaya koymaktadır. Tarih eğitimi her zaman vatandaşlık bilincinin topluma aşılanması için bir araç olarak görülmüştür ve tarih eğitimi ile toplumda milli kimliğin oluşturulması amaçlanmıştır. Tarih eğitimi ile günümüzde barışçıl, ahlaklı, davranışlarıyla örnek olan kendi milli değerlerine ve insan haklarına saygılı bireyler yetiştirmek amaçlanmaktadır. Stradling’e göre tarih eğitimi eğitsel amacının kadar dönemin hakim politikalarına da hizmet eder. Tarih eğitimi

toplumların tarihsel mirasını korumayı ve yeni jenerasyonlara aktarmayı amaçlar. Tarih eğitiminin bir diğer amacı geçmişte yaşanmış olaylardan çıkarım yaparak bugünün anlaşılmasına yardımcı olmaktır (Demirel, 2016, s.46-48).

Eski dönemlerde tarih dersi, hükümdarları yönetime hazırlamak için eğitici araçlardan biri olarak kullanılmıştır. Osmanlı şehzadelerine İslam tarihi ve Osmanlı tarihi ile birlikte Bizans tarihi gibi batılı devletlerin tarihi de öğretilmiştir. 19. Yüzyılda milli tarih anlayışı ile birlikte okulların eğitim müfredatlarında zorunlu bir ders olarak okutulmaya başlamıştır. Tarih dersi bilhassa hükümetlerin milli tarih politikalarının aktarıldığı bir ders olarak ortaya konmuştur. Osmanlı Devleti'nde maarifi umumiye nizamnamesi ile Avrupa ile aynı dönemde eğitim müfredatına dahil edilmiştir (Demirel 2016, s.11). II. Meşrutiyet ile tarih dersinin içeriği vatanseverlik üzerine şekillenmeye başlamıştır (Merey, 2010, 24). Cumhuriyet dönemine gelindiğinde 1930 yılında hazırlanan Türk tarih tezi ile tarih ders kitapları yeniden düzenlenmiştir. Cumhuriyet dönemi ile birlikte tarih eğitimine öğrencilere milli tarih bilincini aşılama görevi yüklenmiştir. Tarih eğitiminde kapsamlı olarak Türk tarihinin öğretilmesi esas alınmıştır. Günümüzde tarih eğitimi konuları milli tarih konularından meydana gelmiştir. Türk tarihi ile ilgisi ölçüsünde diğer toplumlar ile ilgili bilgilere yer verilmiştir (Demircioğlu, 2015, s.18,19).

Tarih dersinde geleneksel yüz yüze anlatım tekniklerinin kullanılıyor olması, teknolojik araç ve gereçlerin yeteri kadar kullanılamıyor olması, tarih dersinin öğrenci için sıkıcı olmasına neden olmaktadır (Yıldız, 2003, 182). Tarih dersi sadece ezbere dayalı bir anlayışla öğretilmemeli öğrencinin derse etkin katılımı sağlanmalı interaktif eğitim metotları oluşturulmalıdır (Safran, 2002, s.938). Tarih eğitiminde geleneksel anlatımın benimsenmesi öğrenci için tarih dersini zorlaştırmaktadır. Kelimelerin ön hafıza belleğinde depolanması birkaç kez tekrar yapmadan kalıcı belleğe alınamaması görsel materyaller ve etkinliklerle desteklenmeyen bilginin öğrenimini zorlaştırmaktadır (Engin & Şimşek, 2017, s.430).

Günümüzde tarih eğitiminde daha verimli öğrenmeyi sağlayacak teknikler geliştirilmeye çalışılmaktadır. Tarih öğretimi için teknolojiden yararlanmak ile birlikte 'grup tartışması' 'akıl yürütme yoluyla öğrenme' 'tarihsel bilgi üzerinden sorular oluşturma' gibi stratejiler ile tarih öğretimini kolaylaştıracak çalışmaların yapılması tarih eğitiminin verimliliği için önemlidir (Güven, vd., 2014, s.47). Ancak tarih öğretiminde yeni yaklaşımların değerlendirilmeden sadece tarih ders kitaplarının ezberlenip unutulacak bilgilerle

doldurulması en büyük sorunlardan biridir. Dünya da gelişen yeni tarih eğitimi anlayışı ile birlikte tarih ders kitaplarını da geliştirilmelidir. Öğrencilerin tarihi bilgileri en doğru ve en hızlı şekilde öğrenebileceği kolay ulaşılabilir bir kaynak olan tarih ders kitapları konu içeriği açısından kolay anlaşılabilir ve öğrenci düzeyine uygun olarak hazırlanmalıdır. Tarih dersi ilgili konuların anlatımında öğrenciyi yorumlamaya sevk eden açıklayıcı bir içerikle hazırlanmalıdır (Güven, vd., 2014, s.52).

2.2.Tarih Ders Kitapları

Nitelikli bir tarih ders kitabı milli tarih eğitiminin amaçları doğrultusunda en etkili araçtır. Tarih ders programlarına göre hazırlanan tarih ders kitapları öğrencilere tarihin bilgisini öğreten, tarihi bilginin izdüşümlerini anlamalarını sağlayan, toplumun ortak kültürel değerlerini aktaran, vatandaşlık bilinci yüksek, geçmişini ve kültürünü bilen bilinçli nesiller yetiştirmeyi amaçlayan öğretim materyalleridir (Özgür & Öztaş, 2023, s.667). Öğretim programı doğrultusunda hazırlanan tarih ders kitapları verilmesi planlanan tarihi bilgiyi öğrenciye biliş düzeyine uygun olarak sistemli bir şekilde aktaran ders içi materyal olarak en çok kullanılan kaynaklardır (Akbaba, 2013, s.2). Tarih ders kitapları öğrencilere tarih dersi öğretim programlarının kazanımlarını sağlayan, tarih eğitiminde kaynak olarak kullanılan eğitim araçlarıdır. Tarih ders kitapları kullanımı ve elde etmesi kolay olduğundan eğitim öğretimde en sık başvurulan sözel eğitim unsurları olmuştur (Demircioğlu & Turan, 2020, s.66).

Tarih ders kitapları hem öğrencilerin kendi toplumlarının tarihini ve kültürünü anlaması hem de başka kültürleri tanınması açısından önemlidir. Bu yönüyle tarih ders kitabı bir toplumu oluşturan kimlikleri de içinde barındırır (Özgür & Öztaş, 2023, s.667).

Tarih ders kitapları genellikle döneminin siyasi ve sosyo-kültürel yapısından etkilenecek oluşturulmuştur. Toplumun ortak değerlerini ortaya koyan bir araç olmasının yanı sıra toplumdaki baskın siyasi görüşü ve inanç normlarını da yansıtan araçlardır. Bu yönüyle tarih ders kitapları ülkelerin resmi tarih eğitimini yansıtan eğitim materyalleridir (Akbaba, 2013, s.2).

Tarih ders kitapları öğrencilere milli eğitimde planlanan hedeflerin gerçekleştirilmesi için verilmek istenen bilgilerin kaynak materyali niteliğindedir. Hükümetlerin hazırlattığı eğitim politikaları doğrultusunda etkili bir tarih eğitimi vermenin en iyi yolu her zaman tarih ders kitapları olmuştur (Kırmit, 2022, s.172). Günümüzde de eskiden olduğu gibi

tarih eğitiminde hem öğretmenler hem öğrenciler açısından en çok kullanılan öğretim materyali olarak popülerliği devam etmektedir (Özgür & Öztaş, 2023, s.664).

19. yüzyılda zorunlu eğitimle okullarda ders kitaplarının kullanımının yaygınlaşmasıyla ders kitaplarının bir eğitim aracı olarak kullanımına başlanmıştır. Birinci dünya savaşı sonrasında tarih ders kitaplarındaki tek taraflı yargılara karşı eleştirel söylemler başlamıştır. Bu yargıların düzeltilmesi ve tarafsız bir tarih anlayışının oluşturulması için 1937’de 26 ülkenin katılımıyla “tarih öğretim bildirgesi” imzalanmıştır (Şeritoğlu 2019, s.10). Tarih ders kitapları ile ilgili çalışmalarda UNESCO önemli bir rol üstlenmiştir. Bu çalışmalar ışığında tarih ders kitaplarının tarafsız yargılara göre yeniden yazılması gündemde yer almıştır (Demirel, 2016, s.9).

Türkiye’de tarih ders kitapları ile ilgili bu türlü faaliyetlere temsilciler yoluyla katılım sağlamıştır. Ülkemizde tarih ders kitapları ile ilgili içerik çalışmaları 1980’li yıllarda başlamıştır. Bu çalışmalar temelinde 2004’te MEB tarafından yapılandırıcı anlayış odağında orta öğretim tarih ders kitapları yeniden düzenlenmiştir.

Türkiye de tarih ders kitapları hazırlandıkları dönemin siyasal ve kültürel özelliklerinden etkilenmişlerdir. Cumhuriyetin çeşitli dönemlerinde basılan tarih ders kitaplarında Osmanlı Devleti’ne farklı bakış açıları ortaya çıkmıştır (Şeritoğlu, 2019, s.2). Osmanlı tarihi söz konusu olduğunda üzerinde durulan konulardan biri de Sultanlık kurumu ve merkez teşkilat yapısıdır. Bundan dolayı Osmanlı Devleti’nin önemli bir kurumu ve bu çalışmanın da konusu olan divan-ı hümayuna göz atmak faydalı olacaktır.

2.3.Divan-ı Hümayun

Osmanlı Devleti idari teşkilatlanmasında kendinden önce var olmuş Türk-İslam devletlerini örnek almıştır. I. Murat zamanında bilinen merkezi yönetimin temelleri atılmıştır. Osmanlı merkez yönetimi başkentte padişah ve üst düzey diplomatlardan katıldığı divan-ı hümayundan oluşur (Dinler, 2009, s.13). Divan-ı hümayun karar almada padişahın en yetkili kurumdur. Fatih Sultan Mehmet dönemine kadar divan-ı hümayuna padişah başkanlık ederken Fatih kanunnamesi ile sadrazamın başkanlık etmesine karar verilmiştir (Yetkin, 2021, s. 358-359). Ancak Fatih sultan Mehmet divan salonuna bir kafesli pencere yaptırarak istediği zaman bu divan-ı hümayun toplantılarını dinlemiştir. Sonraki padişahlarda bu usulü devam ettirmiştir (İnalçık, 2014, s.96).

Divan-ı hümayun her türlü devlet işlerinin görüldüğü ve önemli kararların alındığı bir yüce mahkeme görevi görmüştür. Burada alınan kararlar padişah onayından sonra divan defterine kaydolurdu. Divan-ı hümayun çözülemeyen davaların görüşüldüğü dini, dili ırkı fark etmeksizin herkesin başvurabildiği bir kurumdu (İnalcık, 2014, s.96-98). Divan-ı hümayunda müzakerelere önce önemli konulardan başlanırdı. Dış siyaset konuları, eyalet ihtiyaçları, ekonomi, halkın istek ve şikâyetleri gibi işler sırasıyla görüşülürdü. Divan-ı hümayun kubbe altı denilen meskende toplanırdı (Uzunçarşılı, 1984, s.8-9). Divanda görüşülen idari ve örfi konularla vezir-i azam bakardı. Şer’i konulara ve davalar ile ilgili konulara kazasker bakardı, mali konulara defterdar ve arazi ile ilgili konularla nişancı bakardı (Uzunçarşılı, 1984, s.2).

Vezir-i azam I. Murat döneminde vezir sayısının artırılmasıyla en kıdemli olanına verilen isimdir. Padişahın en yetkili devlet adamıdır ve padişahın mutlak vekilidir. Devlet yönetiminde geniş yetkilere sahiptir. Fatih döneminden itibaren divan-ı hümayuna başkanlık yapmışlardır. Kazasker ordu kadısıdır. Divanda ikinci önemli görevlidir. Anadolu ve Rumeli kazaskerleri divan-ı hümayunda çözülemeyen davalarla ilgilenirdi. Defterdar kelime anlamı olarak tutucu anlamındadır. Divan-ı hümayunda üçüncü sıradaki görevli defterdardır. Ekonomi ile ilgili işlerle ilgilenirdi. Dördüncü sıradaki görevli padişah fermanlarına tuğra çeken nişancıdır (Hammer, 2008, s.352-353). 17. Asırdan itibaren divan-ı hümayun önemi kaybetmeye başladı ve divan işleri vezir-i azam konağında görülmeye başlandı. II. Mahmut döneminde kabine usulüne geçilmesiyle divan-ı hümayun son bulmuştur (Yetkin, 2012, s.385).

Divan-ı hümayun uzun zaman boyunca Osmanlı Devleti merkezi yönetiminin en etkili kurumu olmuştur. Türk tarihinde önemli yere sahip bir kurum olan divan-ı hümayunun Türk tarih eğitimi açısından tarih dersindeki yeri önemlidir. Osmanlı Devleti’nin kuruluş ve yükseliş dönemlerinde etkin bir rol üstlenen bu kurumun, konu içindeki kavramsal bilgiler neticesinde öğrenci için çalışılması ve ezberlenmesi zor konular arasındadır. Tarih ders kitaplarında konunun nasıl ele alındığının bilinmesi önemlidir.

2.4.Tarih Dersi Öğretim Programı

Bu çalışmada 2021-2022 yılında okutulan iki tarih ders kitabı 2018’de yayınlanan tarih dersi öğretim programının kazanımlarına göre değerlendirilmiştir. 2023 yılında yeni bir

tarih dersi öğretim programı yayınlanmıştır. Bu başlık altında İki “Tarih Dersi Öğretim Programı” karşılaştırılmıştır.

Her iki öğretim programında da kazanımlar değişmezken kazanımların maddeleri ve madde sayıları değişmiştir.

Hem 2018 tarih dersi öğretim programında hemde 2023 “Tarih Dersi Öğretim Programı”nda iki kazanım bulunmaktadır. İlk kazanım “*Topkapı Sarayı’nın devlet idaresinin yanı sıra devlet adamı yetiştirilmesinde ve şehir kültürünün gelişmesindeki rollerini analiz eder*” şeklinde verilmiştir (MEB, 2018, s.33 ve MEB, 2023, s.31). 2018 programında ilk kazanımda üç alt madde vardır bunlar;

- a) Padişahın ikametgâhı olan sarayın aynı zamanda devlet idaresinin ve devlet adamı yetiştirilmesinin de merkezi olduğu açıklanır.
- b) Sarayın bölümleri, saray halkı ve Divân-ı Hümâyuna değinilerek Osmanlı merkezi idaresinde padişah dışındaki aktörler üzerinde durulur.
- c) Tarihî olayların, bugünün bakış açısı ve değer yargılarıyla ele alınmasının tarihi gerçeklerin yorumlanmasına etkileri örnek olay ve metinler üzerinden ele alınır (MEB, 2018, s.33).

2023 tarih öğretim programında ise ilk kazanımda madde sayısı ikiye düşürülmüştür bunlar;

- a) Divân-ı Hümâyun ve Enderun’a değinilerek Topkapı Sarayı’nın devlet idaresi ve devlet adamı yetiştirilmesinin merkezi olduğu vurgulanır.
- b) Öğrencilerin, Topkapı Sarayı’na gezi/sanal gezi yapmaları ve Topkapı Sarayı’nın Osmanlı medeniyetine etkisine kanıtlar gösteren tanıtım rehberi hazırlamaları sağlanır (MEB, 2018, s.31).

Her 2018 tarihli programda Topkapı Sarayı’nın siyasal açıdan merkez olduğunun vurgulanması istenmiştir. Ayrıca saray bölümleri ve divan-ı hümayundan bahsedilmesi istenmiştir. Divan-ı hümayun özelinde padişah dışındaki faktörlerden bahsedilmesi istenmiştir. 2023 tarihli programda Topkapı Sarayı’nın bölümlerinden sadece Enderun’un vurgulanması ve divan-ı hümayundan bahsedilmesi istenmiştir. Fakat 2018 ders programındaki gibi padişah dışındaki faktörlerden bahsedilmemiştir. 2018 tarihli programda tarihi olayların günümüz bakış açısıyla yorumlanması ile ilgili bilgilendirici metinler verilmesi istenmiştir. 2023 tarihli programda öğrencilerin Topkapı sarayı ile ilgili çeşitli etkinlikler yapmasının teşvik edilmesi istenmiştir.

Hem 2018 hem de 2023 yılında yayınlanan tarih dersi öğretim programının ikinci kazanımı aynıdır. “*Osmanlı Devleti’nde merkezi otoriteyi güçlendirmeye yönelik düzenlemeleri analiz eder*” şeklindedir. 2018 programında üç, 2023 programında bir alt madde vardır. Buna göre 2018 programındaki ikinci kazanımın üç alt maddesi şunlardır;

- a)Devletin toprakları padişahındır.” anlayışı, Fatih Kanunnâmesi ile devletin bekası için padişaha kendi öz kardeşlerini bile öldürme izninin verilmesi, padişahın Divân-ı Hümâyunun başkanlığını vezir-i âzama devretmesi, haremde evlenme usulünün ve Müsadere sisteminin getirilmesi konularına değinilir.
- b)Osmanlı nasihatnâme ve siyasetnâme geleneğine ait örneklerden hareketle devlet idarecisinin sahip olması gereken vasıflara değinilir.
- c)Başlangıçtan on yedinci yüzyıla kadar şehzadelerin yetiştirilme usulü ve bunun Osmanlı yönetimine etkisi vurgulanır (MEB, 2018, s.33).

2023 yılı tarih dersi öğretim programındaki tek alt madde aşağıdadır;

Türklerde belirgin bir veraset sisteminin olmamasına, Fatih Kanunnamesi ile padişaha kendi öz kardeşini devletin bekası için katletme izninin verilmesine müsadere sistemine ve şehzadelerin yetiştirilme usulüne kısaca değinilerek bunların Osmanlı devlet yönetimine etkisi vurgulanır (MEB, 2018, s.31).

Buna göre 2018 tarihli öğretim programında kardeş katli, divan-ı hümayun başkanlığına vezir-i azamın getirilmesi müsadere sistemi ve haremde evlenme gibi merkezi otoriteyi güçlendiren unsurlardan yanında şehzade eğitiminden bahsedilmesi istenmektedir. 2023 tarihli tarih öğretim programında vezir-i azamın divan-ı hümayuna başkanlık etmesi ve haremde evlenme usulü ile ilgili bilgi verilmesine vurgu yapılmamıştır. Genel olarak 2023 yılı tarih dersi öğretim programı 2018 yılında yayımlanan programa göre sadeleştirilmiştir.

2.5. İlgili Araştırmalar

Bu başlık altında konu ile ilgili yapılmış çalışmalara yer verilmiştir.

Erol (2019) tarafından hazırlanan “10. Sınıf Tarih Ders Kitabı Avrupa ve Osmanlı Devleti (XVIII. Yüzyıl) Ünitesinde Yer Alan Siyasi Kavramların Anlaşılma Düzeyi” adlı yüksek lisans tezinde 10. Sınıf tarih ders kitabının yer alan Avrupa ve Osmanlı Devleti ünitesinin içeriği incelenmiştir ve bu üniteye yer alan siyasi kavramların öğrenciler tarafından ne düzeyde algılandığına yönelik anket çalışması yapılmıştır. Bu kavramlar içinde Osmanlı merkezi yönetimi ile ilgili kavramlarda mevcuttur. Çalışma sonucunda öğrencilerin bazı kavramlarda anlam yanlışlığına düştükleri, bazı kavramları da birbiri ile karıştırdıkları belirlenmiştir. Çalışmada anlam yanlışlığına düşen ve karıştırılan kavramların çoğunlukla yabancı kökenli kelimeler olduğu ortaya konmuş ve çözüm önerileri geliştirilmeye çalışılmıştır.

Bozkurt (2020) tarafından yazılan “Cumhuriyetten Günümüzde Tarih Ders Kitaplarında Padişah İmajı” isimli yüksek lisans tezinde cumhuriyet dönemi belirli dönemlere ayrılarak

incelenmiş ve bu dönemlerin ders kitaplarında Osmanlı padişahlarının nasıl yer aldığı ortaya konmaya çalışılmıştır. Tarih ders kitaplarının padişah imajlarını ortaya koyarken dönemin hakim görüşlerinden etkilendiği sonucuyla birlikte kitaplarda kuruluş ve yükseliş padişahları ile ilgili bilgiler daha olumlu bulunurken duraklama ve çöküş dönemi padişahları için daha olumsuz bir imaj çizildiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu durumda padişah imajıyla beraber merkez teşkilatının ders kitaplarında sunulma yöntemlerinin değiştiği de öngörülebilir.

Yılmaz (2019) tarafından yazılan “Orta Öğretim Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı Tarihi Konularının Öğretimi (1950-1980)” adlı yüksek lisans tezinde belirli bir dönemdeki ders kitaplarında, Osmanlı tarihi ile ilgili konular sıralama ve içerik yönünden incelenmiştir. Çalışma sonucunda tarih ders kitaplarında oluşan Osmanlı ile ilgili anlatım farklarının dönemin siyasi etkilerinden ya da tarih eğitimi ile ilgili gelişmelerden değil, kitabı yazan yazarın görüşlerinden kaynaklandığı sonucu ortaya konmuştur.

Şeritoğlu (2019) tarafından yazılan “Cumhuriyet Dönemi Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı İmajı” adlı yüksek lisans tezinde tarih ders kitapları cumhuriyet dönemi tarihi dönemlere ayırarak incelenmiştir. Araştırmada Osmanlı imajının dönemin siyasi ve toplumsal atmosferinden etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca tarih ders kitaplarında Osmanlı Devleti kuruluş ve yükselme dönemi gerilime ve çöküş dönemlerine göre daha olumlu bir imaj oluşturulduğu sonucuna ulaşılmıştır. Cumhuriyet Dönemi’nin çeşitli dönemlerinde Osmanlı Devleti ile ilgili saray hayatı yönetim ve padişahlar ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

Yetkin (2012) tarafından yazılan “Divanı Hümayun” makalesinde İslamiyet öncesi ve İslamiyet sonrası Türk Devletleri’nin merkez teşkilat yapısı incelenmiştir. Çalışma Osmanlı Devleti merkez teşkilatı özelinde yapılarak divan-ı hümayun kurumunun yapısı ve işleyişi ile ilgili bulgular ortaya konmuştur.

Literatürde fak edildiği gibi tarih ders kitaplarında Osmanlı Devleti ile ilgili çalışmalar, ders kitaplarındaki Osmanlı ve Osmanlı padişahları imajı üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu durumda padişah imajları üzerine yapılan çalışmaların “Sultanlık” kurumu ile ilgili algıları ve bu algıları etkileyen yaklaşımları ortaya koyması mümkündür. Ders kitaplarında “Sultan ve Merkez Teşkilatı” konusunu ele alan bu çalışma, doğrudan “Osmanlı Merkez Teşkilatı” üzerinde durmaktadır. Alana da bu şekilde katkı sağlamaktadır.

BÖLÜM III

YÖNTEM

Bu bölümde araştırma modeli, veri toplama araçları ve veri analizi ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

3.1.Araştırma Modeli

Bu çalışma bir nitel araştırmadır. Nitel araştırma doküman analizi, görüşme, gözlem gibi veri toplama araçlarının kullanıldığı, olguların ve durumların bütüncül şekilde ele alınmasına olanak sağlayan araştırma modelidir (Yıldırım & Şimşek, 2013, s. 45).

Nitel araştırmada sosyal bilimlerde sıklıkla kullanılan bir yaklaşımdır. Toplumların veya insanların deneyim ve tutumlarını sebep sonuç ilişkisi içinde ayrıntılı bir şekilde inceleyen verilerle ilgili varsayımlarda bulunduğu teorik yöntemler kullanılarak verilerin toplanıp analiz edildiği yaklaşımlara verilen genel isimdir (Güler, Taşkın & Hacıoğlu, 2015, s. 39).

Nitel araştırma bireylerin var oldukları dünyayı ve yaşadıkları yerdeki tecrübelerini algılayış ve yorumlarını incelemek için geliştirilen araştırma yaklaşımları için kullanılan kavramdır. Nitel araştırmada veri üstünlüğü mevcuttur. Toplanan verilere göre analiz yapılır ve yapılan araştırma araştırmanın ortamı ile sınırlıdır. Nitel araştırmada konu derinlemesine analiz edilip yorumlanır (Holloway & Wheeler, 2002, s.25).

Nitel bir araştırmada ilk olarak araştırma problemi belirlenir. İkinci adım ise alt problemler ve araştırmanın amacının belirlenmesidir. Üçüncü adımda ise literatür taraması yapılarak kavramsal veya kuramsal çerçeve oluşturulur. Dördüncü adımda araştırma için en uygun araştırma deseni ve örneklem belirlenir. Sonrasında veri toplama araçları ile veriler toplanır ve analiz edilir. Son olarak elde edilen bulgular yorumlanır ve raporlaştırılır (Yıldırım & Şimşek, 2013 s.123).

Nitel araştırmalarda çalışılan konunun ayrıntılı bir Şekilde incelenmesi hedeflenir ve araştırmanın hedeflerine uygun ayrıntılı örneklemeler belirlenir. Bu yüzden az sayıda fakat araştırmanın hedeflerine uygun olarak derinlemesine bilgi verecek örneklemelerden yararlanılır (Çelebi, 2021 s.123). Nitel araştırmada bilgi tümevarımsal yöntem kullanılarak elde etmeye çalışılır. Araştırmada genel amaç veriyi yorumlayarak keşfedip meydana çıkarmaktır (Koç 2020, s.176).

Nitel veri analizi için gereken veriler çalışmanın gerçekleştiği ortamdan elde edilir. Bu ortam bir organizasyon bir topluluk ya da yazılı dokümanların incelendiği durumlar olabilir. Nitel verinin kalitesi araştırmacının metodoloji oluşturma yeteneğine ve bakış açısına göre değişir (Patton, 2008, s.5).

Nitel araştırmacılar mülakat ve gözlem yaparak doküman inceleyerek çoklu veri toplarlar. Toplanan verileri temalar halinde kategorize edip gözden geçirerek analiz etmeye çalışırlar. Nitel araştırmacılar verileri tümevarımsal bir Őema ile aşağıdan yukarı doğru organize ederler (Creswell, 2021 s.46).

3.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplamak için 2021-2022 ğretim yılında 10. Sınıf düzeyinde okutulan ve ‘‘Sultan ve Osmanlı Merkez Teşkilatı’’ nitesini içeren, biri devlet diğerisi özel olmak üzere iki tarih ders kitabı analiz edilmiştir. Analiz aşamasında kitaplar ‘‘kitap 1’’ ve ‘‘kitap 2’’ olarak kodlanmıştır. Çalışma içinde bu Şekilde kullanılmıştır. Aynı zamanda ilgili alan yazın incelenmiş ve bulgular hakkında yorumlar yapılmıştır. Veri toplama araçları ile ilgili bilgiler ise Tablo 1’de verilmiştir:

Tablo 1

İncelenen Tarih Ders Kitapları

S. No	Kitap Adı	Yazar Adı	Yayım Yılı	Yayın Evi	Yayın Yeri
1	Tarih 10	Yüksel E, M.A. Teper, . Bağcı, M. Bildik, L. Şafak, K.K . Şahin, M. Ardıç, S.Yılmaz.	2021	MEB	Ankara
2	Tarih 10	Yılmaz Ahmet	2021	İlke Yayımları	Ankara

3.3.Verilerin Toplanması

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinde kullanılan veri toplama araçlarından olan doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. Nitel bir araştırmada birinci ve ikincil kaynaklara ulaşmanın en kesin yolu doküman incelemesidir. Dokümanlar detaylı veri sağlaması sebebiyle araştırmalar için yararlı kaynaklardır (Çelebi, 2021, s.159).

Doküman incelemesi araştırma ile alakalı literatür taramasını da içermektedir. Zamandan ve analiz edilen diğer kaynaklardan tasarruf edilmesini ve çalışılan konuların kategorize edilip veri setleri oluşturulmasını kolaylaştırmaktadır. Ayrıca araştırmacı dokümanı saklayıp farklı bir zaman diliminde kullanabilme şansına sahiptir (Baltacı, 2019, s.375). Basılı her türlü kitap, makale, gazete, dergi, ders programı gibi kaynakların yanında görüntü, ses, resim gibi dijital kaynaklarda doküman olarak kullanılabilir (Best & Khan, 2017, s.95).

Dokümanlar fiziksel veri olarak değerlendirilir ve önemli bir materyal çeşidi olarak kullanılır. Doküman incelemesi nitel araştırmalarda oldukça önemlidir. Buna göre araştırmada tarihsel veri ve arşiv verisi olmak üzere iki veri toplanabilir. Tarihsel veri araştırmanın altyapısı ile ilgili kritik çıkarımlar yapılmasına olanak tanır. Tarihsel veri dergi, kitap gibi yazılı dokümanların incelenmesi ile elde edilir. Tarihsel veri sistematik olarak kategorize edilme kolaylığına sahiptir. Ancak verinin taraflı veya yanlış bilgi içermesi gibi kısıtları vardır. Doküman incelemesi için dikkatli bir süreç yürütülmelidir çünkü dokümanın içeriğinin analiz edilip çıkarım yapılmasını gerektirmektedir (Akturan & Baş, 2017, s.120-123).

Dokümanlar bilgiyi aktarmak ya da depolamak amacıyla kullanılan yazılı veya görsel verilerden oluşan kaynaklardır. Dokümanda yazarın anlattığı kadar ve okurun anladığıyla da ilgilidir. Bu yüzden dokümanı yazar ve okur beraber oluşturur (Grand, 2019, s.12).

3.4. Verilerin Analizi

Bu çalışmada nitel veri analizi tekniklerinden içerik analizi yönteminden yararlanılmıştır. Dokümanların incelemesinde elde edilen verilerin çözümlenmesi için içerik analizi yöntemi kullanılabilir. İçerik analizini kullanan araştırmacı ‘neden, niçin, nasıl’ şeklindeki üst düzey yorumlama süreçlerini analiz eden soruları inceler (Silverman, 2018, s.384).

Nitel araştırmalarda sözel veriler genellikle içerik analizi tekniği ile analiz edilir (Koç, 2022, s.273).

Patton'a (2002) göre içerik analizi veri toplama araçlarından elde edilen nitel veriyi yorumlamak için yapılan analiz türüdür. Tümevarımsal içerik analizinde araştırmacı var olan veriler ile belirli kategori ve temalar elde eder ve açık kodlama oluşturabilir.

İçerik analizi verinin tarafsız bir şekilde incelenmesidir. Dokümanın içeriği uygun şekilde kategorize edilerek sınıflandırılır. Yorumlayıcı içerik analizi dokümandaki konuların belirlenip tanımlanmasını kapsar (Harris 2001. S.193).

Nitel içerik analizi yorumsal bir şekilde incelenen veri kaynaklarında verilmek istenenin mesajı tümevarımsal yaklaşımla analiz etmeye çalışan bir yöntemdir. Nitel içerik analizi kesin nitel veriler olmaksızın analitik kaideler ve belirli bir sistematik ereve dâhinde iletişimin ortaya çıktığı bağlam göz önünde tutularak dokümanların bilimsel ve metodolojik açıdan incelenmesidir (Güler,Taşkın & Hacıoğlu, 2015, s. 331-333).

Nitel içerik analizinin amacı dokümanda verilmek istenen mesajı anlamaktır. Nicel veri analizinden çok daha esnektir. Bilgi araştırmada tümevarım yöntemiyle yorumlanan veriden sağlanır. Nitel içerik analizinde incelenen durum anlamlandırılmaya çalışılır. Bu analiz türünde veriler araştırma problemi ile bağlantılı dokümanlardan oluşur (Zhang Wildemuth, 2009, s.309).

İçerik analizinin makale, dergi, kitap gibi yazılı dokümanların ve radyo, TV gibi görsel işitsel materyallerin verdiği mesajla ilgili belirli kaideler ekseninde tarafsız, tekrar edebilir, kesin ve doğru yaklaşımlar geliştirme ve yorumlar yapmak olduğu ifade edilmiştir (Patton, 2018, s.191).

İçerik analizi tümdengelimli ve tümevarımlı olarak ikiye ayrılır. Tümdengelimli içerik analizinde araştırma ile ilgili alınıyazında yeterince n bilgi bulunur. Araştırmacı araştırmasını mevcut bilgilere baz alarak düzenler. Tümdengelimli içerik analizi genelden özele doğru bir yönelim gösterir. Alan yazında var olan bir veri başka bir araştırmada test edilebilir ya da literatürde var olan çeşitli kavram ve temalar test edilmek istenebilir. Bu analiz çeşidinde net olarak düzenlenmiş matrisler kullanılır. Veriler analiz edilirken belirli temalara ve kategorilere uygun olan tanımlar kodlanır (Elo & Kyngas, 2008, s.109).

İçerik analizinde uyulması gereken bazı noktalar olsa da bu kuralların esnek olması analizlerin doğrusal bir yaklaşımla yürütülmediği için içerik analizi araştırmacının bakış

açısı yorumlama becerisi ve araştırmadaki motivasyonuna göre farklılık gösterir. İçerik analizinde analiz süreci, verilerin özenli şekilde hazırlanıp kodlanması ve sonrasında yorumlanmasından oluşur. İçerik analizinin amacı bir olgunun tema ve kategoriler ile özetlenmesini ve açıklamasını yapmaktır. Bu tema ve kategorilerin amacı sistematik bir kavramsal sınıflandırma oluşturmaktır. (Elo & Kyngas, 2008; Güler, Taşkın & Hacıoğlu, 2015).

İçerik analizi bilhassa sosyal bilimler çalışmalarında kullanılan toplum ve insan davranışlarını analiz eden genel kurallar olmaksızın çalışmaya imkan sağlayan bir analiz tekniğidir. Bu teknik sürecinde çalışmanın amacı belirlenir, kullanılacak kavramlar belirlenir, veriler toplanır, analiz edilip kodlanır sonrasında kategorileştirilir. Bulgular yorumlanır ve sonuca varılır. Kısaca içerik analizi dokümanların içeriğinde bulunan gizli kalan kavramların ya da hedef kitleye ulaştırılmak istenen mesajların belli bir sistem dahilinde sınıflandırılarak elde edilen kavram ve temaların nitel ya da nicel bir yaklaşımla yorumlanmasıdır (Büyüköztürk, 2020, s.259).

Araştırmada çalışma materyali olarak 2021-2022 öğretim yılında okutulan iki 10. sınıf tarih ders kitabında yer alan ve 6. ünite olan Sultan ve Osmanlı Devleti merkez teşkilatı ünitesi 2018 yılında yayınlanan tarih ders öğretim programı kazanımlarına göre analiz edilmiştir ve iki ders kitabının ilgili ünitesi programa göre karşılaştırılmıştır.

Çalışmanın geçerlik ve güvenilirliğini sağlamak için incelenen ders kitaplarındaki Sultan ve Osmanlı merkez teşkilatı ünitesinin içeriğinden doğrudan alıntı yapılarak bulgular bölümünde belirtilmiştir.

BÖLÜM IV

BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde 2021-2022 eğitim-öğretim yılında 10. sınıf düzeyinde okutulan iki tarih ders kitabında yer alan “Sultan ve Osmanlı Merkez Teşkilatı” başlıklı 6. Ünite ile ilgili bulgular yorumlanacak ve elde edilen bulgular araştırmanın alt problemleri çerçevesinde sunulacaktır.

2021-2022 eğitim öğretim yılında okutulan Kitap 1’de, tarihi olayların aktarımı ile ilgili öncelikle şu açıklama yapılmaktadır:

Tarihi olaylar ele alınırken tarihi bilgiler kendi döneminin şartlarına göre değerlendirilmelidir. Geçmişte yaşanan bir olayın bugünün bakış açısı ve değer yargılarıyla ele alınması doğru değildir. Tarihi belgeler yoruma muhtaçtır ve olayların yaşandığı dönemin ve toplumun ruhunu taşımaktadır. Bu nedenle o ruha göre açıklama ve yorum yapılması gereklidir (Yüksel vd., 2021, s.174).

Bu bilginin verilmesinin nedeni günümüzde özellikle dizi ve filmlerde Topkapı Sarayı, Padişah, veraset sistemi ve Harem gibi konuların ele alınırken tarihi kaynaklara göre değerlendirilmemesi ve eleştirel bir bakış açısıyla ele alınmasıdır. Aynı sayfadaki verilen bu bilginin hemen yanındaki etkinlikte Divanı-ı Hümayunun ve Divan üyelerinin günümüz siyasi yapısı ve görevlileri ile eşleştirilmesi istenmiştir. Böylece öğrencinin geçmiş yönetim yapısı ile günümüzdeki yönetim yapısını karşılaştırması ve bağlantılar kurarak tarihi bilgilerle ilgili tarafsız ve yorumlanabilen bir öğrenme sağlanması amaçlanmıştır.

Tarihi olayların bakış açısı ile ilgili bilgi özel okullarda okutulan tarih ders kitaplarında da verilmiştir. Hem özel hem devlet yayını olan tarih ders kitaplarında verilen bilgiler benzer niteliktedir. Tarihi olayların yaşandığı döneme göre değerlendirilmesi ve manipüle edilmesine izin verilmemesi üzerinde durulduğu görülmüştür.

Kitap 2’de de tarihi olayların nasıl yorumlanacağı ve aktarılacağı ile ilgili benzer bir açıklama bulunmaktadır. Bu açıklama şu şekildedir: “*Tarihi olaylar meydana geldiği dönemin siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik ve dini özelliklerini yansıtır. Bu yüzden bir*

tarihi olaylar değerlendirilirken bugünün bakış açısı ve değer yargılarıyla ele alınması tarihi gerçeklerin yanlış yorumlanmasına neden olmaktadır”(Yılmaz, 2021, s.156). Verilen bilgiyi açıklamak için harem kurumu örnek verilmiştir. İslam hukuku konusunda bilgisi yeterli olmayan insanlar tarafından harem kurumuyla ilgili yanlış eleştiriler getirildiği belirtilmiştir. Haremin eğitim kurum olduğu ve harem ile ilgili manipülatif bilgilerin yanlışlığı ifade edilmiştir (Yılmaz, 2021,s.156). Bu bilgi ile birlikte Osmanlı Devleti ile ilgili yazılan taraflı yayınlar ve medyada Osmanlı müesseseleri ile ilgili yapılan yanlış açıklamalara eleştiri getirilmiştir.

Kitap 1 ve Kitap 2’de verilen bu açıklamalar 2018 yılında yayımlanan “Tarih Dersi Öğretim Programında” verilen “Sultan ve Osmanlı Merkez Teşkilatı” ünitesinin ilk kazanımı ile paralellik arz etmektedir. Kazanım ise şu cümlelerle belirtilmektedir: “*Topkapı Sarayı’nın devlet idaresinin yanı sıra devlet adamı yetiştirilmesinde ve şehir kültürünün gelişmesindeki rollerini analiz eder.*” Aynı zamanda ilk kazanımın c maddesinde şu açıklamalar yer almaktadır: “*Tarihî olayların, bugünün bakış açısı ve değer yargılarıyla ele alınmasının tarihî gerçeklerin yorumlanmasına etkileri örnek olay ve metinler üzerinden ele alınır*”(MEB, 2018, s.33).

2021-2022 eğitim öğretim yılında okutulan 10. sınıf tarih ders kitaplarında merkez teşkilatı ile ilgili verilen kavramlar Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2

Ders Kitaplarında Merkez Teşkilatı ile İlgili Verilen Temel kavramlar

Sayı	Kitap 1	Kitap 2
1	Birun	Birun
2	Enderun	Enderun
3	Siyasetname	Siyasetname
4	Müsadere Sistemi	Müsadere Sistemi
5	Kanunname	Kanunname
6	Hanedan	Divan-ı Hümayun
7	Kazasker	Şehzade
8	Harem	Nasihatname
9		Lala
10		Sancağa Çıkma
Toplam	8	10

Tablo 2'ye göre Kitap 2'de "Sultan ve Osmanlı Merkez Teşkilatı" ünitesine dair 10 kavram bulunmaktadır. Kitap 2'de yer alan "lala", "sancağa çıkma", "nasihatname", "şehzade" ve "divan-ı hümayun" kavramlarının kitap 1 de yer almadığı görülmüştür. İki ders kitabında da "birun, enderun, siyasetname, kanunname ve müsadere sistemi" kavramlarının ortak olduğu görülmüştür. Kitap 1'de "Sultan ve Osmanlı Merkez Teşkilatı"na dair 8 kavram bulunmaktadır. Kitap 1'de yer alan "hanedan", "kazasker" ve "harem" kavramlarının kitap 2'de yer almadığı görülmüştür.

4.1. 2021-2022 Eğitim Öğretim Yılında Okutulan 10. Sınıf Tarih Ders Kitaplarında Divan-ı Hümayun

Araştırmanın ilk alt problemi ile ilgili olan başlıkta 10. sınıf tarih ders kitaplarında divan-ı hümayun kurumunun nasıl öğretildiği analiz edilmiştir. Hem özel hem devlet yayını olan tarih ders kitaplarında verilen bilgiler doğrultusunda divan-ı hümayun üyeleri tek tek ele alınmıştır. Kitap 1'de divan-ı hümayundan iki sayfada bahsedilmektedir (Yüksel, vd. 2021, s.172-173). Kitap 2'de divan-ı hümayundan üç sayfada bahsedilmiştir (Yılmaz, 2021, s.156- 158).

Hem Kitap 1 hem de Kitap 2'de Divan-ı hümayun kurumunun ne zaman ortaya çıktığı ile ilgili bilgi verildiği görülmüştür. Divan-ı hümayunun ortaya çıkışı ile ilgili kitaplarda bahsedilen bilgiler şunlardır:

Kitap 1'de "*divan-ı hümayun merkez teşkilatının en önemli kurumu olup Orhan Bey zamanında kuruldu*" (Yüksel, vd, 2021, s.172). bilgisine yer verilmiştir. Kitap 2'de ise "*...Osmanlı Devleti'nde ilk divan Orhan Bey döneminde kuruldu. I. Murat döneminde ülke sınırlarının genişlemesi ve sorumlulukların artmasına bağlı olarak divanda genişletildi. Divandaki vezir sayısı artırıldı ve diğer divan üyelerinin görev ve yetkileri artırıldı*" (Yılmaz, 2021, s.156) bilgisi yer almıştır. Her iki kitapta da divan-ı hümayunun Orhan Bey zamanında kurulduğu aktarılmaktadır. Kitap 2'de I. Murat zamanında divanı-ı hümayun'un genişletildiğinden ve divan görevlilerinin yetki ve sayılarının artırıldığından bahsedilmektedir. Kitap 2'de divanı-ı hümayunun ortaya çıkışı ile ilgili teknik bilgi daha fazladır. Kitap 1'de sadece divan-ı hümayunu oluşturan padişaktan bahsedilmiştir. Kitap 2'de divanı hümayunun gelişmesine katkı veren iki padişaktan söz edilmiştir.

2018 "Tarih Dersi Öğretim Programı"nda 6. Ünite olan "Sultan ve Osmanlı Merkez Teşkilatının" ilk kazanımının b maddesinde belirtilen "*Sarayın bölümleri, saray halkı ve*

divân-ı hümayuna değinilerek Osmanlı merkezî idaresinde padişah dışındaki aktörler üzerinde durulur”(MEB, 2018, s.33) kazanımı karşılanmaktadır. Hem Kitap 1 hem Kitap 2’de divan-ı hümayun kurumunun kuruluşu hakkında bilgi verilmiştir. Konu içeriğinin devamında kurumun işleyişi, görev ve sorumlulukları hakkında da bilgiler mevcuttur. Divan-ı hümayun, günümüz devlet kurumları ile karşılaştırılmıştır ve önemini kaybetmesi hakkında bilgi verildiği görülmüştür. Bu bilgiler doğrultusunda Programın ilgili ünitesi dahilinde hem Kitap 1 hem Kitap 2’de ilk kazanımının b maddesinin karşılandığı söylenebilir.

Hem Kitap 1’de hem de Kitap 2’de Fatih dönemine kadar divan toplantılarının hergün yapıldığına dair bilgi bulunmaktadır. Kitap 1’de divan toplantıları ile ilgili verilen bilgi şudur: “*Fatih döneminde divan toplantıları haftada dört güne düştü. XVII. yüzyılda divan toplantıları iki güne düşürüldü. XVIII yy dan itibaren divan-ı hümayun idarı bir kurum olarak işlevini kaybetmeye başladı*” (Yüksel, vd, 2021, s.173). Kitap 2’de ise divan toplantıları ile ilgili verilen bilgi şöyledir :“*XVI yy dan itibaren ise divan toplantıları haftada 4 güne indiğinden bahsedilmiş olup, iki günün arz günü olarak kabul edildi... Divan XVII yüzyıldan itibaren önemini kaybetti*” (Yılmaz, 2021, s.156).

Kitap 1 ve Kitap 2’de divan-ı hümayunun tarihsel süreci hakkında detaylı bilgi verilmektedir. Bu bilgilerde önemli ölçüde benzerlik vardır. Her iki kitapta da yüzyıllar farklı olmakla birlikte, divan-ı hümayunun önemini kaybetmeye başladığı süreçler anlatılmaktadır.

Kitap 1 ve Kitap 2’de, Divan-ı hümayunun işlevi hakkında da bilgiler verilmiştir. Kitap 1’de divan-ı hümayunun hangi konularla ilgilendiği ile ilgili bilgiler şunlardır: “*Devlet kurumu anlamına gelen divan-ı hümayunda siyaset, ordu, sosyal, hukuk, ekonomi ile ilgili her türlü konu görüşülüp tartışılır padişahın onayı ile karara bağlanırdı*” (Yüksel, vd, 2021, s.172). Kitapta “divan” kelimesinin anlamı konunun devamında bahsedilen cümleyi pekiştirmek için verilmiştir. Kitap 2’de verilen bilgi ise şöyledir: “*Divanda askeri, hukuki, adli, mali konular, davalar ve şikayetler görüşülüp karar bağlanırdı. Burada alınan kararlar Osmanlı hukukuna göre kanun hükmündeydi*” (Yılmaz, 2021, s.56). Kitap 2’de divan kavramının kelime anlamından bahsedilmemiştir. Her iki kitapta da divanın özellikleri hakkında aynı bilgiler mevcuttur. Verilen bu bilgilerle, “Tarih Dersi Öğretim Programında” yer alan 1. Kazanımın şu maddesi karşılanmaktadır: “*Sarayın bölümleri, saray halkı ve Divân-ı Hümayuna değinilerek Osmanlı merkezî idaresinde padişah dışındaki aktörler üzerinde durulur*” (MEB, 2018, s.33).

Kitaplarda divan-ı hümayunun toplanma yeri ile ilgili verilen bilgilerin farklılık gösterdiği görülmüştür. Divan-ı hümayunun toplanma yeri ile ilgili verilen bilgiler şunlardır:

Kitap 1’de “*Divan toplantıları Topkapı Sarayı’nda Osmanlı Devleti’nin cihanşümül özelliğini ortaya koyan Kubbe altı denilen salonda yapılırdı*” (Yüksel, vd., 2021, s.172). Bu ifade ile divanın toplantı yerinin “Kubbealtı Salonu” olduğu ile ilgili kesin bilgi verilmiştir. Konu içinde Kubbealtı Salonu ile ilgili bir görsel kullanılmıştır. Kitap 2’de divan-ı hümayunun toplanma yeri hakkında verilen bilgi şudur: “*hükümdar nerde ise divan orada konulurdu*” (Yılmaz, 2021, s.156). Kitapta Kubbealtı Salonu’ndan bahsedilmemiştir. Divanın toplantı yerinin padişahın bulunduğu yere göre hazırlandığı bilgisi verilmiştir. Bu sebeple her iki kitapta verilen bilgiler farklılaşmaktadır.

Hem Kitap 1’de hem de Kitap 2’de divan-ı hümayunun her kesimden haksızlığa uğrayan bireylere açık olduğu bilgisi farklı cümlelerle vurgulanmıştır. Kitap 1’de konu hakkında verilen bilgiler şöyledir:

Divanı hümayın din millet ayrımı yapmaksızın hangi meslek grubundan olursa olsun herkese herhangi bir şekilde yanlış haksızlığa uyardığını düşünen ve mahalli kadılarca yanlış hüküm verildiğine inanalar davalarını divana getirebilirdi. Ayrıca askeri sınıf ve vakıf mensuplarından rahatsız olanlar için divan her zaman açıktı (Yüksel, vd., 2021, s.173).

Kitap 2’de verilen bilgiler ise şu şekildedir:

Ülkenin herhangi bir yerinde haksızlığa uğrayan veya taşrada kadılar tarafından haklarında yanlış kararlar verildiğini düşünenler valilerden askeri sınıftan şikayeti bulunanalar divana başvurabilirdi. Dolayısıyla divan hangi din ve millete mensup olursa olsun hangi meslek ve tabakaldan bulunursa bulunsun kadın erkek herkese açıktı (Yılmaz, 2021, s.156).

Her iki kitaptan verilen bilgilerin benzerliği dikkat çekmektedir. “Tarih Dersi Öğretim Programının” ilgili ünite özelinde ilk kazanımını karşılayacak şekilde divan kurumunun sorumlulukları vurgulanmıştır.

Hem Kitap 1 ve Kitap 2’de, Divan-ı hümayunun görev ve yetkileri günümüz devlet kurumlarıyla karşılaştırılmıştır. Kitaplarda divan-ı hümayun ve günümüz devlet kurumları ile yapılan karşılaştırma ise şöyledir:

Kitap 1’de divan-ı hümayun günümüz devlet kurumları ile özdeşleştirilirken şu ifadeler kullanılmıştır: “*Divan-ı hümayun günümüzde Danıştay, Yargıtay, Bakanlar kurulu, Anayasa mahkemesi gibi kurumların görevini yerine getiren önemli bir kurumdu*” (Yüksel, vd., 2021, s.173), ifadesine yer verilmiştir. Kitap 2’de divan-ı hümayun günümüz siyasi kurumları ile şu şekilde açıklanmaktadır: “*Osmanlı’da divan bugünkü anlamda bakanlar*

kurulu yargıtay danıştay gibi devlet kurumlarının görevlerini yerine getiren bir meclisti” (Yılmaz, 2021, s.156).

Her iki kitapta da Osmanlı Devleti’nde ki divan-ı hümayun, günümüzdeki yasama yürütme ve yargı görevlerini üslenen çeşitli kurumlarla özdeşleştirilmiştir. Böylece öğrencilerin divan-ı hümayunu günümüz kurumlarına benzeterek ve bu kurumlar arasında daha kalıcı bilgi bağlantıları kurarak öğrenmesinin amaçlandığı anlaşılmaktadır. Aynı zamanda Kitap 1 ve Kitap 2’de verilen ortak bilgiler neredeyse aynı cümlelerle anlatılmıştır.

Kitap 2’de, divan-ı hümayunun Osmanlı merkezi otoritesinde önemini kaybettikten sonraki durumu hakkında bilgi verildiği görülmüştür. Verilen bilgiler şöyledir: “XVII yy. *dan itibaren sadrazam konaklarında yapılan divan görüşmeleri 3 ayda bir yapılır hale geldi. Zamanla sadrazam konakları Bab-ı Ali, adını alarak devletin yönetim merkezi haline geldi”* (Yılmaz, 2021, s. 156). Konunun devamında Bâb-ı Âli’nin “yüce/yüksek kapı” anlamına geldiği bilgisi verilmiştir. Kitap 1’de ise divan-ı hümayunun idari bir kurum olarak işlevini kaybettikten sonraki akıbetinden bahsedilmemiştir.

Kitap 2’de, “*Fatihe kadar divanı hümayuna padişahlar, fatihten sonra vezir-i azamlar başkanlık etti. Ancak padişahlar divanın üst kısmında bulunan kafes arkası denilen bölümden divanı dinlemeye devam ettiler”* şeklinde ifadeye yer verilmiştir (s.156). Kitap 1’de konu akışı içinde bu bilgiler verilmiştir. Padişah ile ilgili bölümde de ilgili konuyla alakalı bilgiler verildiği görülmektedir. “Tarih Dersi Öğretim Programı”nın ilk kazanımının b maddesinde yer alan “*Sarayın bölümleri, saray halkı ve divân-ı Hümayuna değinilerek Osmanlı merkezi idaresinde padişah dışındaki faktörlerden bahsedilecek”* (MEB, 2018, s.33) kazanımının sadece Kitap 2’de ki bilgilerle karşılandığı anlaşılmaktadır.

Kitap 1’de İlber Ortaylı’nın “*Osmanlıyı Yeniden Keşfetmek”* (s.140) kitabından alıntılanan bilgi metninde Osmanlı Devleti’nin çöküş süreci ile ilgili divan-ı hümayunun geçirdiği dönüşüm değerlendirilmiş ve Türkiye’nin günümüz idari yapısı hakkında öğrencinin divan-ı hümayun ile bağlantı kurması amaçlanmıştır. Bilgi kutucuğunda verilen ifade şöyledir “*...XIX asırda merkezileşme ise daha başka bir yapılaşma getirdi. Ortaya bakanlıklar çıktı. Görüldüğü gibi divan-ı hümayun belki bir parlamento değidir ama Türkiye merkez idaresinin ve bürokrasisinin kökeni bu sarayda yatmaktadır ve divan-ı hümayun bunun başlancıdır”* (Yüksel, vd., 2021, s.173). bu bilgi ile konu içerisinde verilen divan-ı hümayunun günümüz idari ve siyasi kurumlarına olan benzerliği pekiştirilmiştir. Kitapta verilen bilgi kutucuğu ile 2018 tarihinde yayınlanan “Tarih Dersi

Öğretim Programı”nda “Osmanlı ve Merkez Teşkilatı” ünitesinin ilk kazanımın c maddesi karşılanmıştır. Kazanım şu şekilde verilmiştir: “*Tarihî olayların, bugünün bakış açısı ve değer yargılarıyla ele alınmasının tarihi gerçeklerin yorumlanmasına etkileri örnek olay ve metinler üzerinden ele alınır*”(MEB, 2018, s. 33). Divan-ı hümayunun tarihi süreci bilgi kutucuğunda günümüz kurumlarına benzetilerek ele alındığı görülmüştür. Bu bilgi ile kazanımın c maddesi karşılanmıştır.

Hem Kitap 1 hem de Kitap 2’de divan-ı Hümayun ile ilgili bazı görseller kullanılmıştır: Kitap 1’de divan-ı hümayun hakkında 3 görsel kullanılmıştır. kullanılan görsellerden ilki görsel kubbealtı Salonu görselidir (Şekil 1).

Şekil 1: Kubbealtı salonunda divan toplantılarının yapıldığı yer/ Topkapı Sarayı İstanbul Yüksel,. E., vd. (2021). *Ortaöğretim tarih 10 ders kitabı*, Ankara: MEB. <https://www.eba.gov.tr> uzantısından erişilmiştir.

Kitap 1’de kullanılan Kubbealtı Salonu görseli kitapta sayfanın sol alt köşesinde kullanılmıştır (Yüksel, vd., 2021, s.176). Öğrencinin detaylarının incelemeyeceği kadar küçüktür. Görsel Topkapı Sarayı’nın tek açıdan çekilmiş bir görselidir. Görselin fazla ayrıntısı olduğu görülmektedir. Görselin Topkapı Sarayı’na ait olduğu belirtilmiştir ve öğrencinin hem resim boyutu açısından hem de detayları açısından divan-ı hümayun toplantılarının yapıldığı yer ile ilgili öğrencinin perspektifinden rahat incelenecek bir görsel olmadığı düşünülmektedir. Görselde divan-ı hümayunun toplantı şekli ve divan-ı hümayun görevlileri ile ilgili bir bilgi verilmemiştir.

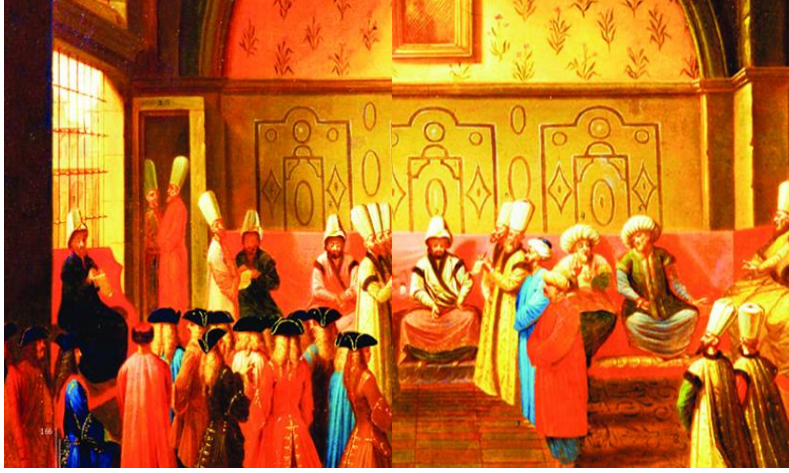
Kitap 1’de kullanılan ikinci divan-ı hümayun görseli Şekil 2’de ki Kubbealtı Salonu’nun içeriden kısıtlı açıdan çekilmiş bir görüntüsüdür (Yüksel, vd., 2021, s.176).

Şekil 2. Kubbealtı salonu Topkapı sarayı müzesi/İstanbul. Yüksel,. E., vd. (2021). *Ortaöğretim tarih 10 ders kitabı*, Ankara: MEB. <https://www.eba.gov.tr> uzantısından erişilmiştir.

Görselde daha önce dış açı çekimi verilen Kubbealtı Salonu’nun ilk görselle bütünlük sağlaması açısından iç açı çekimi verildiği görülmüştür. Görsel olarak müze resmi kullanılmıştır. Görselde birçok motif mevcuttur ve öğrencinin inceleyebileceği kadar büyüktür. Görselde yoğun ve canlı renkler mevcuttur.

Kitap 1’de kullanılan üçüncü divan-ı hümayun görseli “Sultan ve Osmanlı Merkez Teşkilatı” ünitesinin kapak kısmında kullanılan divan-ı hümayun toplantısı görselidir (Şekil 3) (Yüksel, vd., 2021, s.166-167). Görsel bir müze görselidir. Ünite için seçilen kapak görseli konu ile uyumludur. Kubbealtı salonunda divan-ı hümayun toplantısı resmedilmiştir. Görselin rengi parlak ve göz yorucudur. Resim boyut olarak iki sayfayı kapladığı ve resmin görüntü kalitesinin yüksek olduğu görülmektedir (Yüksel, vd., 2021, s.166-167).

Şekil 3.. Divan/Topkapı sarayı istanbul Yüksel,. E., vd. (2021). *Ortaöğretim tarih 10 ders kitabı*, Ankara: MEB. <https://www.eba.gov.tr> uzantısından erişilmiştir.

Kitap 1’de divan-ı hümayun konusu için kullanılan son görsel “Sultan ve Osmanlı Merkez Teşkilatı” ünitesinin kapak görselidir. Görselde divan-ı hümayun toplantısının anlatıldığı görülmektedir. Görsel kullanım şekli olarak kitabın iki sayfasını tam olarak kaplamıştır (Yüksel, vd., 2021, s.166-167).

Kitap 1’de divan-ı hümayun konusu hakkında verilen görseller 2018 yılında yayınlanan “Tarih Dersi Öğretim Programı”nın 6. Ünitesinin ilk kazanımını kısmen karşılamaktadır. Kazanım şu şekilde verilmiştir: “*Topkapı Sarayı’nın devlet idaresinin yanı sıra devlet adamı yetiştirilmesinde ve şehir kültürünün gelişmesindeki rollerini analiz eder*” (MEB, 2018 s.33). Kitapta verilen görseller divanı hümayun toplantısı görevlileri ve toplanma yeri ile ilgili öğrencilere kısmen fikir vermektedir. Görseller, divan-ı hümayun ile ilgili öğrencilere görseller üzerinden analiz yapma fırsatı sunmakla beraber, görsellere ilişkin herhangi bir etkinlik olmaması bu fırsatın gerçekleşmesine imkan vermemektedir.

Kitap 2’de divan-ı hümayun ile ilgili bir tane görsel kullanılmıştır. Kullanılan bu görsel Şekil 4’te verilen Matrakçı Nasuh’a ait divan-ı hümayun toplantısının anlatıldığı bir minyatür resimdir. Görsel divan-ı hümayun ile ilgili verilen bilgiler ile birlikte verilmiştir (Yılmaz, 2021, s.156).

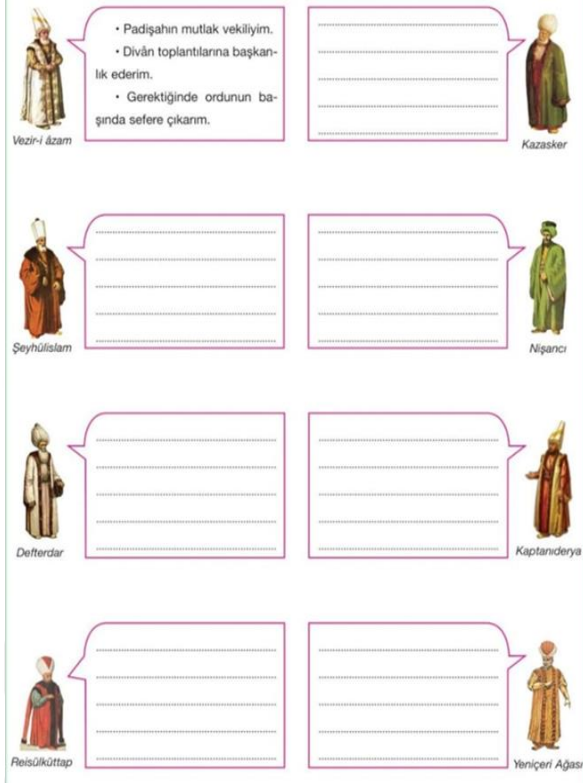

Şekil 4. Divan toplantısıyla ilgili bir minyatür (Matrakçı Nasuh). Yılmaz. E, (2021). *Ortaöğretim tarih 10 ders kitabı*, Ankara: İlke

Görsel bir minyatür görseldir. Görselde padişan ve divan-ı hümayun görevlilerinin bulunduğu divan toplantısı anlatılmıştır. Görselde Osmanlıca yazılar mevcuttur ve lise öğrencisinin Osmanlıca bilmeyeceği bu yüzden öğrencilerin yazıyı anlamayacağı düşünülmektedir. Kitapta Görselin boyutu öğrencinin inceleyebileceği kadar büyük verilmiştir. Görselde farklı motifler ve renkler kullanılmıştır. Görsel seçimi öğrencinin konuyu analiz edebilmesi için olduğu düşünülmektedir. Fakat konuyu görselleştirmek amacıyla kullanılan görselin, analiz becerisini geliştirmeye yönelik bir amacı bulunmamaktadır.

Kitap 1’de divan-ı hümayun görevlileri ve bu görevlilerin görevlerini açıklayan bir tablo verilmiştir. Tablo ilgili bilgiler tablo 3’sunulmuştur (Yüksel, vd., 2021, s.173). Kitap 2’de ise divan-ı hümayun görevlileri ile ilgili tablo oluşturulmamıştır. Görevliler ile ilgili konu akışı içinde tanımlamalar yapılmıştır (Yılmaz, 2021, s.156). Tanımlardan sonraki sayfada şekil 5’te divan-ı hümayun üyelerinin görselleri bir sayfada isimleri ile birlikte boşluk doldurma etkinliği olarak sunulmuştur. Kitap 2’de divan-ı hümayun üyeleri tablo olarak verilmediğinden divan üyelerinin görsellerinin yer aldığı boşluk doldurma etkinliği iki kitaptaki divan-ı hümayun üyelerini karşılaştırma amacıyla kullanılmıştır. Kitap 2’de divan-ı hümayun görevlileri ile ilgili kullanılan görseller Şekil 5’te ki etkinlikle sınırlıdır.

Divân-ı Hümâyün üyeleri	
Veziñâzam (Görsel 6.8)	Siyasi ve askerî konularda geniş yetkilere sahipti. Padişahın mutlak vekiliydi ve padişahın mührünü taşırdı.
Vezirler	Sayıları dönem dönem değişen vezirler devlet işlerinde veziñâzama yardımcı olurdu.
Kazaskerler	Anadolu ve Rumeli kazaskerleri Osmanlı yargı ve eğitim teşkilatı ile taşra idaresinden sorumluydu.
Defterdarlar	Anadolu ve Rumeli defterdarları Osmanlı maliyesinden sorumluydu.
Nişancı	Padişahın tuğrasını çeker, tımar ve zeametlerin kayıtlarını tutar, devletin iç ve dış yazışmalarını yapardı.
Yeniçeri ağası	Sadece vezir rütbesi alan Yeniçeri ağası askerinin başı olarak toplantılara katılırdı.
Kaptanıderya (Görsel 6.9)	XVI. yüzyıldan itibaren donanma komutanı olarak Divan'a katılmıştır.

Şekil 5. Divan-ı hümayun üyeleri ve görevlileri Yüksel, E., vd. (2021). *Ortaöğretim tarih 10 ders kitabı*, Ankara: MEB. <https://www.eba.gov.tr> uzantısından erişilmiştir.

Şekil 6. Divan-ı Hümâyün üyeleri etkinliği. Yılmaz, E., (2021). *Ortaöğretim tarih 10 ders kitabı*, Ankara: İlke

Kitap 1’de divan-ı hümayun ile ilgili verilen bilgilerden sonra divan üyeleri tablo halinde sunulmuştur. Verilen tabloda sırasıyla vezir-i azamın, vezirlerin, kazaskerin, defterdarın, nişancının, yeniçeri ağasının ve kaptan-ı deryanın görevleri verilmiştir (Yüksel, vd., 2021, s.173).

Her iki kitapta da “Tarih Dersi Öğretim Programının” 6. ünitesinin ilk kazanımının b maddesini karşılamıştır. Kazanımın b maddesinde verilen bilgiler şunlardır: “*Sarayın bölümleri, saray halkı ve divân-ı hümayuna değinilerek Osmanlı merkezî idaresinde padişah dışındaki aktörler üzerinde durulur*” (MEB, 2018, s.33). Kitaplarda padişah dışında Osmanlı merkez teşkilatında yer alan görevliler tanıtılmıştır. Bu bilgilere göre ilgili kazanım karşılanmıştır.

4.1.1. Vezir-i Azam

Kitap 1 ve Kitap 2’de vezir-i azam ile ilgili padişahın mutlak vekili olduğu ve padişahın mührünü taşıdığı bilgisi aktarılmıştır (Yılmaz, 2021, s.157; Yüksel, vd., 2021, s.173). Hem kitap 1’de hem kitap 2’de vezir-i azamın görev ve yetkilerinden bahsedilmiştir.

Kitap 1’de divan-ı hümayun üyeleri ile ilgili sunulan tabloda vezir-i azam ile ilgili verilen bilgilere paralel olarak Kitap 2’de şu bilgiler verilmektedir: “*Siyasi ve askeri konularda geniş yetkilere sahipti.*” (Yüksel, vd., 2021, s.173). Kitap 2’de vezir-i azam ile ilgili bilgilere ek olarak şu bilgiler aktarılmaktadır:

...Her türlü hükümet işlerini padişah adına onaylayarak resmileştirirdi. Fatih döneminden itibaren divan toplantılarına başkanlık eden vezir-i azam, mülki ve askeri makamlara atamalarda bulunurdu. Padişah sefere katılmadığı takdirde ‘serdar-ı ekrem’ sıfatıyla ordunun başında sefere çıkardı. Ayrıca başkentteki düzen ve denetimden de sorumluydu” (Yılmaz, 2021, s.157).

Her iki ders kitabı, 2018 yılında yayınlanan “Tarih Dersi Öğretim Programında” “Sultan ve Osmanlı Merkez Teşkilatı” ile ilgili ikinci kazanımın a maddesini karşılamaktadır. İlgili alt kazanım şudur: “*Sarayın bölümleri, saray halkı ve Divân-ı Hümayuna değinilerek Osmanlı merkezî idaresinde padişah dışındaki aktörler üzerinde durulur*” (MEB, 2018, s.33).

Kitap 2’de vezir-i azam ile ilgili verilen bilgiler, Kitap 1’de verilen bilgilere göre daha ayrıntılıdır. Vezir-i azamın yetki sorumluluklarına konu içerisinde geniş bir şekilde yer verilmiştir. Kitap 1’de ise, yetki ve sorumluluğu çok olan bu divan-ı hümayun üyesi ile ilgili verilen bilgiler sınırlı kalmıştır. Vezir-i azamın görevlerinden bahsedilmeden sadece çok sayıda yetki ve sorumluluğu olduğu bilgisi verilmiştir.

Kitap 1’de Şekil 6’da vezir-i azam ile ilgili bir görsel verilmiştir. Görsel öğrencinin fark edebileceği kadar büyüktür, giysi detayları ayrıntılıdır ve karakteristiktir. Görsel divan-ı hümayun üyelerinin bulunduğu tablonun yanında yer almaktadır. Görselin renklendirilmesi ağırlıklı olarak sarıdır. Bu yüzden incelemenin öğrenci için göz yorucu olacağı düşünülmektedir. Vezir-i azamın temsili görseli sola bakar bir şekilde ellerini üst üste saygıyla bağlamış, karşısındaki padişaha da açıklama (arz etme) yapıyormuş gibi temsil edilmiştir.

Şekil 7. Vezir-i azam / İllüstrasyon New York Halk kütüphanesi Vinkhuijzen Askeri Üniformalar koleksiyonu /Türkiye 1820. Yüksel,, E., vd. (2021). *Ortaöğretim tarih 10 ders kitabı*, Ankara: MEB. <https://www.eba.gov.tr> uzantısından erişilmiştir.

Kitap 2’de, konu akışı içinde vezir-i azam görseline yer verilmemiştir, Ünite içindeki görsel içeren boşluk doldurma etkinliğinde küçük boyutta bir vezir-i azam görseli yer almıştır (Şekil.5). Ancak görsel öğrencilerin inceleyebileceği boyutta değildir.

Vezir-i azam ile ilgili alt başlıkta verilen bilgilere göre Kitap 2’nin Kitap 1’e göre daha fazla ayrıntılı bilgi içerdiği ve “Tarih Dersi Öğretim Programının” kazanımını daha fazla karşıladığı görülmektedir. Vezir-i azam’ın yetkileri kitapta kısaca belirtildiği için makamın bir çok görev ve yetkisinden bahsedilmemiştir.

4.1.2. Vezir

Kitap 1’de divan üyeleri için verilen tabloda, vezir-i azamdan sonraki sırada vezir yer almıştır. Divan-ı hümayun üyeleri ile ilgili verilen tabloda vezirler, vezir-i azamın yardımcıları olarak tanıtılmıştır. Kitapta 1’de vezirler ile ilgili verilen bilgi şöyledir: “Sayıları dönem değişse vezirler devlet işlerinde vezir-i azama yardımcı olurlardı” (Yüksel, vd., 2021, s.173).

Kitap 2’de vezirlerin kuruluş devrinden Fatih devrine kadar olan asıl görevlerinden bahsedilmiştir. Vezir ile ilgili verilen bilgiler Kitap 1’de verilen bilgilerden daha detaylıdır. Kitapta 2’de Kitap 1’deki gibi vezirlerin sayısının artırıldığı bilgisi verilmekle birlikte vezir ile ilgili daha detaylı bir açıklama yapılmıştır. Farklı padişahlar döneminde vezirlerin

değişen sayısı ile birlikte değişen misyonları da açıklamaya dahil edilmiştir. Kitap 2’de verilen bilgiler şunlardır:

Osmanlı Devleti’nin kuruluş yıllarında padişahın yardımcısı konumunda olan bir vezir bulunurdu. Ancak I.Murat döneminde ülke sınırları ve sorumluluklarının artmasıyla vezir sayısı da artmış ve bu nedenle ilk vezire vezir-i azam denilmiştir. Vezirler divanda vezir-i azamın sağında bulunur. Kubbealtı denilen yerde toplanıp kendilerine verilen işlere baktıkları için kubbe veziri olarak anılırlardı. Kanuni döneminden itibaren önemli eyaletlere atanan valiler vezirler arasından seçilirdi (Yılmaz, 2021, s.157).

Vezir ile ilgili hem Kitap 1 hem Kitap 2’de sunulan bilgiler, 2018 tarihli “Tarih Dersi Öğretim Programının” ilk kazanımının b maddesini karşılamaktadır. Kazanım maddesi ile ilgili verilen bilgi şudur: “*Sarayın bölümleri, saray halkı ve Divân-ı Hümayuna değinilerek Osmanlı merkezî idaresinde padişah dışındaki aktörler üzerinde durulur*” (MEB, 2018, s.33). Kitap 2’de vezir ile ilgili verilen bilgiler Kitap 1’e göre daha detaylıdır. Her iki kitapta, vezir sayılarının dönem dönem değiştiği bilgisi verilmiştir (Yılmaz, 2021, s.157; Yüksel, vd., 2021, s.173). Kitap 2’de divan üyesi olan ve yönetimde etkili olan vezirler ile ilgili bilgi verilmiştir. Vezirlerin divan-ı hümayundaki görevlerinden bahsedilmiştir. Vezirlerin valiler arasından seçildikleri anlatılmıştır. Kitap 1’de ise Kitap 2’ye göre, vezirler ile ilgili verilen bilgiler sınırlı kalmıştır. Kitaplarda verilen bilgilerin vezirin görev ve yetkilerini tanımlamada yetersiz kaldığı görülmüştür.

Osmanlı Devleti’nde vezirler, ilk zamanlar ilmiye sınıfından yetişen devlet adamlarından ve Türk ailelere mensup görevliler arasından seçilirken, Fatih Sultan Mehmet Devri’nden itibaren devşirmeler bu göreve getirilmiştir (Emecen vd., 1994, s. 172).

Uzunçarşılı (2014), divanda görevli vezirlerden şu şekilde bahsetmiştir: Vezirler beylerbeyliği görevinden sonra kubbe veziri olabilirlerdi. Divanda Kubbealtı’nda toplandıkları için kubbe veziri denilmiştir. Bazı eyaletlere vali olarak vezir atanmıştır. Bundan dolayı dahil ve hariç olarak ikiye ayrılmışlardır. Dahil vezirlerine kubbe veziri, hariç vezirlerine ise vali olarak atanan eyalet veziri denilmiştir. Bir beylerbeyi vezir yapılacaksa tuğunun yanına bir tuğ daha verilerek 3 tuğ olurdu. Bu vezirlik alametiydi. Vezirin tuğ’u geri alınırsa vezirlikten azledilmiş olurdu. Vezirlik makamı tıpkı sadrazamlık gibi imparatorluğun sonuna kadar devam etmiştir. Ancak her iki kitapta, vezir sayısının çokluğunun devlette sorun oluşturduğundan bahsedilmemiştir. Eski tarihli ders kitaplarında yer alan bu bilgi 2021-2022 eğitim öğretim yılında okutulan 10. Sınıf tarih ders kitaplarından çıkarılmıştır. Vezirlerin sayısının artması yetersiz kişilerin çeşitli sebeplerle

göreve getirilmelerine sebep olmuş, bu durum kurumun itibarını sarsmıştır. Bu durum çeşitli çevrelerce eleştirilmiş maliyeye yük getirdiği savunulmuştur. Köprülü Mehmet Paşa zamanında sayıları azaltılmıştır (Halaçoğlu, 2014, s. 14).

Kitap 1 ve Kitap 2’de, vezir ile ilgili herhangi bir görsele yer verilmediği ve verilen bilgilerle 2018 tarih dersi öğretim programının ilgili ünitesinde bulunan herhangi bir kazanımın karşılanmadığı tespit edilmiştir.

4.1.3. Kazasker

Kitap 1 ve Kitap 2’de, divan-ı hümayun üyesi olan Anadolu ve Rumeli kazaskerlerinden bahsedilmiştir. Kitap 1’de Anadolu ve Rumeli kazaskerlerinin divan-ı hümayundaki görevleri hakkında bilgi verilmiştir. Fatih döneminde sayılarının artırıldığı bilgisi bulunmaktadır. Bunun haricinde kazaskerin görev ve sorumluluklarından bahsedilmiştir (Yılmaz, 2021, s.157; Yüksel, vd. 2021, s.173).

Kitap 1’de divan üyelerinin bulunduğu tabloda kazasker için verilen bilgi şunlardır: “Anadolu ve Rumeli kazaskerleri Osmanlı yargı ve eğitim teşkilatı ile taşra idaresinden sorumlulardı” (Yüksel, 2021, s.173). Kitap 2’de kazasker ile ilgili olarak verilen bilgiler şöyledir: “Adalet işlerinden sorumludur. Medrese işlerine bakar kadı ve müderrislerin atamalarını yapardı. Taşrada kadıların çözemediği davaları çözmeye çalışırdı. Fatih döneminde Anadolu ve Rumeli kazaskeri olarak sayıları ikiye çıkarılmıştır” (Yılmaz, 2021, s.157).

Her iki kitapta, kazasker ile ilgili verilen bilgiler dahilinde 2018 yılında yayınlanan “Tarih Dersi Öğretim Programında” 6. ünitenin ilk kazanımının b maddesini karşılanmıştır. Kazanımın b maddesinin içeriği şu şekildedir: “Sarayın bölümleri, saray halkı ve Divân-ı hümayuna değinilerek Osmanlı merkezî idaresinde padişah dışındaki aktörler üzerinde durulur”(MEB, 2018, s.33). Divan-ı hümayun üyesi olan ve merkezi yönetimde etkili bir devlet memuru olan kazasker ile ilgili bilgi verilerek ilgili kazanım sağlanmıştır. Kitap 2’de Kitap 1’e göre kazaskerlik kurumu ile ilgili daha detaylı bir anlatım mevcuttur.

Hem Kitap 1 hem de Kitap 2’de yargı, eğitim ve taşra teşkilatından sorumlu oldukları, Anadolu ve Rumeli kazaskeri olmak üzere iki tane olduklarından bahsedilmiştir. Kitap 1’de Kazasker ile ilgili verilen bilgi çok kısıtlıdır. Kazasker ordu kadısı demektir. “Kadıaskerden” gelir kazaskerin ilk zamanlar görevi ordu ile ilgili davalarla ilgilenmek iken zamanla görev tanımı değişmiş ve sivililerin davalarına da bakmaya başlamıştır.

Kazasker kelime itibariyle ‘‘Ordu kadısı’’ (Yalçınkaya vd., 2000, s.37) anlamına geldiği için kadı asker olarak da bazı kaynaklarda geçmektedir.

Kitap 1’de kazasker ile ilgili görsel kullanılmamıştır. Kitap 2’de Şekil 5’te divan üyeleri ile ilgili verilen etkinlikte kazasker ile ilgili küçük bir görsel kullanılmıştır (Yılmaz, 2021, s.157). Görsel öğrencilerin inceleyemeyeceği kadar küçüktür.

Emecen (1994), ilk kazaskerle ilgili şu bilgileri vermektedir; kazaskerlik makamı şeyhülislamlik makamından 80 sene önce askeriye’nin gereksinimlerinin karşılanması amacıyla I. Murat zamanında ortaya çıkmıştır. İlk kazasker ise Çandarlı Halil Paşa olmuştur. Divan-ı hümayun’da Fatih döneminin sonuna kadar bir kazasker bulunuyordu. Toprakların genişlemesiyle bu sayı ikiye çıktı. Ders kitaplarında ise divanda sanki baştan beri iki kazasker varmış anlamı çıkarılabilecek bilgiler verilmiştir. Divan-ı hümayunda kazaskerler rütbelerine göre vezirin arkasında yer alırlardı. Divan-ı hümayunun daimi üyelerindendi. Başka bir kaynaktan divanda sadrazamın solunda yer aldıkları ile ilgili bilgi verilmiştir. Rütbe bakımından Rumeli kazaskeri Anadolu kazaskerinden üstündü. (Yalçınkaya vd., 2000, s. 40).

Kitap 1’de verilen bilgiler oldukça geneldir; kazaskerlik kurumunun ilk kuruluş amacı öncelikle askeri zümrenin ihtiyaçları için olmuştur. Ancak kazaskerin askeri görevlerinden kitapta hiç bahsedilmemiş yargı ve eğitim görevlerinden bahsedilmiştir.

Kazaskerlik kurumu askeri zümrede dini temsil ettiği için padişahla birlikte seferlere katılır, padişah sefere katılmazsa kazaskerde katılmazdı. Kazaskerlik kurumu zamanla önemini kaybetti. Tayinleri ile ilgili işleri vezir-i azamlar yerine şeyhülislam yapmaya başladı. Ancak kurum ilmiye rütbesi olarak Osmanlı Devleti’nin yıkılışına kadar varlığını sürdürdü (Yalçınkaya vd., 2000, s. 40).

4.1.4. Defterdar

Kitap 1’de verilen tabloda, Anadolu ve Rumeli defterdarlarının Osmanlı maliyesinden sorumlu oldukları bilgisi verilmiştir. Kitapta kazaskerlerde olduğu gibi, Rumeli ve Anadolu defterdarları olmak üzere iki tane olduğu bilgisi verilmiştir. Verilen bilgiler şunlardır: *‘‘Anadolu ve Rumeli defterdarları Osmanlı maliyesinden sorumluydu’’* Kitap 2’de de aynı bilgi kullanılmıştır. Defterdarların Osmanlı maliyesiyle ilgilendikleri bilgisi verilmiştir. Kitap 2’de defterdarın divan-ı hümayundaki görev ve sorumluluklarından bahsedilmiştir.

Kitap 2’de öğrencilere defterdar hakkında daha çok bilgi sunulmaktadır. Kitap 2’de defterdar ile ilgili verilen bilgi şunlardır:

... Devlet gelirlerinin dış hazımeğe teslimi ve bunların harcamaya dönüştürülmesi en önemli görevleriydi. Divanda iki defterdar bulunurdu. Rumeli defterdarı baş defterdar olarak Anadolu defterdarından daha geniş yetkilere sahipti. Baş defterdar yatırım, para basımı ile ilgili girişimleri ve hazırladığı bütçeyi önce sadrazama sunar, padişah onayı ile de uygulamaya koyardı (Yılmaz, 2021, s.157).

Hem Kitap 1’de hem Kitap 2’de verilen bilgiler, 2018 “Tarih Dersi Öğretim Programının” ilk kazanımının c maddesini kapsamaktadır. Kazanımın c maddesi şöyledir: “*Sarayın bölümleri, saray halkı ve divân-ı hümayuna değinilerek Osmanlı merkezî idaresinde padişah dışındaki aktörler üzerinde durulur*” (MEB, 2018, s.33). Kitap 2’de defterdarlık kurumu ile ilgili verilen bilgiler tarih dersi öğretim programının ilgili ünitesinin ilk kazanımının c maddesine uygun olarak konu içinde yer almıştır. Divan-ı hümayun üyelerinden olan ve merkez idaresinde ekonomi ile ilgili konulardan sorumlu olan defterdar hakkında konu içeriği ile ilgili Kitap 2’de daha detaylı bilgi verilmiştir. Defterdar divan-ı hümayun üyelerindedir ve padişah dışında merkez yönetiminde rol oynayan bir görevlidir. Bu durumda, Kitap 2’de ilk kazanımın c maddesinin içeriğinin daha net karşıladığı söylenebilir.

Divan-ı hümayundaki birçok rütbe gibi “Defterdar” terimi ilk kez I. Murat döneminde kullanılmıştır. Defterdarlık kurumunun günümüz kurumlarıyla ilişkilendirilmesi söz konusu değildir. Bu divan-ı hümayun üyesinin de vezir-i azam ve vezirlik kurumlarında olduğu gibi, günümüzde faaliyet gösteren kurumlarla ilişkilendirilmesi öğrenciler açısından faydalı olabilirdi. Çünkü öğrenciler kendi dönemlerindeki kurumları hatırlama konusunda daha avantajlı durumdadırlar. Dolayısıyla defterdarlık kurumunu kendi zamanlarındaki bir kurum üzerinden hatırlamaları kolay olacaktır. Fakat kitaplarda böyle bir karşılaştırma tespit edilememiştir.

Kitap 2’de defterdarın asıl görevlerinin yatırım yapmak, bütçe hazırlamak, para basımı işleri olduğu bilgisi verilmiştir. Kitap 1 ve Kitap 2’de sadece Rumeli ve Anadolu defterdarlıklarının adı geçmektedir. Osmanlı Devleti’nde sayıları birçok kez değişmiştir. İlk zamanlar bir defterdar varken toprakların genişlemesiyle sayıları artırılmıştır.

Kaynaklara göre, başlarda sadece baş defterdar vardı ve bütün mali işlerle ‘baş defterdar’ ilgileniyordu. Diğer iki defterdar (hazine ve mal defterdarı) ona yardım ediyordu. Ülke topraklarının genişlemesiyle Anadolu’daki ‘mukataa’ ve ‘haslar’la ilgilenmesi için

Anadolu defterdarı Rumeli'deki 'has' ve 'mukataalar'la ilgilenmesi için de Rumeli defterdarı tayin edildi. Topraklar genişledikçe de 'Şıkkı-1 Sani' ve 'Şıkk-1 Salis' defterdarlıkları kuruldu. Defterdarlık kurumu, kazaskerlik, vezirlik ve vezir-i azamlık kurumlarında olduğu gibi Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar devam etmemiştir. 1839 yılında kaldırılarak, yerini maliye nezareti kurumuna bırakmıştır(Uzunçarşılı, 2014, s.330).

Kitap 1 ve Kitap 2'nin defterdarlıkla ilgili kaynaklarda yer alan bu bilgileri kapsamadığı görülmektedir. Ancak öğrencilerin eğitim seviyelerine uygun birçok çalışma kitabında bu yukarıda zikredilen iki defterdarlıktan bahsedilmektedir.

Defterdarlık kurumunun zamanla yerini maliye nezaretinin aldığı bilgisi kitaplarda verilmiş olsaydı, öğrencilerin kurumu günümüzde var olan maliye bakanlığı ile ilişkilendirebilmesi mümkün olabilirdi. Böylece imparatorluk sonuna kadar devam etmeyen kurumlar hakkında, öğrencilerin süreci takip edebilmesi kolaylaşabilirdi.

Kitap 1'de defterdar ile ilgili bir görsel kullanılmamıştır. Kitap 2'de ise, sadece divan-ı hümayun ile ilgili etkinlikte öğrencinin incelenemeyeceği kadar küçük bir defterdar görseli kullanılmıştır (Şekil.5).

4.1.5. Nişancı

Kitap 1 ve Kitap 2'de, nişancının görevlerinin benzer şekilde aktarıldığı görülmektedir. Her iki kitapta da nişancının asıl görevi, divan-ı hümayun toplantılarında padişahın tuğrasını çekmek ve arazilerin tapu defterlerine kaydedilmesi olarak sunulmuştur.

Kitap 1'de divan-ı hümayun üyelerinin yer aldığı tabloda nişancı ile ilgili şu bilgiler verilmiştir: "*Padişahın tuğrasını çeker tumar ve zeametlerin kaydını tutar devletin iç ve dış yazışmalarını yapardı*" (Yüksel, vd. 2021, s.173). Kitapta 1'de verilen divan-ı hümayun üyeleri içinde, görev tanımı ile ilgili en çok ayrıntı verilen görevlidir. Nişancı ile ilgili verilen bilginin 2018 yılında yayınlanan "Tarih Dersi Öğretim Programında" ilgili ünitenin ilk kazanımının b maddesini karşıladığı görülmüştür. Kazanımın b alt maddesinin içeriği şudur: "*Sarayın bölümleri, saray halkı ve divân-ı hümayuna değinilerek Osmanlı merkezî idaresinde padişah dışındaki aktörler üzerinde durulur*"(MEB, 2018, s.33).

Kitap 2'de nişancı ile ilgili verilen bilgiler ise şöyledir: "*Divanda padişah adına alınan her türlü ferman ve berata padişahın tuğrasını çekerdi. Fethedilen bölgelerdeki arazileri tapu tahrir defterlerine kaydederdi. Tekvii ya da Tuğrai olarak bilinirdi. Kanuni döneminden*

itibaren tımarların sisteminin düzenlenmesi ve dağıtılması görevi de nişancıya verildi” (Yılmaz, 2021, s.157). Kitap 1’de olduğu gibi Kitap 2’de yer alan bilgilerin, Tarih ders programıyla ilgili olarak yukarıda bahsi geçen aynı kazanımı karşıladığı söylenebilir (MEB, 2018, s.33). Kitap 2’de nişancı ile ilgili verilen bilgiler, diğer divan üyelerinde olduğu gibi, kitap 1’de verilen bilgilerden daha ayrıntılıdır.

Her iki kitapta nişancının görevleri, padişahın tuğrasını çekmek, has ve zametlerin kayıtlarını tutmak, iç ve dış yazışmaları düzenlemek olarak verilmiştir. Kitap 2’de nişancı için ‘Tevkii’ ve ‘Tuğrai’ isimlerinin kullanıldığı bilgisi de bulunmaktadır. Kitap 2’de nişancı ile ilgili bilgilerin Kitap 1’de verilen bilgilere göre daha açıklayıcı ve anlaşılır biçimde verildiği fark edilmektedir.

Nişancılar ilk dönemlerde ilmiye mensupları arasından göreve getirilirdi. Bilhassa ‘‘Dahil’’ ve ‘‘Sahn’’ müderrisleri içinden seçilirdi. Sonraki zamanlarda kalem erbabı arasından seçilmiştir. Nişancı; vezir, sancakbeyi ve beylerbeyi şeklinde üç rütbede olabiliyordu: Bu rütbelere göre görevleri ve divan-ı hümayundaki yerleri belirleniyordu. Nişancı eğer vezir rütbesindeyse divanda hem kazaskerin hem defterdarının önünde yer alırdı. Diğer durumlarda defterdarın arkasında yer alırdı (Emecen vd., 1994, s. 174).

Nişancının zamanla görevleri azaltılmıştır. 1836 yılında nişancılık kurumu kaldırılarak bu vazife defter amirliğine verilmiştir. 1838 yılında ise bu görevin yerine getirilmesi için ‘‘Bab-ı ali tuğranüvizliği’’ nişancının yerini almıştır (Uzunçarşılı, 2014, s. 227).

Kitap 1’de kazasker ile ilgili görsel materyal kullanılmamıştır. Özel okul tarih ders kitaplarında divan üyelerinin yer aldığı etkinlikte öğrencinin incelemesi açısından küçük bir nişancı görseli kullanılmıştır (Şekil.5).

4.1.6. Yeniçeri Ağası

Kitap 1’de divan-ı hümayun üyelerinin yer aldığı tabloda yeniçeri ağası için verilen bilgiler şunlardır: *‘‘Sadece vezir rütbesi olan yeniçeri ağası askerin başı olarak toplantılara katılırdı’’*(Yüksel, vd., 2021, s.173). Yeniçeri ağasının divan-ı hümayun toplantısına katılabilmesi için vezir seviyesinde olmasının gerektiği bilgisi verilmiştir. Yeniçeri ağasının görev, yetki ve sorumlulukları ile ilgili herhangi bir bilgi verilmediği görülmüştür. Kitap 2’de yeniçeri ağası ile ilgili verilen bilgi ise şöyledir: *‘‘Askeri konularda gerek görüldüğü zaman divana çağırılırdı. Kapıkulu askerinin her türlü sorununu divana iletirdi.*

Aynı zamanda başkent İstanbul’unda güvenliğinden sorumluydu” (Yılmaz, 2021, s.157). Bu bilgilere göre, hem Kitap 1’de hem de Kitap 2’de yeniçeri ağasının divan-ı hümayunda askeri temsil ettiği belirtilmiştir.

Kitap 1’de yeniçeri ağasının vezir rütbesinde olduğu takdirde divana katıldığı ve bu durumda divanı hümayunun daimi üyesi olduğu anlatılırken, Kitap 2’de yeniçeri ağasının gerek görüldüğü takdirde divan toplantılarına çağrıldığı, divanın daimi görevlilerinden olmadığı belirtilmiştir.

Aynı zamanda başkentten asayişinden sorumlu olduğu bilgisine de konu içeriğinde yer verilmiştir. Kitap 2’de yeniçeri ağası ile ilgili daha ayrıntılı bilgi verildiği görülmektedir.

2018 yılında yayınlanan “Tarih Dersi Öğretim Programının” ilk kazanımında yer alan şu açıklama ile konu ile ilgili kazanımın karşılandığı fark edilmektedir. *“b. Sarayın bölümleri, saray halkı ve divân-ı hümayuna değinilerek Osmanlı merkezî idaresinde padişah dışındaki aktörler üzerinde durulur” (MEB, 2018, s.33).*

Yeniçeri ağası, yeniçeri ocağının en rütbeli askeridir ve merkez teşkilatının en önemli askeri üyesidir. Yeniçeri ağaları ilk zaman ocak içinde göreve getirilirken sonraları sekbanlardan seçilmeye başlanmıştır. Daha sonra saray ağaları ve yeniçeri ocağı dışından görevlendirilmeye başlanmışlardır. Yeniçeri ağası kitapta belirtildiği gibi vezir rütbesinde olunca divanı hümayuna katılmıştır. Padişaha yeniçeri ocağı ile ilgili bilgi vermek için diğer divan üyeleriyle arz odasına girerdi (Emecen vd., 1994, s.341). Eğer yeniçeri ağası divan üyesiye “ağa paşa” denirdi. Yeniçeri ağası İstanbul’un bazı bölgelerinin güvenlik ve denetiminden de sorumluydu. Bu bölgeleri yanında bir heyetle denetlerdi. İstanbul’da meydana gelen yangınların söndürülmesi ile ilgili durumlarda yeniçeri ağasının görevlerindendi. Seferde padişahı koruması görevini üstlenirdi. Yeniçeri ocağında görevlendirme ve görevden alma işini yeniçeri ağası yürütürdü (Halaçoğlu, 2014, s.52). Kaynaklarda yer alan bu bilgiler dikkate alındığında Kitap 1 ve Kitap 2’nin, yeniçeri ağasının görev ve sorumlulukların birçoğuna değinmediği söylenebilir. Bununla birlikte Kitap 1 ve Kitap 2’de, yeniçeri ağası ile ilgili herhangi bir görsele yer verilmemiştir.

4.1.7. Kaptan-ı Derya

Kitap 1 ve Kitap 2’de, kaptan-ı deryanın Kanuni döneminden itibaren (16. yüzyıl) divan-ı hümayun üyesi olduğu şeklinde ortak bilgi bulunmaktadır. Kitaplarda kaptan-ı deryanın

görevinin donanma işleri ile ilgilenme olduğu bilgisi de yer almıştır. Her iki kitapta, kaptan-ı derya ile ilgili verilen bilgilerin benzer olduğu görülmüştür.

Kitap 1’de divan-ı hümayun üyelerinin yer aldığı tabloda kaptan-ı derya ile ilgili verilen bilgiler şunlardır: *“XVI yüzyıldan itibaren donanma komutanı olarak divana katılmıştır”* (Yüksel, vd., 2021, s.173). Kitap 2’de kaptan-ı derya ile ilgili verilen bilgide divan-ı hümayundaki durumundan ve kısaca görevinden bahsedilmiştir. Kitapta kaptan-ı derya ile ilgili verilen bilgiler ise şöyledir: *“Kanuni Sultan Süleyman ile birlikte kaptanı derya da divanın asıl üyesi olmuştur. Denizcilik işlerinden sorumlu en büyük komutan sıfatındaydı. Tersane ile ilgili işlere bakar, donanma le ilgili çalışmaları yürütürdü”*(Yılmaz, 2021, s.157).

Her iki kitapta yer alan bu bilgilerin, 2018 tarihli “Tarih Dersi Öğretim Programında” yer alan kazanımın şu açıklamasını karşıladığını söylemek mümkündür: *“b.Sarayın bölümleri, saray halkı ve divân-ı hümayuna değinilerek Osmanlı merkezî idaresinde padişah dışındaki aktörler üzerinde durulur”*(MEB, 2018, s.33).

Kitap 1’de, kaptan-ı deryanın hangi yüzyıldan itibaren divan-ı hümayunun asli üyelerinden olduğu belirtilmişken, Kitap 2’de hangi padişahdan itibaren divan-ı hümayunun asli üyelerinden biri olduğu vurgulanmıştır. Kitap 1’de kaptan-ı deryanın görevlerinden konu içeriğinde bahsedilmemiştir. Kitap 2’de ise kaptan-ı deryanın görevlerine daha detaylı yer verilmiştir.

Uzunçarşılı (1994), Kaptan-ı derya ile ilgili şu şekilde bilgi vermektedir: Kaptan-ı derya vezir rütbesine gelince divana katılırdı. Böylece daimi üyelerden olurdu. Kaptan-ı derya divanda vezirlerin yanında bulunurdu. Divandaki görevi denizcilikle ilgili meselelere ve davalara bakmaktı Kaptan-ı Derya sadece denizcilikten yetişenlerden değil başka alanlardan kişilerden de seçilebilirdi. Bu durum Osmanlı Devleti’nin denizlerdeki politikasına zarar verdiği için kaptan-ı derya’nın denizcilikten yetişmesi için çaba gösterilmiştir. Kaptan-ı deryalık, Osmanlı Devleti’nin sonuna kadar devam etmeyen kurumlardandır. 1880 yılında kaldırılmış ve yerini Bahriye Nezareti kurumu almıştır (Emecen vd., 1994, s. 365).

Kitap 1’de Kaptan-ı derya ile ilgili bir görsel kullanıldığı görülmektedir (Şekil 7). Kitap 2’de ise konu metni içinde Kaptan-ı derya ile görsel bulunmamaktadır. Fakat Kitap 2’de, divan-ı hümayun üyeleri ile ilgili etkinlikte, öğrencinin inceleyemeyeceği kadar küçük detaylara sahip bir görsel kullanılmıştır (Şekil.5) (Yılmaz, 2021, s.157). Kitap 2’deki

görsel, Kitap 1’de yer alan ve Şekil 7 başlığı altında verilen aşağıdaki görselin küçültülmüş halidir. Bu durumda Kitap 2’de yer alan görselin daha işlevsiz kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Şekil 8.Kaptan-ı Derya illüstrasyon/New York kalk kütüphanesi vinkhuijzen askeri uniformalar koleksiyonu. Yüksel,. E., vd. (2021). *Ortaöğretim tarih 10 ders kitabı*, Ankara: MEB. <https://www.eba.gov.tr> uzantısından erişilmiştir.

Kitap 1’de yer alan yukarıdaki görselde, kaptan-ı deryanın temsili resmidir. Renk seçiminde sarı ve kırmızı tonlar ağırlıklı olarak kullanılmıştır (Yüksel, vd., 2021 s.157). Görselde kaptan-ı deryanın bir durumu arz etmesi resmedilmektedir. Görselin görüntü kalitesi düşük olsa da ayrıntılar seçilebilecek durumdadır. Ancak görüntü kalitesi daha yüksek bir görselin, öğrencinin dikkatini çekmesi açısından, gerekli olduğu söylenebilir.

4.1.8. Reisülküttap

Kitap 1’de reisülküttaptan bahsedilmemiştir. Kitap 2’de ise reisülküttabın divanın asli üyesi olmadığı bilgisi verilmiş ve divan-ı hümayun görevlilerini tanıtan bölümde bahsedilmiştir. Kitapta reisülküttab ile ilgili verilen bilgiler şöyledir:

Divan-ı hümayunnasli üyesi olamayan reisülküttaplar, divan katiplerinin ve kalemlerinin şefi konumundaydılar. XVII. yüzyıl sonlarına kadar nişancıya tabi olarak görev yaptılar. Reisülküttapların görevleri divanda kabul edilen fermanlara uygun olarak emirler yazmak, padişah ve vezir-i azama gelen mektupları tercüme ettirerek bunlara uygun cevaplar yazdırmaktı (Yılmaz, 2021, s.157).

Verilen bilgilerde reisülküttab’ın divan üyesi olmadığı fakat divan-ı hümayunda bazı önemli görevlerinin bulunduğu belirtilmektedir.

Reisülküttap anlam olarak 'katiplerin başı' demektir. Divan üyelerinden nişancıya bağlı olarak işlerini yürütürdü. Reisülküttap divan-ı hümayunun asli üyelerinden değildi. Divan-ı hümayun'da önemli bir yere sahip olan reisülküttap divanda ikinci kademe memurlarının başıdır. Divan kalemlerinin (Beylikçi Tahvil Ruus, Amedi) müdürüdür. 19.yüzyılda reisülküttaplık ve teşkilatı kaldırılıp yerini Umur-ı Hariciye Nezareti almıştır. Reisülküttap hariciye nazırı olmuştur (Gürbüz, 2014 s.44). Reisülküttap başarılı olduğu takdirde nişancı ya da defterdar rütbesi alabilirdi. Görevleri divan-ı hümayunda alınan kararları raporlaştırmak, padişah ve sadrazama yabancı elçilerden gelen bildiri ve mektupları tercüme ettirip cevaplar hazırlamak, divanda görüşülecek konuları sadrazama kâğıttan okumaktır (Emecen, Beydilli, İpşirli, Aydın, Ortaylı, Özcan, Yediyıldız & Kütükoğlu, 1994, s. 365). Divan-ı hümayun çevresindeki ofislerde, siyasi işleri yürüten kadrolar görev yaparlardı. Sadaret konağı (Bab-ı Ali) ve vezir konakları vezirlerin yerleşkesi olduğu gibi belirli devlet görevlerinin görev yaptığı yerdir. Osmanlı Devleti'nde bugünkü dışişleri bakanlığının yaptığı görevleri, reisülküttap ve emrinde çalışanlar görürdü. Reisülküttaplar dış diplomaside de tecrübeliydiler.

Kaynaklarda verilen bilgilere göre, reisülküttaplık önemli ve etkili bir görevdir. Bu bağlamda Kitap 1 ve Kitap 2'de verilen bilgilerin yeterince açıklayıcı olmadığı ve öğrencilere reisülküttaplıkla ilgili önemli mesajlar vermediği düşünülebilir. Ayrıca, kitaplardaki reisülküttap görselleri işlevsel değildir.

4.1.9. Şeyhülislam

Kitap 1'de şeyhülislamdan bahsedilmemiştir. Sadece Kitap 2'de bazı bilgiler mevcuttur. Kitap 2'de verilen bilgi ise şöyledir: "*Şeyhülislam'ın kararlarını fetva niteliğindedir ve divan-ı hümayun üyesi olmasa da ilmiyenin başı olarak divanda alınan kararların şer-i hukuka uygunluğunu değerlendirdiği için divan-ı hümayuna çağrılmaktadır*" (Yılmaz, 2021, s.157).

Şeyhülislam divan-ı hümayunun asıl üyelerinden olmasa da gerek görüldüğü durumlarda divan-ı hümayuna katılabildiğine ilişkin Kitap 2'de bilgi verilmesi, Kitap 2'nin "Tarih Öğretim Programında" yer alan kazanımlarla ilgili: "*b.Sarayın bölümleri, saray halkı ve divân-ı hümayuna değinilerek Osmanlı merkezî idaresinde padişah dışındaki aktörler üzerinde durulur*"(MEB, 2018, s.33), açıklamasını karşıladığını düşündürmektedir.

4.2. 2021-2022 Eğitim Öğretim Yılında Okutulan 10. Sınıf Tarih Ders Kitaplarında Padişah ile İlgili Verilen Bilgiler

Kitap 1’de, padişah konusuna 5 sayfa ayrılmıştır (Yüksel, vd., 2021, s.159-169) Aynı şekilde kitap 2’de de padişah konusu 5 sayfa yer tutmaktadır (Yılmaz, 2021, s.159-164). Konu başlığı ile ilgili olarak Osmanlı’nın merkez teşkilatını güçlendiren gelişmeler, Padişahın özellikleri ve Şehzade eğitimi alt başlıklarında ele alınmıştır.

Kitap 1’de Osmanlı Devleti’nin güçlü merkezi yönetim sistemi ve bu mekanizmanın kökeni için verilen bilgi şöyledir: *“Ortadoğu devlet geleneğini benimseyen Osmanlılarda devlet düzeni otoritenin karar birliğine ve saltanatın dokunulmazlığına dayanırdı...”* (Yüksel, vd., 2021,s.174). Devlet yönetme geleneğinin bir başka kökeni kitap 1’de şu şekilde ifade edilmiştir. *“Eski Türk devlet geleneğine göre ülke hanedanın ortak malı kabul edilirdi”* (Yüksel, vd., 2021,s.174). Bu bilgiler doğrultusunda Osmanlılarda devlet yönetim sistemi hem eski Türk devletlerinden hem İslami yönetim anlayışından gelmektedir. Kitap 2’de de Osmanlı Devleti yönetim geleneği ile ilgili verilen bilgide yönetim anlayışının hem İslam’dan hem eski Türk devlet geleneğinden kaynaklandığı bilgisi verilmiştir. Bu bilgilere ek olarak, fethedilen yerlerin yönetim anlayışlarının Osmanlı’nın yönetim anlayışını etkilediği de ifade edilmiştir.

Kitap 2’de Osmanlı devlet anlayışının temelleri ile ilgili verilen bilgiler şunlardır: *“Osmanlılar devlet teşkilatlanmasında genellikle Türkiye Selçuklularını örnek aldılar. Osmanlı devlet anlayışı ve yönetim sisteminin temelleri eski Türk gelenekleri, İslam dininin devlet anlayışı ve hakim olunan topraklardaki devlet anlayışına dayanır”* (Yılmaz, 2021, s.159). Buna göre hem Kitap 1 hem Kitap 2’de Osmanlı Devleti yönetim anlayışı ile ilgili verilen bilgilerin birbiri ile örtüştüğü görülmüştür.

Kitap 1’de verilen bilgiler ise şöyledir: *“...Ülkenin ve devletin tek sahibi padişaktır. Osmanlı siyasal hayatında bütünlüğün ve istikrarın devam etmesi ancak bu prensiplerin korunmasıyla sağlanırdı* (Yüksel, vd., 2021, s.175). Kitapta Osmanlı Devleti’nin devamlılığı, Türk devlet geleneği ve İslam geleneğine bağlı olarak ortaya çıkan padişahın mutlak otoritesine bağlanmıştır. Kitap 2’de konu ile ilgili verilen bilgide güçlü devlet yapısı ve merkezi teşkilatın Osmanlı Devleti’nin gücünü ve devamlılığını sağladığı üzerinde durulmuştur. Kitap 2’de verilen bilgiler şu şekildedir: *“Osmanlı Devleti’nin kısa sürede büyümesinde ve uzun yıllar varlığını sürdürmesinde gelişmiş bir devlet teşkilatına ve güçlü bir merkezi yapıya sahip olmasının rolü büyüktür”* (Yılmaz, 2021,s.156).

Kitap 2’de, Osmanlı Devleti’nin yönetim başarısını ve varlığını uzun süre devam ettirmesinde, merkezi teşkilatın ve devlet yönetim anlayışının önemi üzerinde durulmuştur.

Her iki kitap, “Tarih Dersi Öğretim Programında” yer alan “Sultan ve Osmanlı Merkez Teşkilatı” ünitesinin ikinci kazanımı olan “*Osmanlı Devleti’nde merkezi otoriteyi güçlendirmeye yönelik düzenlemeleri analiz eder*” (MEB, 2018, S.33). açıklamasına uygun görünmektedir.

Hem Kitap 1’de hem de Kitap 2’de, Osmanlı Devleti’nin İslami yönetim tarzıyla birlikte Türk devletlerinde uygulanan yönetim tarzını benimseyerek devlet yönetimini şekillendirdiği bilgisi verilmiştir (Yılmaz, 2021,s.156; Yüksel, vd., 2021, s.175). Kitap 2’de yer alan Osmanlı Devleti’nde kazanılan toprakların yönetim tarzının devlet yönetiminde etkili olduğu bilgisi Kitap 1’den farklılaşmaktadır. Buna ek olarak merkezi yönetim anlayışının devletin uzun ömürlü ve güçlü olmasında etkili olduğu bilgisi üzerinde durulmaktadır (Yılmaz, 2021, s.156).

4.2.1.Merkezi Otoriteyi Güçlendiren Gelişmeler

Osmanlı Devleti’nde, merkezi otoritenin güçlendirilmesi için çok sayıda uygulama yapılmıştır. Fatih zamanında merkezi otoritenin güçlendirilmesi için birçok yenilik getirilmiştir ve mevcut uygulamalar değiştirilmiştir. Hem Kitap 1’de hem de Kitap 2’de “kanunname” temel kavram olarak yer almaktadır. Fatih kanunnamesinde, merkezi otoriteyi güçlendirmek için uygulamaya geçirilen kurallar üzerinde durulmuştur. Kitap 1 ve Kitap 2’de, merkezi otoriteyi güçlendirmek için kanunnameyle getirilen uygulamalar, veraset sistemi, kardeş katli, müsadere usulü, haremde evlenme ve divan-ı hümayuna vezir-i azamın başkanlık etmesi uygulamasıdır.

Devletin istikrarını ve merkezi otoriteyi korumak için yapılan ilk uygulama kitaplarda veraset sistemi olarak geçmektedir. Merkezi otoritenin güçlendirilmesi için veraset sisteminin uygulamasının nedeni üzerinde durulmaktadır. Kitap 1’deki bilgilere göre, yeni veraset uygulamasının temel sebebi, Türk Devlet geleneğinde sınırları belli olmayan, devlet, hükümdar ve hanedanın ortak malıdır kabulü içinde ortaya çıkan veraset anlayışıdır. Bu anlayışta, tahta geçmenin kesin bir kuralı olmadığından dolayı hanedanın erkek üyeleri birbirleriyle taht mücadelesine girebiliyorlardı. Bu durumda merkezi otoriteye zarar verebiliyordu. Merkezi otoriteyi güçlendirmek için veraset sisteminde yapılan değişikliğe ilişkin Kitap 1 ve Kitap 2’de şu bilgilere yer verilmektedir: “...devletin

toprakları padişah ve oğullarınıdır” ilkesinin yerine “*devletin toprakları padişahındır*” ilkesi benimsenmiştir (Yüksel, vd, 2021 s.175; Yılmaz, 2021, s.159).

Kitap 1 ve Kitap 2’de verilen bu bilgilerin, “Tarih Öğretim Programında” yer alan şu kazanımlarla ilgili olduğu söylenebilir: “*2.Osmanlı Devleti’nde merkezi otoriteyi güçlendirmeye yönelik düzenlemeleri analiz eder*” (MEB, 2018). Kazanımın devamında yer alan şu açıklama da kitaplarda yer alan bilgilerle ilişkili görünmektedir: “*a. Devletin toprakları padişahındır anlayışı, Fatih Kanunnâmesi ile devletin bekası için padişaha kendi öz kardeşlerini bile öldürme izninin verilmesi, padişahın Divân-ı Hümayunun başkanlığını vezir-i âzama devretmesi, haremden evlenme usulünün ve Müsadere sisteminin getirilmesi konularına değinilir*” (MEB, 2018, s.33).

Fatih Sultan Mehmet’in merkezi otoriteyi sağlamak için Fatih kanunnamesi ile kardeş katlini serbest hale getirmiştir. Bu uygulamanın sebebi olarak kardeşler arasında çıkan taht mücadelesinin getirdiği kargaşa ve merkezi otoritenin zayıflatılması gösterilmiştir. Kitap 1’de bu durum şu şekilde ifade edilmiştir:

Merkezi otoritenin güçlendirilmesindeki bir diğer uygulama devletin bekası için padişahlara kendi kardeşlerini öldürme yetkisinin verilmesidir II. Mehmet’e kadar saltanat üzerinde hak iddia edenlerin getirdiği karışıklıklar ve özellikle fetret devrindeki taht mücadeleleri devletin bütünlüğünü tehlikeye sokmuştur... Yaşanan bu gelişmeler devlette devamlılığın sağlanması için gerekirse kardeşlerin ortaya çıkarılması fikrini ortaya çıkarmıştır (Yüksel, vd., 2021, s.177).

Kitapta kardeş katli ile ilgili verilen bilgidен sonra Fatih’in bu uygulama ile devletin bütünlüğü ve devamlılığını her şeyin üzerinde tuttuğu bilgisi verilerek bu uygulamayı nedeni öğrenciye açıklanmıştır.

Kitap 2’de kardeş katli konusu Fatih Sultan Mehmet’in sözleri ile anlatılmıştır. Fatih Sultan Mehmet’in sözleri öğrencinin anlayabilmesi için günümüz Türkçesi ile açıklaması da verilmiştir. Fatih Sultan Mehmet’in kardeş katli ile ilgili emrine ilişkin sözleri kitapta şu şekildedir: “*Merkeziyetçi yapıyı güçlendirme ve şehzadeler arasında yaşanan taht kavgalarını önlemek isteyen Fatih bu konuda; “Ve her kimseye ki evladından saltanat müyesser ola karındaşların nizam-ı alem için katl etmek münasiptir” Hükümü ile tahta çıkan hükümdarın kardeşlerini öldürebileceğini ilan etmiştir*” (Yılmaz, 2021, s.159-160). Bilgilere göre, Fatih bizzat kendi sözleri ile kardeş katline onay vermiştir.

Kitap 1 ve Kitap 2’de verilen kardeş katli ile ilgili bu düzenlemeler, “Tarih Dersi Öğretim Programının” 6. Ünitesi ile ilgili şu kazanımla (2) doğrudan ilişkilidir. “*Osmanlı*

Devleti'nde merkezi otoriteyi güçlendirmeye yönelik düzenlemeleri analiz eder” (MEB, 2021, s.33). Aynı zamanda kitaplarda yer alan bilgiler, 2. kazanımın şu açıklamasını da karşılamaktadır: *“a. Devletin toprakları padişahındır.” anlayışı, Fatih Kanunnâmesi ile devletin bekası için padişaha kendi öz kardeşlerini bile öldürme izninin verilmesi, padişahın divân-ı hümayunun başkanlığını vezir-i âzama devretmesi, haremden evlenme usulünün ve Müsadere sisteminin getirilmesi konularına değinilir*” (MEB, 2021, s.33).

Hem Kitap 1’de hem de Kitap 2’de kardeş katli uygulamasının nedenleri ortaya konmuştur. Konu içerisinde, Osmanlı Devleti’nde geçmişte yaşanan taht kavgaları örnek verilerek bu uygulamanın haklılığı ispatlanmaya çalışılmıştır. Kitap 2’deki bilgilere göre, Fatih’in kardeş katli ile ilgili uygulaması, Osmanlı devlet anlayışındaki ilk değişiklik olmuştur ve bu değişiklik Fatih Sultan Mehmet’in sözleriyle aktarılmıştır.

Kitap 1’de veraset sistemi uygulaması hakkında bir metin bulunmaktadır. *Erhan Afyoncu’nun Sorularla Osmanlı İmparatorluğu*” kitabından alıntılanan bilgi metninde kardeş katli ile ilgili yasanın gerekçeleri şu şekilde tartışılmaktadır; kardeş katli uygulaması dönemin bazı şartlarına göre değerlendirilmelidir ve bu uygulamanın nedeni Osmanlılarda net bir veraset sisteminin olmamasıdır. Kardeş katli uygulaması, merkezi otoriteyi güçlendirmiş devletin 600 yıl ayakta kalmasını sağlamıştır. 17.Yüzyılda kardeş katli uygulamasının yerine uygulamaya başlayan ‘ekberiyet sistemi’ ile en büyük şehzadeler saltanatı devralmış ve bu durumun Osmanlı Devleti için birtakım olumsuz sonuçları olmuştur. Osmanlı Devleti’ni zayıflatan, Avrupa’yı Osmanlıya karşı güçlü hale getiren bazı taht kavgalarının yaşanmasına sebep olmuştur (Yüksel, vd., 2021, s.176). Kitap 2’de ise bilgi kutusu gibi araçlar üzerinden ek bilgi verilmemektedir.

Kardeş katli yasasının, Afyoncu’nun kitabı üzerinden açıklanması, Tarih Öğretim Programında yer alan şu kazanımı karşılamaktadır: *“b.Tarihî olayların, bugünün bakış açısı ve değer yargılarıyla ele alınmasının tarihi gerçeklerin yorumlanmasına etkileri örnek olay ve metinler üzerinden ele alınır* (MEB, 2018, s.33).

2021- 2022 yılında okutulan Kitap 1 ve Kitap 2’de, verilen merkezi otoriteyi güçlendirmek için yürürlüğü konulan uygulamalardan olan padişahın devletin ilk dönemlerinde divan toplantılarına başkanlık ederken, sonraki dönemlerde başkanlık görevini sadrazama bırakıp kendisi divan toplantılarını kafes arkasından takip etmesi uygulamasında Kitap 1’de konu ile ilgili verilen bilgi şöyledir *“...Divan-ı hümayun toplantılarına 1475 yılına kadar padişahlar başkanlık etmiştir. Fatih’ten itibaren vezir-i azmalara geniş yetkiler verilerek*

divan-ı hümayuna padişahın mutlak vekili olarak vezir-i azamlar başkanlık etmeye başlamıştır” (Yüksel, vd., 2021, s.176). Bununla birlikte, padişahın istediği taktirde divanı kafes arkasından izlemesi, divan-ı hümayunu karar organı yerine bir danışma meclisi haline dönüştürmüştür.

Kitap 2’de ki bilgilere göre de vezir-i azamın divan-ı hümayuna başkanlık etmesi merkezi yapıyı güçlü tutmak amacıyla yapılmış bir uygulamadır. Kitapta bu durum şu şekilde açıklanmaktadır: “...*Divan-ı hümayuna padişahın başkanlık etmesi usulüne son verilerek bu yetki vezir-i azama devredilmiştir. Böylece divanda vezir-i azamlar etkin kılınarak divanın işlevselliği arttı.*” (Yılmaz, 2021, s. 160).

Kitap 2’de vezir-i azamın divan-ı hümayunun başkanı olması uygulamasının, merkezi otoriteyi güçlendirdiğine dair doğrudan bir vurgu bulunmamaktadır. Fakat divan-ı hümayunun karar organı yerine bir danışma meclisine dönüşmüş olması dolaylı olarak padişahın şahsında merkezi otoritenin güçlendiğine işaret etmektedir.

Kitap 2’de yer alan fakat Kitap 1’de yer almayan başka bilgi de Fatih’in merkezi otoriteyi sağlamlaştırmak için vezir-i âzamları Türk ailelerinden seçmeyi bırakması ve onun yerine devşirme sisteminden yetişen görevliler arasından seçmesidir. Bunun temel nedeni ise bazı Türk boylarının ve ailelerinin statüyü kullanarak güç kazanmasını önlemektir (Yılmaz, 2021,s.160). Bu durumda Kitap 2’nin merkezi otoriteyi güçlendirmek için yapılan değişiklikler üzerinde daha detaylı bilgi içerdiği söylenebilir.

Kitap 1 ve Kitap 2’de, vezir-i azamlarla ilgili yapılan değişiklikleri aktaran bilgiler, “Tarih Dersi Öğretim Programının” 6. Ünitesinin 2.kazanımını ve şu açıklamasını karşılamaktadır: “*Osmanlı Devleti’nde merkezi otoriteyi güçlendirmeye yönelik düzenlemeleri analiz eder.*” Kazanımın, “*a. Devletin toprakları padişahındır.* ” anlayışı, *Fatih Kanunnâmesi ile devletin bekası için padişaha kendi öz kardeşlerini bile öldürme izninin verilmesi, padişahın divân-ı hümayunun başkanlığını vezir-i âzama devretmesi, haremden evlenme usulünün ve Müsadere sisteminin getirilmesi konularına değinilir*” (MEB, 2018, s.33). şeklindeki açıklaması, kitaplardaki bilgilerin kazanımlarla ilişkisini göstermektedir .

Kitap 1’de Kitap 2’den farklı olarak, “*tarihi olayların aktarımı metinler ve örnek olaylar ile aktarılır*” (MEB, 2018, s.33), kazanımını gerçekleştirmek amacıyla konu ile ilgili Erhan Afyoncu’dan alıntılanan ve “Bilgi Kutusu” içinde verilen metin kullanılmıştır (Yüksel, vd., 2021,s. 176).

Kitap 1 ve Kitap 2’de merkezi otoriteyi güçlendirmek için yapılan bir diğer uygulama olan “müsadere usulü” hakkında da bilgiler verilmektedir. Bu bilgilerin her iki kitapta benzer şekilde sunulduğu fark edilmektedir. Kitaplardaki bilgilere göre, müsadere usulünün gerekçesi, merkezi otoriteye rakip olabilecek kişileri engellemek, savaş ve buhran dönemlerinde devlet hazinesine ek gelir elde etmek ve devlet görevlilerinin dürüst davranmasını sağlamaktır. Ayrıca, müsadere usulü başlangıçta zimmetine mal geçiren kişilere yönelik bir uygulama iken Fatih dönemi ile birlikte zengin devlet görevlilerine uygulanmaya başlanmıştır (Yılmaz, 2021, s.160; Yüksel, vd., 2021, s.176).

Kitap 1’de müsadere usulü şu şekilde anlatılmaktadır:

Haksız yolla servet edinenleri cezalandırmak amacıyla devlet tarafından kişinin malına el koyulması sistemi olan müsadere, hunlardan beri Türk devlet geleneğinde uygulanmıştır. Osmanlı Devleti’nin kuruluş yıllarında sadece zimmetine mal geçirenlere isyancılara uygulanan bu sistem Fatih döneminden itibaren gelenek halini almıştır (Yüksel, vd., 2021, s.176-177).

Kitap 1’deki bilgilere göre, müsadere uygulaması ile devşirme sınıfının elinde yüksek miktarda servet tutması önlenmiş, bu sayede aristokrat bir tabakanın oluşumunun önüne geçilmiştir. Müsadere usulünün uygulamaya konma sebepleri ise Tuncay Öğün’ün “*Osmanlı Devleti’nde Müsadere Uygulamaları*” adlı kitabından alıntılanan bilgi metni üzerinden açıklanmıştır. Bu bilgi metninde yer alan bilgilere göre, müsadere usulünün uygulanmasının dört sebebi bulunmaktadır. Bu sebeplerden ilki, merkezi otoritenin güçlü kalmasını sağlamak için merkezi otoriteye rakipleri olabilecek güçleri kontrol altında tutma isteği, ikincisi savaş gibi olağanüstü durumlarda hazineye ek gelir sağlamak, üçüncüsü varlıklı devlet adamlarının vasilerine bir şey bırakamayacaklarının düşüncesiyle dürüst ve adil davranmalarının sağlanması, dördüncü ise devlet görevlilerinden haksız kazanç elde edenlerinin mallarına el konulması düşüncesidir.

Bu nedenlerin her birinin temel amacı merkezi otoriteyi güçlendirmeye hizmet etmek olduğu anlaşılmaktadır (Yüksel, vd., 2021, s.177).

Kitap 2’de, müsadere usulü ile ilgili verilen bilgilerin Kitap 1 ile benzerlik gösterdiği görülmektedir. Kitap 2’de yer alan bilgiler şu şekildedir: “*Osmanlı’nın ilk dönemlerinde devlet malını zimmetine geçirenlere ve isyancılara yönelik bir uygulamaydı. Fatih dönemi ile yüksek derecede görevli memurların ölümü halinde bunların malının hazineye intikal ettirilmesi sağlandı*” (Yılmaz, 2021, s.160).

Kitap içinde, müsadere kavramının kelime anlamının ‘el koymak’ olduğu ve ilk kez Çandarlı ailesine uygulandığı bilgisi verilmiştir. Bu durum şu cümlelerle açıklanmaktadır: “İlk kez 1453 yılında vezir-i azam Çandarlı Halil Paşa’nın ailesinin malları müsadere edildi” ”(Yılmaz, 2021, s.160).

Müsadere sisteminin uygulanma nedenleri, Kitap 1’de olduğu gibi, merkezi otoriteye rakip olabilecek güçleri engellemek, hazineye savaş gibi durumlarda ek gelir sağlamak ve devlet adamlarının ailesine bir şey bırakmayacakları düşüncesiyle dürüst olmalarını sağlamak şeklinde anlatılmıştır ”(Yılmaz, 2021, s.160).

Kitap 1’de müsadere isteminde yolsuzluk yapanların mallarının hazineye devredilmesi ile ilgili Şekil 8’de Topkapı Sarayı’nda bulunan hazine odası görseli kullanılmıştır (Yüksel, vd., 2021, s.177).

Şekil 9.”Hazine odası/Topkapı SarayıMüzesi/ İstanbul. Yüksel,. E., vd. (2021). *Ortaöğretim tarih 10 ders kitabı*, Ankara: MEB. <https://www.eba.gov.tr> uzantısından erişilmiştir.

Kitap 2’de ise müsadere sisteminin uygulanmasının nedenleri arasında yer alan merkezi otoriteye karşı rakip olabilecek güçlerin engellenmesi politikasıyla ve Çandarlı ailesinin mallarına el konulmasıyla ilgili olarak Şekil 9’da yer alan Çandarlı Halil Paşa’nın tablosu kullanılmıştır (Yılmaz, 2021, s.160).

Şekil 10. Çandarlı Halil Paşa :1453/Tablo Ressam:Jean Etienne Lionard. Yılmaz. E, (2021). *Ortaöğretim tarih 10 ders kitabı*, Ankara: İlke

Kitap 1’de kullanılan, Topkapı Sarayı Müzesi’nde bulunan ‘hazine odası’ görseli müsadere usulünde devlete ait malları yolsuzluk yaparak zimmetlerine geçiren görevlilerin mal varlıklarının hazineye devredilmesi bilgisi ile çok alakalı görünmemektedir. Bu durumda metinde geçen “hazine” kavramına görsellik sağlamak maksadıyla kullanıldığı söylenebilir. Bu durumda müsadere usulü ile ilgili işlevsel bir görsel olmadığı rahatlıkla söylenebilir. Görüntü kalitesi yüksek olsa da kitabı kullanacak öğrencilere müsadere usulü ile ilgili herhangi bir fikir vermemektedir (Yüksel, vd., 2021,s.177).

Kitap 2’de ise, müsadere usulü ile ilgili olarak “*devlet görevlilerinin ölümleri halinde mal varlıklarının ailelerine kalmasını engellemek ve devlet adamlarının daha dürüst çalışmalarını sağlamak*” gerekçesi üzerinden, Çandarlı ailesinin mallarının müsadere edildiği bilgisine görsel oluşturmak amacıyla Çandarlı Halil Paşa (Şekil 9) tablosu kullanılmıştır. Yağlıboya bir tablo olan Çandarlı görseli, konu ile daha alakalı görünmekte, en azından öğrencilere, müsadere usulü ile mallarına el konulan ilk aile hakkında bir fikir vermektedir. Bu durumda Kitap 2’de kullanılan görselin daha işlevsel olduğu düşünülebilir. Aynı zamanda Çandarlı Halil Paşa tablosu da kitapta sadece görsel oluşturmak amacıyla kullanılmıştır (Yılmaz, 2021, s.160).

Hem özel hem devlet yayını olan tarih ders kitaplarında müsadere usulü ile ilgili verilen bilgiler 2018 yılında yayınlanan “Tarih Dersi Öğretim Programının” ikinci kazanımın a maddesini karşılamaktadır. Kazanım maddesinde verilen bilgiler şunlardır: “*a. Devletin toprakları padişahındır*” anlayışı, *Fatih Kanunnâmesi ile devletin bekası için padişaha*

kendi öz kardeşlerini bile öldürme izninin verilmesi, padişahın Divân-ı Hümâyunun başkanlığını vezir-i âzama devretmesi, haremden evlenme usulünün ve müsadere sisteminin getirilmesi konularına değinilir” (MEB, 2021, s.33). Bu kazanım açıklaması üzerinden her iki kitabın da “Tarih Dersi Öğretim Programı” ile örtüştüğü görülmektedir. Merkezi otoritenin güçlendirilmesi amacıyla yapılan bir başka uygulama ‘haremden evlenilmesi’ usulüdür. İncelenen Kitap 1 ve Kitap 2, bu konu ile ilgili de bazı bilgiler aktarmaktadır. Kitap 1’de uygulama ile ilgili verilen bilgiler şu şekildedir: “...Bu usul sayesinde padişahın aile sırları dışarıya yayılmamış, akraba ilişkileri ile padişahın yıpratılması engellenmiştir. Fatih’ten itibaren Osmanlı padişahları genelde haremden evlenmiştir” (Yüksel, vd., 2021, s.176).

Kitap 2’de ise haremden evlenme usulü ile ilgili verilen bilgiler şunlardır: “Fatih dönemine kadar Osmanlı Padişahları genelde Anadolu Beyleri, Bizans ve Sırp Krallarının kızlarıyla evleniyorlardı. Bundan amaç siyasi çıkar elde etmek ya da miras yoluyla toprak elde etmektir” (Yılmaz, 2021, s.160). Kitap 2’de verilen haremden evlenme usulü ile ilgili bilgiye örnek olarak Yıldırım Beyazıt’ın Germiyanoğulları’nın Beyi’nin kızı ile evlenerek Germiyan topraklarını çeyiz olarak aldığı bilgisi verilmektedir. Haremden evlenme usulünün getiriliş amacı, Güçlü Türk beylerinin kızlarının ve yabancı prenseslerin Osmanlı hanedanı ile akrabalık kurarak siyasi çıkar elde etmesinin engellenmek istenmesidir. Fatih merkezi otoriteyi tehlikeye atacak bu durumun önüne geçmek için haremden evlenme uygulamasını getirmiştir.

Haremden evlenme usulünün getirilmesi ile ilgili olarak iki kitap karşılaştırıldığında, Kitap 2’nin daha detaylı bilgi sunduğu görülmektedir. Konuya görsel olarak ise, aşağıda bulunan “Topkapı Sarayı’ndaki Valide Sultan Dairesi” (Şekil 10) kullanılmıştır (Yılmaz, 2021, s.161).

Şekil 11. Topkapı Sarayı’nda Valide Sultan dairesi Yılmaz. E, (2021). Ortaöğretim tarih 10 ders kitabı, Ankara: İlke

Şekil 10, haremden evlenme konusu ile ilgili bir müze görselidir. Bu görselde, Valide Sultan ve bir kaç cariye balmumu heykelleri mevcuttur. Saray içinde bir evlenme sahnesini resmeden görselin, haremden evlenme konusu ile ilişkilendirilmesi mümkündür. Bundan dolayı görselin konuyla ilişkili olduğu düşünülebilir. Buna rağmen görselin kitapta kullanım amacının sadece haremden evlenme uygulaması konusuna görsel oluşturmak olduğu söylenebilir. Aynı zamanda görselin görüntü kalitesi oldukça düşüktür. Görselde haremdaki kadınlar bir silüet olarak görülmektedir.

Kitap 2, “haremden evlenme uygulaması” konusunda daha detaylı bilgi verdiği ve bir görsel kullandığı için Kitap 1’e göre daha kapsamlıdır.

Kitap 1 ve Kitap 2’de verilen bilgiler ve kullanılan görseller, 2018 tarihli “Tarih Dersi Öğretim Programında” yer alan 2.kazanımı karşılamaktadır. Kazanımda yer alan; “...haremden evlenme usulünün ve Müsadere sisteminin getirilmesi konularına değinilir” (MEB,2021, s.33). ifadeleri bu durumu doğrulamaktadır.

4.2.2.Padişahın Özellikleri

Araştırmada incelenen Kitap 1 ve Kitap 2’de, padişahların taşıması gereken vasıflar siyasetnameler üzerinden anlatılmıştır. Kitap 1’de, padişahların vasıflarından önce siyasetname türündeki eserlerin yazılış amaçlarından bahsedilmiştir. Bu eserlerin Osmanlı padişahlarına ve devrin ileri gelen yönetim erbabına ve sonrasında yüksek görevler üstlenecekler tavsiyeler ve öğütler vermek amacıyla yazıldığı bilgisi verilmiştir. Siyasetnamelerde, siyaset konulardan bahsedildiği gibi devletin isleyişi ve padişah başta olmak üzere devlet ileri gelenlerinin taşıması gereken özelliklerden bahsedilmiştir. Bu yüzden Osmanlı Devleti’nde bu eserler padişah ve devletin ileri gelenleri tarafından önemsenen eserler olmuşlardır. Kitap 1’de siyasetname ile ilgili olarak bu eserlerin ferman, adaletname ve lahiya olarak hazırlandığı bilgileri yer almaktadır (Yüksel, vd., 2021, s.177).

Siyasetnamelere göre Padişahın taşıması gereken en önemli erdem ‘adalet’ olduğu için bu konu üzerinde durulmuş, konu içinde birkaç tane nasihat örneğine yer verilmiştir. İlk nasihat örneği olarak “*İdris-i Bitlisi*”nin bir kıtasına yer verilmiştir. Bitlisi’nin kıtası ise şöyledir: “*Uzun ömür ve adalet ikiz kardeş gibidirler/Akıl sahipleri böyle haber verdiler/ Ebedilik adalet ve hakla olur/ Zulüm ile şahlık rüzgar ile lamba gibidir*” (Yüksel, vd., 2021, s.177). Bitlisi’nin bu dizelerinde adalet vurgusu öne çıkmakta ve padişahlara en

önemli özelliğın adil olmak olduğu nasihati yapılmaktadır. Dolayısıyla padişahların öncelikli tutumları adil davranmalarındır.

Nesimi Yazıcı'nın “*Fatihin Yetişmesi Üzerine Bazı Değerlendirmeler*” adlı eserinden alıntılanan “*II. Murat'ın Nasihati*” başlıklı metinde, II. Murat'ın oğluna yazdığı nasihati üzerinden “adalet” ilkesine tekrar vurgu yapılmaktadır. Nasihat ile ilgili Kitap 1’de yer alan metin şu şekildedir:

II. Murat oğluna “Ey oğul! Her şeyin devamlı olarak kaba kuvvet, kılıç kahramanlığı ve ezici güç zoruyla meydana gelmesiyle akıl, tedbir, sabır, ileri görüşlülük, imtihan ve yorucu tedbirler sonucu dilediğimiz şekilde meydana gelmesi arasında büyük fark vardır”(…) “Ey oğul! Bir an bile olsa sakın adaleti elinden bırakma. Çünkü yüce Allah adildir. Bir bakıma sen onun yer yüzündeki temsilcisisin” (..) “O sana kendi arzusuyla bazı üstünlükler vermiş ve seni kullarının başına geçirmiştir. Padişahlar ellerinde terazi tutmuş bir kimseye benzerler. Senin padişah olduğunda teraziyi doğru tutmanı isterim. O zaman yüce Allah'ta senin iyiliğini arzular” şeklinde öğütler vermiştir (Yüksel, vd., 2021, s.177).

“Abdülkadir Özcan'ın “*Osmanlı Siyasetnamelerinde Reaya Hukuku*” adlı eserinden alıntılanan ve “*Padişahın Halkına Karşı Vazifeleri*” başlıklı bilgi metninde, eserin “*İdris-i Bitlisi'nin kanun-i Şahinşah*” adlı Farsça yazılmış siyasetnamesinden düzenlendiği bilgisi verilmektedir. Eserin dördüncü bölümünden esinlenerek hazırlanan bilgilerde, divan kurumunun öneminden ve halkın dilediği vakit divan-ı hümayuna başvurabilmesinin gerekliliğinden bahsedilmektedir. Bunu sağlamak da padişahın görevidir. Eserin beşinci bölümünde, halkın nasıl yönetilmesi gerektiği ile ilgili nasihatler bulunmaktadır. Metin içinde verilen bilgiler ise şöyledir:

Padişahlar kendilerine ve halkına karşı cömert olmalıdır. Kendine karşı cömert olmayan padişahlar halkına karşıda keremsiz olur. Halkın iyi idaresi önemli bir iştir ve zarurettir. Böylece halkın sevgisi kazanılır ve memleket selamet içinde kalır. Sultanında saltanatı uzun ömürlü olur. Halkın nefretine maruz kalan hükümdarlar ise payidar olamaz. Halkı gözetmenin en doğru yolu onlardan güçleri oranında vergi alınmasıdır. Halktan aşırı talepte bulunmak halkın perişanlığına yol açar. Aşırı vergi almak sultanın gücünün zayıflamasına yol açar. Bu da devleti zayıflatır düşmanı güçlendirir (Yüksel, vd., 2021, s.178).

İdris bitlisi'nin siyasetnamesinden kesitler verilen bilgi metninde konu içinde yer alan diğer nasihatname örneklerinden olduğu gibi ‘adalet’ teması ile şekillendiği anlaşılmıştır. Eserin padişahın halkına karşı adil olması gerektiği düşüncesi üzerinde şekillendiği görülmüştür. Aynı zamanda padişah, adil, dürüst insaflı, vefakar olmalı, sözünde durmalıdır. Tecrubeli devlet adamlarıyla divan-ı hümayunda olduğu gibi görüş alışverişinde bulunmalıdır. Devlet hazinesini kendisine emanet olarak görmeli boşa harcamamalıdır. Halkın içinde casus bulundurup halkın galeyana getirilmesi ya da

hurafelerle kandırılmasını engellemelidir. Halkını ve askerini sevmeli kendini onlara sevdirmelidir.

Kitap 1’de verilen bu bilgiler, merkezi idare içerisinde padişahın rolü ve vasıfları hakkında güçlü bir fikir vermektedir. Padişahın rolü ve vasıflarıyla ilgili ideal bir tablo çizmektedir. Bu aynı zamanda Osmanlı devlet yönetim anlayışının üstün niteliğini göstermektedir. Çünkü saltanat anlayışına rağmen, padişahta aranan bu nitelikler, yönetimi adil kılmaktadır. Nasihatnamelerle ortaya konan bu vasıflar aynı zamanda evrensel bir nitelik arz etmektedir.

Kitap 2’de de padişahların rollerinin ve vasıflarının açıklanması için siyasetnameler ve nasihatnamelerden faydalanılmıştır. Bu siyasetname ve nasihatnameler padişahların ve idarecilerin iyi bir yönetici olmaları için sahip olması gereken özelliklerden bahseden siyasi ve ahlaki içerikli eserlerdir. Kitap 2’de öncelikle nasihatname geleneğinin kökenlerine değinilmektedir. İlk siyasetnamelere eski Türk devletlerinde rastlanmıştır. “Kutadgu Bilig” ve “Nizam’ül Mülk” eserleri bunların en önemli örnekleridir. Siyasetnamelere ise ayetler, hadisler, atasözleri ve yaşanmış olaylara kaynaklık etmektedir (Yılmaz, 2021, s.161).

Kitap 1’de olduğu gibi Kitap 2’de, padişahın görevlerini nasihatnameler üzerinden aktarmaktadır. Bunlardan biri, II. Murat’ın oğlu Şehzade Mehmed’e verdiği öğütlerden derlenen bir nasihatname örneğidir. “*Padişahlar Ansiklopedisi*”nin 1. cildinden alıntılanan “*Fatih Sultan Mehmed’e Nasihatler*” başlıklı metinde, Venedik elçisi Andre Koskolo’nun II. Murat ve oğlu şehzade Mehmed arasında geçen uzun bir konuşmayı yazdığı eseri “*Nasihat-üs Sultan Murat*” adlı kitabın son bölümünden aşağıdaki cümleler verilmektedir:

Kitabın son bölümü padişahların adaletli olmalarına dairdir. Murat oğluna şunları söyler: “Bu dünyada üç türlü insan vardır: Birincisi akli ve fikri yerinde geleceği çok gören ve düşünen hiçbir anormalliği olmayan kimselerdir. İkincisi yolların doğru veya eğri olup olmadığı bilmekten uzak kimselerdir. Ama bu duruma kendi istekleriyle değil çevrenin etkisi ile düşmüşlerdir. Nasihat edildiklerinde kafaları alır ve kabul eder, söz dinlerler. Çoğu zaman duyup işittiklerine uyarak yaşarlar. Üçüncüleri ise ne kendileri birşeyden haberdardır ne de yapılan ikazlara, nasihatlara kulak asarlar Sadece kendi arzularına uyar ve herşeyi bildiklerini sanırlar. Bunlar diğerlerinden daha adi ve alçaktırlar. Ey oğul! Yüce Allah seni ilk sırada saydığı kişiler arasına katmışsa sevinirim. İlkinden değilde ikincisi gibiyse sana yapılan nasihatlere kulak vermeni tavsiye ederim. Sakın üçüncü gruba dahil olmayasın. Onlar ne Allah’a ne de insanlara karşı iyi bir durumdadırlar. Padişahlar elinde terazi tutmuş kimseye benzerler. Senin padişah olunca terazi doğru tutmanı isterim o zaman Allah’ta senin iyiliğini arzular (Yılmaz, 2021, s.161-162).

Yukarıdaki nasihatnameye göre, doğru yoldaki insan, akli, fikri yerinde olan, geleceği gören ve adil insanlardır. Akıllı insan uyarıları ve nasihatleri dikkate alandır.

Kitap 1 ve Kitap 2’de farklı nasihatnameler kullanılmış olsa bile vurgulanan ortak değer adalettir. Padişahlar öncelikle adil olmadırlar.

Kitap 2’de İsmail Özçelik’e ait olan “*Katip Çelebi’nin Penceresinden Osmanlı Devlet ve Toplum Hayatına İlişkin Bazı Düşünceler Makalesi*”nin 9-14 sayfalarından düzenlenen “*Padişah ve Özellikleri*” başlıklı siyasetnamede padişahın özellikleri hakkında bilgiler verilmiştir. Katip Çelebinin siyasetnamesine göre Padişah ülkesini adil bir şekilde şeriata göre yönetmelidir. Askerini gözetmelidir ve ordu komutanı olarak fetihlere katılmalıdır. Halkının çıkarlarını gözeterek adil yöneticileri göreve getirmeli halkının memnuniyetini sağlamalıdır. Halkına karşı hoşgörülü olmadı din, dil, ırk gözetmeksizin halka karşı adaletli olmalıdır (Yılmaz, 2021, s.161). Bu bilgilere göre siyasetnamede padişahın taşınması gereken özellikler belirtilirken ‘adalet’ kavramı üzerinde durulduğu görülmüştür.

Bu bilgilerde de en fazla öne çıkan özellik padişahın adil olmasıdır. Halkın, din, dil ve ırk ayrımı yapılmadan, memnuniyetinin sağlanması ve çıkarlarınının gözetilmesi oldukça önemlidir. Ordunun başında yer alarak komutanlık yapmalıdır.

Kitap 1 ve Kitap 2’de padişahın taşınması gereken vasıflar ile ilgili bilgilerin benzer olduğu ‘adalet’ gibi belirli kavramlar üzerinde durulduğu görülmüştür. Kitaplarda verilen bilgiler nasihatname ve siyasetname örnekleri üzerinden aktarılmıştır. Bu bilgiler doğrultusunda

Kitap 1 ve Kitap 2’de, padişahların vasıflarının nasihatnâme ve siyasetnâme örnekleri üzerinden anlatılması, 2018 tarihli “Tarih Dersi Öğretim Programı”da yer alan şu kazanımla ilgilidir: “b. “*Osmanlı nasihatnâme ve siyasetnâme geleneğine ait örneklerden hareketle devlet idarecisinin sahip olması gereken vasıflara değinilir*” (MEB, 2018, s.33). Bu durumda her iki kitabın ilgili kazanımı karşıladığı görülmektedir.

Hem Kitap 1 hem de Kitap 2’de padişahların özellikleri konusunda görsellere yer verildiği görülmektedir.

Kitap 1’de konu içinde iki görsel kullanılmıştır. İlk görsel, “Ferman Örneği” (Şekil 11), ikinci görsel ise “divan-ı hümayun toplantısı”dır (Şekil 12) (Yüksel, vd., 2021, s.175-178).

Kitap 1’de “Ferman Örneği” görseli, Osmanlı Devleti’nde devlet yönetiminin kökleri ve Padişah’ın yetkilerinin hakkında bilgi verilen bölümde kullanılmıştır (Yüksel, 2021, s.174).

Şekil 12.Ferman örneği Yüksel,. E., vd. (2021). *Ortaöğretim tarih 10 ders kitabı*, Ankara: MEB. <https://www.eba.gov.tr> uzantısından erişilmiştir.

Görseldeki ferman örneğinin, padişahın yazılı emri olduğu için padişah ile ilgili bölümde kullanıldığı düşünülmektedir. Bu nedenle konu ile uyumlu bir görsel olduğu düşünülebilir. Kitapta verilen bilgiler içinde “ferman” kelimesi konu içinde kullanılmamıştır. Bunun yerine padişahın emirlerinin kanun niteliğinde olduğu bilgisi verilmiştir (Yüksel, 2021, s.175). Bu durumda “Ferman Örneği” görseli sadece konuya görsellik sağlamak amacıyla kullanılmıştır ve işlevsel bir özelliğe sahip değildir.

Şekil 13. Padişahın devlet adamlarıyla görüşmesi/ Louis Nicolas De Lespinasse/ Topkapı Sarayı dilekçeleri salonunda sultan büyükelçisinin sunumu/Kostantinopolis 18.yüzyıl Yüksel,. E., vd. (2021). *Ortaöğretim tarih 10 ders kitabı*, Ankara: MEB. <https://www.eba.gov.tr> uzantısından erişilmiştir.

Kitapta 1’de padişah ile ilgili kullanılan ikinci görsel, padişahın özellikleri ile ilgili bilgi verilen sayfada kullanılmaktadır. “Padişahın devlet adamlarıyla görüşmesi” isimli görsel (Şekil 12) padişahın başkan olarak bulunduğu divan-ı hümayun toplantısını temsil etmektedir. Padişahın yönetimde en yetkili kişi olduğu vurgusunu taşımaktadır (Yüksel, vd., 2021, s.178).

Kitap 2’ de ise padişah ve özellikleri konusu içerisinde üç görsel kullanılmıştır. Kullanılan görsellerin hepsi padişah görselidir. İlk iki görsel II. Murat ve Fatih Sultan Mehmet’in tablolarıdır (Şekil 13 ve Şekil 14). Görseller “*padişahlar Ansiklopedisi*”nden derlenen nasihatname örneği ile birlikte kullanılmıştır (Yılmaz, 2021, s.161-162).

Şekil 14. II. Murat tablosu/John Young/
Topkapı Sarayı Müzesi-İstanbul
(Yılmaz, 2021, s.175)

Şekil 15. Fatih Tablosu/Gentile Bellini/
Topkapı Sarayı Müzesi-İstanbul.
(Yılmaz, 2021, s.178)

Kitap 2’de, II. Murat ve Fatih’in Portrelerinin, II. Murat’ın oğlu Şehzade Mehmet’e (Fatih Sultan Mehmet) nasihatlerinin yer aldığı nasihatname örneğinde kullanılmıştır. Görsellerin nasihatnamede ismi geçen padişahlardan dolayı kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Şekil 16. Kanuni Sultan Süleyman’ın Budin Seferi tablosu/Stanislaw Chlebowski/Dolmabahçe Sarayı Milli Saraylar Müzesi/İstanbul Yılmaz. E, (2021).
Ortaöğretim tarih 10 ders kitabı, Ankara: İlke

Kitap 2’de padişahlar ve özellikleri ile ilgili kullanılan üçüncü görsel, Şekil 15’deki “*Kanuni Sultan Süleyman’ın Budin Seferi*”ni temsil eden tablo’dur. Görsel padişah ve özelliklerini anlatan “*Katip Çelebi Siyasetnamesini*” ile birlikte kullanılmıştır. Görselin

siyasetname örneğinde bahsedilen ve padişah özelliklerinden olan “Padişahın ordunun başında sefere çıkması” ile bağlantılı olarak kullanıldığı düşünülmektedir (Yılmaz, 2021, s.163).

Her iki kitapta konu içerisinde görsel kullanılmasına rağmen, kitaplardaki görsel tercihi farklılaşmaktadır. Kitap 1’de ferman örneği ve divan-ı hümayun görselleri kullanılırken, Kitap 2’de bizzat padişahları resmeden görseller tercih edilmiştir.

4.2.3.Şehzade Eğitimi

2021-2022 yılında okutulan tarih ders kitaplarında merkez teşkilatı ünitesi içinde ele alınan konulardan biri de şehzade eğitimidir. Hem Kitap 1 hem de Kitap 2’de şehzadelerin eğitiminin nerede eğitim aldıkları anlatılmaktadır.

İncelenen kitaplardaki bilgilere göre, padişah adayı olan şehzadeler Topkapı Sarayı’nda “Şehzadegah Mektebi” adlı ilk mektepte eğitimlerine başlamaktadırlar.

Kitap 1’de bu konuyla ilgili şu bilgiler verilmektedir: “Şehzadeler ilk eğitimlerine dört yaşını doldurduklarında harem içinde yer alan Şehzade Mektebinde “*Bed-i Besmele Merasimi*” denilen bir törenle başlarlardı. Şehzadeye eğitimlerinin ilk safhasında eğitim vermek için lala ve ağa rütbesinde eğitimciler görevlendirilirdi. Eğitim hayatları boyunca devrin en iyi hocalarından birçok alanda eğitim alırlardı

Kitap 1’de, şehzadelerin aldıkları derslerin içeriği ile ilgili ise şu bilgiler aktarılmaktadır: “*Şehzadeler eğitim hayatları boyunca Kur’an-ı Kerim, tarih, coğrafya, Arapça, Farsça dersler alır; ok ve yay yapmayı, güzel yazı yazmayı öğrenirdi. Ayrıca spor dersleri alarak ok atma, ata binme, avcılık, cirit atma, güreş kullanma ve güreş eğitim alırdı*” (Yüksel, vd., 2021, s.179). Verilen bu bilgiler üzerinden şehzadelerin sancağa çıkma yaşına gelene kadar birçok alanda eğitim aldıkları görülmektedir.

Kitap 1’de şehzade doğumlarının resmi bir olay olarak kabul edildiği ve bayram havasında kutlandığı bilgisi de yer almaktadır (Yüksel, vd., 2021, s.179).

Kitap 2’de şehzadelerin ilk eğitimleri ile ilgili verilen bilgiler şöyledir: “Şehzadeler sancağa çıkmadan önce dönemin en iyi hocalarından ve sarayda bulunan “Şehzade Mektebi’nde eğitim alırlardı. Birçok dersi içoğlanlarıyla birlikte görürlerdi.”

Kitap 2’de de şehzadelerin aldığı eğitimin içeriği hakkında bilgiler mevcuttur. Bilgilere göre, “*Sarayın üçüncü avlusunda iç oğlanlarla birlikte dini, ilmi ve idari alanlarda eğitim görürlerdi. Özellikle binicilik ve döğüş sanatları eğitimini iç oğlanlarla birlikte alırlardı*” (Yılmaz, 2021, s.163). Şehzadelerin eğitimlerinin içeriği hakkında Kitap 1’in daha detaylı bilgi sunduğu görülmektedir

Her iki kitap, şehzade eğitimini ikinci ayağı olan “Sancağa Çıkma Usulü” ile ilgili bilgiler içermektedir. Sancağa çıkan şehzadelere “Çelebi Sultan” denilmektedir.

Kitap 1’de “Sancağa Çıkma” ile ilgili verilen bilgilere göre padişahlar hem erkek çocuklarına hemde erkek kardeşlerine yönetimde görevler vermiştir. “Sancağa Çıkma Usulü”nün ne zaman başladığı ile ilgili kitapta şu bilgiler yer almaktadır: “*II.Murat döneminden itibaren şehzadeler 14-15 yaşlarına geldiklerinde sancakbeyi olarak görevlendirilmeye başlandı*” (Yüksel, vd., 2021, s.179).

Kitap 1’de, şehzadeye verilen önemin göstergesi olarak sancağa çıkma görevi verilen şehzade için başkentte “Şehzade Alayı” denilen bir uğurlama töreninin yapıldığı bilgisi de bulunmaktadır. Sancağa çıkan şehzadenin yanında “lala“ adlı verilen tecrübeli bir görevli bulunurdu ve şehzadeye devlet idaresinin tüm inceliklerini öğretmekle görevliydi.

Kitap 1’de verilen bilgilere göre, “Sancağa çıkma usulünün” temel amacı: “*İleride padişah olacak şehzadenin devlet yönetiminde tecrübe kazanmasını sağlamaktı*” (Yüksel, vd., 2021, s.180). Kitapta bir beldeye şehzade gönderilmesi devletin o bölgeyi önemseyişinin göstergesi sayılır ve bölge halkının görevli hanedan üyesine karşı itaatkar davranması beklenirdi. Şehzade sancakta kendi gelirlerini elde ederek devlete yük olmayı bırakır ve kendisinin başkanlık yaptığı divanını toplardı. Kitapla bu durum ile ilgili verilen bilgi ise şöyledir: “*Sancaklarda divan-ı hümayun benzeri şehzade divanları vardır. Şehzade sancağı yönetirken kendi divanına gelen davalara bizzat bakmış ve devlet yönetimi uygulamalı olarak öğrenmiştir*” (Yüksel, vd., 2021, s.180). Şehzadeler sancakbeyi iken seferlere ordu komutanı olarak katılmışlardır. III. Mehmet’e kadar sancağa çıkma usulu devam etmiştir. Sonrasında şehzade eğitimi sarayda verilmeye başlanmıştır. Bu durum şehzadeleri tecrubesiz bir şekilde tahta geçmesine neden olmuştur. Sancağa çıkma usulünden yetişen şehzadeler güçlü padişahlar olarak ortaya çıkmışlardır (Yüksel, vd., 2021, s.180).

Kitap 2’de de “Sancağa Çıkma Usulü”nün amacı ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Bilgiler şu şekildedir: “*Osmanlıda şehzadelerin gelecekte hükümdar adayı olmak vesilesiyle gerekli*

beceri ve tecrübeyi almaları için kendilerine yardımcı olarak atanan lalalar nezaretinde sancaklara çıkarlardı” (Yılmaz, 2021, s.164). Kitapta verilen bilgilere göre sancağa çıkma yaşının 15 olduğu ancak Fatih’in 8 yaşında, II. Bayezit’in 7 yaşında sancağa çıktığı bilgisi aktarılmaktadır. Verilen bilgilere göre, şehzadeler yanlarında anneleri ve bazı yüksek rütbeli devlet adamları ile sancağa çıkardı. Yaşları müsait olunca kendi divanlarını toplardı. Böylece devlet yönetiminde tecrübe kazanmış olurlardı. Sancak şehzade için küçük bir devlet teşkilatlanmasının örneği olurdu. Şehzadeler sancaklarında tek söz sahibi olsalarda merkeze hesap verirlerdi. Kitap 2’de şehzadelerin görevleri şu şekilde ifade edilmektedir: “Şehzadeler görev yaptıkları sancaklarda zeamet ve tumar dirlikleri dağıtabilir, resmi belgeler ve yazaşmalarda kendi tuğralarını çekebilirdi. Ancak tüm bu işleri başkente bildirmek ve kayıt altına almak zorundaydılar” (Yılmaz, 2021, s.164).

Kitapta 2’de sancağa çıkma uygulamasının kaldırılması ile ilgili bazı bilgiler mevcuttur. Bu bilgilere göre, XVII. asırdan itibaren bu uygulama kaldırılmıştır ve şehzadeler sarayda eğitimlerine devam etmişlerdir (Yılmaz, 2021, s.164).

Kitap 1 ve Kitap 2, konuyla ilişkili olarak Osmanlı Devleti için önemli sancakların isimlerine de yer vermektedirler. Bu sancaklar, Kitap 1’de bilgi kutucuğu içinde şu şekilde aktarılmaktadır: “Osmanlı Devleti için stratejik öneme sahip olan şehzade sancaklarının birçoğu aynı zamanda eski beyliklerin merkezleriydi. Balıkesir, Kütahya, Antalya, Konya, Manisa, Kefe, Amasya, Sivas, Karaman, Trabzon, Bolu şehzadelerin gönderildikleri önemli yerleşim merkezleriydi” (Yüksel, vd., 2021, s.180). Kitap 2’de sancakların ismi hakkında bilgi içermektedir (Yılmaz, 2021, s.164).

Kitap 1 ve Kitap 2, şehzade eğitimi ile ilgili olarak verdikleri bilgiler üzerinden, 2018 tarihli “Tarih Dersi Öğretim Programı”nın ikinci kazanımında yer alan şu açıklamasını karşılamaktadırlar: “c. Başlangıçtan on yedinci yüzyıla kadar şehzadelerin yetiştirilme usulü ve bunun Osmanlı yönetimine etkisi vurgulanır” (MEB, 2018, s.33).

Şehzade eğitimi ile ilgili Kitap 1, iki görsel içerirken Kitap 2’de bir görsel yer almaktadır. Kitap 1’de yer alan görsellerden biri Amasya Sancağı, diğeri ise Lala görselidir.

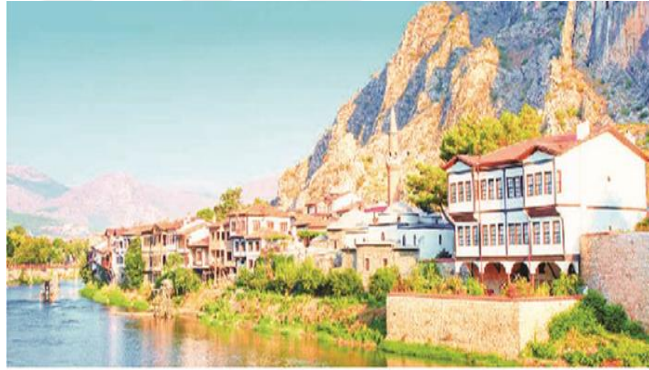
Şehzadelere eşlik eden lalalar hakkında bir fikir oluşturması amacıyla kullanılan temsili lala görseli aşağıdaki gibidir:

Şekil 17. Lala temsili görseli Yüksel, E., vd. (2021). *Ortaöğretim tarih 10 ders kitabı*, Ankara: MEB. <https://www.eba.gov.tr> uzantısından erişilmiştir.

Şehzadelerin sancağa lala isimli eğitmenleri ile birlikte çıktıkları ve lalaların devlet idaresi konusunda şehzadeleri eğittikleri bilgisine görsel oluşturmak amacıyla kullanılan görselin görüntü kalitesinin yeterli olduğu söylenebilir. kitapta konuyu görselleştirmek amacıyla yer verildiği görülmüştür. (Yüksel, vd., 2021, s.180).

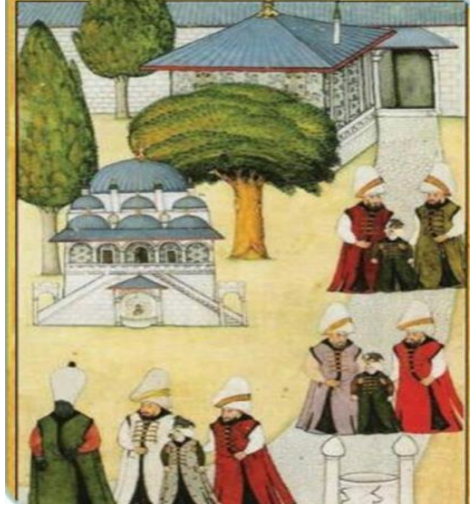
Kitap 1’de yer alan diğer görsel ise sancaklara örnek olarak sunulmuştur. Osmanlı’da önemli bir sancak olan “Amasya’yı göstermektedir (Yüksel vd., 2021, s.180).

Şekil 18. Amasya Yüksel, E., vd. (2021). *Ortaöğretim tarih 10 ders kitabı*, Ankara: MEB. <https://www.eba.gov.tr> uzantısından erişilmiştir.

Görsel günümüzdeki Amasya’yı göstermekle beraber, otantik yapısıyla Osmanlı kültürünü yansıtmaktadır. Bu açıdan uygun bir görsel olduğu söylenebilir. Görselin büyüklüğü ve görüntü kalitesi de iyi seviyededir. Dolayısıyla görselin esas kullanılma amacı sancak kavramına görsel oluşturmaktır.

Kitap 2’de ise şehzade eğitimi ile ilgili kullanılan tek görsel bir minyatürdür ve şehzadelerin günlük yaşamını göstermektedir (Yılmaz, 2021, s.164).

Şekil 19.Topkapı Sarayı'nda şehzadelerin günlük yaşantısıyla ilgili bir minyatür/Surname-i Vehbi (Yılmaz, 2021, s.164).

Kitap 2'de şehzade eğitimi ile bağlantılı olarak verilen görsel şehzadelerin günlük yaşamlarını temsil etmektedir. Görselde şehzadeler eğitmenleri ile bir arada resmedilmiştir (Yılmaz, 2021, s.164). Görselin büyüklüğü uygun ölçülerdedir. Şehzade eğitimi içerisinde verilen görselin konuyla ilişkisi güçlüdür. Fakat kullanılma amacı diğer görsellerde olduğu gibi sadece görsel oluşturmaktır.

4.3. 2021-2022 Eğitim Öğretim Yılında 10. Sınıf Tarih Ders Kitaplarında Topkapı Sarayı

2021-2022 eğitim öğretim yılında okutulan 10. sınıf tarih ders kitaplarında merkez teşkilatı ünitesi içerisinde üzerinde durulan konulardan biri Topkapı sarayıdır.

Kitap 1'de Topkapı Sarayı ile ilgili bilgiler "*Osmanlı'nın Kalbi: Topkapı Sarayı*" başlığı altında dört sayfada verilmiştir (Yüksel, vd., 2021, s.169-172). Kitap 2'de ise "*Müstakil Bir Dünya: Topkapı Sarayı*" başlığı altında konu beş sayfada anlatılmaktadır (Yılmaz, 2021, s.152-156).

2021-2022 eğitim öğretim yılında 10.sınıf tarih ders kitaplarında, "Topkapı Sarayı" konusu altında Enderun, Birun ve Harem olmak üzere üç alt başlık bulunmaktadır

Hem Kitap 1'de hem de Kitap 2'de, İstanbul'un Fethi'nden sonra devletin merkezinin Edirne Sarayı'ndan Topkapı Sarayı'na taşındığı bilgisi verilmektedir. Kitaplardaki ortak bilgilere göre, Topkapı Sarayı Enderun (İç Saray), Birun (Dış Saray) ve Harem olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır.

Kitap 1’de verilen bilgilerde, Topkapı Sarayı, İstanbul Fatih Sultan Mehmet tarafından fethedildikten sonra 1465-1478 yıllar arasında Saray Burnu’nda inşa ettirilmiştir. Topkapı Sarayı’nın şehir kültürünün gelişmesine önemli katkısı olmuştur.

Fatih gerek İstanbul’u dünyanın siyasi ve ekonomi merkezi haline getirme gerekse Türk Devlet kültüründe var olan sosyal devlet anlayışını yansıtmaya düşüncesiyle İstanbul’da büyük bir imar ve kalkınma projesi başlatmıştır. Bu projenin önemli bir adımı da şehir kültürünün oluşumu ve gelişiminde örnek bir model olan Topkapı Sarayıdır (Yüksel, vd., 2021, s.169).

Bu bilgilere göre, Topkapı Sarayı, Fatih Sultan Mehmet’in Türk Devlet kültüründe var olan sosyal devlet anlayışını yansıtmaya düşüncesiyle İstanbul’da başlattığı imar ve kalkınma projesinin bir ürünüdür.

Topkapı Sarayı’nın diğer adı ise “Yeni Saray”dır. Padişahlar devleti Topkapı Sarayı’ndan yönetmiş ve aileleri ile birlikte bu sarayda yaşamışlardır. Padişahlar ile ilgili sünnet merasimlerinden, cenaze merasimlerine birçok faaliyet bu sarayda gerçekleştirilmiştir.

Kitap 1’de verilen bu bilgilerden anlaşıldığı gibi Topkapı Sarayı, idarenin merkezidir. Topkapı Sarayı’nın merkezi yönetimdeki rolü hakkında kitap 1’de verilen bilgiler ise şöyledir: “...Saray, devlet kademesinde görev alacak devlet adamlarının yetiştirildiği en önemli eğitim merkezidir XIX. yüzyıla kadar devletin merkezi konumunda olan Topkapı Sarayı, Osmanlı Devleti’nin yönetim sistemine göre biçimlendirilmiştir. Sarayda bir idari merkez modeli oluşturulmuştur” (Yüksel, vd., 2021, s.169)... Topkapı Sarayı’nın üç ana kapısı vardır bunlar: “bab-ı hümayun” “babüsselam” ve “babüssaade”dir (Yüksel, vd., 2021, s.170).

Kitap 2’de Topkapı Sarayı ile ilgili benzer bilgiler içermektedir. Verilen bilgilere göre, İstanbul fethedildikten sonra, kısa bir süre içinde Osmanlı Devleti’nin merkezi olmuş ve Topkapı Sarayı inşa edilmeye başlanmıştır. Topkapı Sarayı’nın yapılış süreci ile ilgili ise şu bilgiler aktarılmaktadır:

Bir süre sonra Fatih Sultan Mehmet padişah ve ailesinin ikamet edeceği, devlet işlerini yürüteceği Topkapı Sarayı’nı Marmara ve Boğaziçini aynı anda görebilen her türlü tabiat güzelliğine sahip bir alana inşa ettirdi. Topkapı Sarayı yapısı ve işlevi bakımından kısa sürede bir şehir konumuna geldi (Yılmaz, 2021, s.153).

Verilen bilgilere göre Topkapı Sarayı’nda şehir kültürünün gelişmesi ile ilgili verilen bilgiler göre küçük bir şehir gibi olduğunu kanıtlar nitelikte bilgi olarak saray içerisinde bulunan bahçeler, avlular, kütüphaneler, çarşılar devlet daireleri, camiler gibi bir şehirde bulunabilecek yapılar örnek olarak gösterildiği görülmüştür. Kitap 1’de olduğu

bahsedildiği gibi taht'a çıkış töreni, bayramlaşma törenleri gibi padişaha dair törenlerin hepsi burada yapılırdı. Elçi kabulleri ve halkın sorunlarının dinlendiği yerin yine Topkapı Sarayı olduğu bilgisi kitapta ifade edilmiştir (Yılmaz, 2021, s.153).

Her iki kitapta, Osmanlı'nın kalbi olan Topkapı Sarayı'nın çok yönlü kullanımına ve şehir kültürünün gelişmesindeki katkısına dair bilgiler verilmektedir. Bu durum güçlü merkezi yapının bulunduğu bir başkent için normaldir denebilir. Topkapı Sarayı'nın İstanbul'u çok yönlü zenginleştirdiği de anlaşılmaktadır.

Kitap 1 ve Kitap 2 de Topkapı Sarayı ile ilgili daha detaylı bilgiler de sunmaktadır. Kitap 1'de Orhan bey döneminde yapılan ilk saraydan ve I. Murat döneminde yapılan Edirne Sarayı'ndan da bahsedilmiştir (Yüksel, vd., 2021, s. 169). Kitap 2'de ise Topkapı Sarayı dışında başka bir sarayın bahsi geçmemektedir.

Kitap 1'de Topkapı Sarayı ile ilgili Evliya Çelebi'den alıntı yapılan bir bilgi metni verilmiştir. Aşağıda verilen bilgi metninde Topkapı Sarayı övülmektedir:

3000 kese mal harcayıp Ferhat gibi usta öyle yeni bir saray yaptırmıştır ki Adem devrinden beri dünyanın mimar ve mühendisleri öyle gönül açıcı bir saray yapmamışlardır. Dünya seyyahları bu dünya yüzünde böyle benzerini görmemişlerdir. Zira deniz kıyısında olup iki tarafı deniz kuzey tarafı Karadeniz , doğu yönü Akdeniz ve Güney tarafı Ayasofya Camii'dir ki iki deniz arasına kurulmuş bir şehirdir (Yüksel, vd., 2021, s. 169).

Kitap 1'de Topkapı sarayı hakkında iki tane de bilgi kutucuğu bulunmaktadır. İlk bilgi kutucuğunda verilen bilgilere göre, Topkapı Sarayı'nın mimarisi Avrupa Sarayları gibi anıtsal değil insanı ölçülerdedir. Topkapı Sarayı'nda sade bir güzellik söz konusudur. Saray içerisindeki dekor ve eşyalar birbiri ile uyumludur (Yüksel, vd., 2021, s.169). Topkapı Sarayı ile ilgili son bilgi kutucuğu, Topkapı Sarayı'nın giriş kapısı olan 'bab-ı hümayun' ile ilgilidir. Verilen kısa bilgiden kapının çok iyi korunduğu anlaşılmaktadır. (Yüksel, vd., 2021, s.169). Kitap 1'de verilen bilgilendirici metinlerden Topkapı Sarayı'nın önemine, sade güzelliğine vurgu yapılmak istendiği anlaşılmaktadır.

Kitap 2'de ise Topkapı Sarayı ile ilgili uzun bir bilgi metnine yer verilmektedir. Ahmet Şimşirgil'in, "*Bir Müstakil Dünya Topkapı Sarayı*" isimli kaynağından düzenlenen bilgilere göre, Topkapı Sarayı eski zamanlardan günümüze kadar hiçbir saraya benzemez. Daha çok bir medreseyi ve mektebi andırmaktadır. Sarayın içinde onu bir yaşam merkezi haline getiren, bir şehirde bulunabilecek birçok yapı mevcuttur. Dört asır Osmanlı Devleti'nin üç kıtaya hükmederek dünya siyasetini yönettiği sarayda zulmün ve haksızlığın olmadığı divanhanenin önünki kitabede yazılan yazı ile vurgulanmıştır. Buna göre "*Adalet olmasa bu köhne kubbe ayaklar üzre durmaz.*" Dünyanın en zeki öğrencilerini yetiştiren

bu saray Osmanlı Devleti'nin bir bütün halinde yansıması olmuştur (Yılmaz, 2021, s.152-153).

Tarih ders kitaplarında yer alan bilgilere göre, Topkapı Sarayı sadece bir saray değildir. Dünya siyasetinin yönetildiği, dâhilerin yetiştiği saray görünümlü bir şehirdir. Bu bilgiler, Topkapı Sarayı'nın merkez teşkilatındaki güçlü rolünü ortaya koymaktadır.

Hem Kitap 1 hem de Kitap 2'de Topkapı Sarayı ile ilgili verilen bilgiler 2018 tarihli "Tarih Dersi Öğretim Programında" yer alan şu kazanımları karşılamaktadır: "*Topkapı Sarayı'nun devlet idaresinin yanı sıra devlet adamı yetiştirilmesinde ve şehir kültürünün gelişmesindeki rollerini analiz eder*" (MEB, 2018, s.33). Kazanımın devamında, "*Padişahın ikametgâhı olan sarayın aynı zamanda devlet idaresinin ve devlet adamı yetiştirilmesinin de merkezi olduğu açıklanır*" (MEB, 2018, S.33). Açıklaması da kitaplarda yer alan bilgilerle örtüşmektedir. Dolayısıyla konu ile ilgili verilen bilgilerin kazanımla uyumlu olduğu görülmektedir.

Kitap 1'de Topkapı Sarayı'nın devlet görevlisi yetiştirmedeki rolü ve merkezi yönetimdeki önemi üzerinde durulurken, Kitap 2'de Topkapı Sarayı'nın yalnızca merkez yönetimindeki rolü anlatılmaktadır.

Kitap 1 ve Kitap 2'de Topkapı Sarayı'nın işlendiği konuda bazı görsellere de yer vermektedir.

Şekil 20. Topkapı Sarayı Yüksel, E., vd. (2021). *Ortaöğretim tarih 10 ders kitabı*, Ankara: MEB. <https://www.eba.gov.tr> uzantısından erişilmiştir.

Kitap 1'de Topkapı Sarayı ile ilgili olan ilk görsel 169. Sayfanın altında verilen "Topkapı Sarayı" isimli sarayın uzaktan çekilmiş halini gösteren bir görseldir. Görselin konu ile bağlantılı bir görsel olduğu görülmektedir (Yüksel, vd., 2021, s.169). Topkapı Sarayı

görselinin konuyla güçlü bir ilişkisi bulunmaktadır. Fakat kullanılma amacı sadece konuya görsel oluşturmaktır (Yüksel, vd., 2021, s. 169).

Kitap 1’de kullanılan ikinci görsel de sarayın krokisidir. Kitap 1’de aynı zamanda Edirne Sarayı’nın yıkıntılarını gösteren bir görsel bulunmaktadır. Konu içinde Edirne Sarayı ile ilgili bilgi verilmesinden dolayı bu görsel kullanılmıştır (Yüksel, vd., 2021, s. 169-170).

Kitap 2’de, Topkapı Sarayı ile ilgili olan üç görsel mevcuttur. Bu görsellerden ikisi minyatür, biri de Topkapı sarayının uzaktan çekilmiş fotoğrafıdır. İlk görsel bilgi metni ile birlikte kullanılan Şekil 20’de ki Topkapı Sarayı’nın minyatür resmidir. (Yılmaz, 2021, s.152).

Kitap 2’de kullanılan ilk görsel bilgi metni ile birlikte kullanılan Şekil 20’de ki Topkapı Sarayı’nın minyatür resmidir (Yılmaz, 2021, s. 152).

Şekil 21. Topkapı Sarayı minyatürü/ Nusret Çoban Yılmaz. E, (2021). *Ortaöğretim tarih 10 ders kitabı*, Ankara: İlke

Şekil 20’nin, Topkapı Sarayı’nın eski halini göstermek amacıyla kullanıldığı düşünülebilir. Topkapı Sarayı’nın günümüzdeki durumunu ise Şekil. 21 ortaya koymaktadır.

Şekil 22.Topkapı Sarayı'ndan bir görünüm. Yılmaz. E, (2021). *Ortaöğretim tarih 10 ders kitabı*, Ankara: İlke.

Şekil 20 ve Şekil 21 üzerinden Topkapı Sarayı'nın eski ve yeni görünümü hakkında öğrencilerin bir fikre ulaşabileceği düşünülebilir. Topkapı Sarayı konusu içinde yer alan Topkapı Sarayı görsellerinin konu metni ile güçlü ilişkisi olduğu görülmektedir. Temel işlevi ise Topkapı Sarayı'na görsel sağlamaktır.

Kitap 2'de Topkapı Sarayı konusu içerisinde, görsel Şekil 21'de ki Topkapı Sarayı'nın uzaktan çekilmiş bir görüntüsüne yer verilmektedir. Kitap 2'de kullanılan Topkapı Sarayı fotoğrafının büyüklüğü yeterli ve görüntü kalitesi yüksektir (Yılmaz, 2021, s. 153).

Kitap 2'de Topkapı Sarayı ile ilgili olarak kullanılan üçüncü görsel "Sultan ve Osmanlı Merkez Teşkilatı" ünitesinin kapak fotoğrafı olarak kullanılan, Topkapı Sarayı'nda bayramlaşma mersaminin temsil edildiği minyatürdür. Görselin Topkapı Sarayı ile bağlantılı olarak kullanıldığı görülmektedir.

Şekil 23.Topkapı Sarayı'da bayramlaşma tablosu/Kapıdağlı Konstantin Yılmaz. E, (2021). *Ortaöğretim tarih 10 ders kitabı*, Ankara: İlke

Kitap 2’de yer alan görsellerin daha dikkatli seçildiği söylenebilir. Çünkü Topkapı Sarayı’nın hem eski hem yeni görüntüsüne yer verilirken, “Topkapı Sarayı’da bayramlaşma tablosu” ile de saray içindeki faaliyetlere örnek sunulmuştur.

4.3.1. Enderun

Merkez teşkilatı ünitesinde yer alan ve Topkapı Sarayı konusu altında ele alınan konulardan biri Enderun kurumudur.

Kitap 1 ve Kitap 2 daha çok Enderun’un eğitim işlevi üzerinde durmaktadır. Kitap 1, Enderun kavramının ne olduğunu tanımlayarak konuya başlamaktadır ve şu bilgileri vermektedir: Enderun kelimesi farsça kökenli olup ‘iç’ anlamına gelmektedir. Enderun kurumu ilk kez II. Murat tarafından Edirne Sarayı’nda üst düzey devlet görevlisi yetiştirmek amacıyla kurulmuştur. Kitapta Enderun’un önemi ile ilgili ise şunlar aktarılmaktadır:

...En Seçkin devşirme çocukların eğitildiği ve Osmanlı Devlet sisteminin üst düzey yöneticilerinin yetiştirildiği bir okul niteliğindeki enderun mektebi bu bölümde yer alırdı. Padişahın özel hizmetlerini gören devşirmeler yani iç oğlanlarda bu bölümde yer alırdı. Enderun Osmanlı Devleti’nin siyasi geleceğini hazırlayan en önemli müesseseydi (Yüksel, vd., 2021, s.170)

Kitap 1’de verilen bilgilere göre, Enderun kurumunun kuruluş amacı yönetime nitelikli devlet adamı yetiştirmektir. Burada eğitim alan öğrenciler özel olarak seçilirdi. Matematik tarih, coğrafya Arapça ve Farsça derslerinin yanında ok atma, cirit atma güreş gibi spor eğitimleri de alırlardı. Enderunda arz odası, has oda, hazine odası, kutsal emanetlerin tutulduğu oda gibi birçok önemli bölüm mevcuttur.

Kitap 2’de ise Enderun kurumunun eğitim işlevi üzerinde daha çok durulmaktadır. Enderun mektebine kabul edilenler hakkında verilen bilgiler göre; “..devşirme sistemi ile savaşlarda esir alınan 8-10 yaş arasındaki çococuklar arasından boylu poslu, ahlaklı gösterişli ve zeki olanlar alınırdı” (Yılmaz, 2021, s.154). Seçilen çocuklar Edirne Sarayı, Galata Sarayı gibi Osmanlı Devleti’nin diğer saraylarında eğitimlerini alırlardı. Bu saraylarda Türk-İslam geleneklerine göre eğitilirlerdi. Bu saraylardaki eğitimlerinde başarılı olanlar Enderun mektebine devlet görevlisi olmak için kabul edilirdi. Enderunda eğitim alan öğrenciler vezir-i azam seviyesine kadar yükselebilerlerdi. Kurumda ilmi, siyasi, idari birçok alanda eğitim verilirdi. Enderun başta arz odası, has oda ve hazine odası olmak üzere yedi bölümden oluşurdu. Kitapta Enderun’un önemi ile ilgili verilen bilgiler şunlardır: “Topkapı Sarayı, padişahın ikametgahı dışında devlet idaresi ve devlet adamı yetiştirilmesinde merkezi konumundaydı. Sarayda bulunan enderrun mektebinde

yetişenler başta padişah hizmetkarı olmak üzere devletin birçok kademesinde görev yapardı” (Yılmaz, 2021, s.154).

Kitap 2’de Kitap 1’den farklı olarak Enderun kavramının tanımı yapılmamış ve ilk olarak kim zamanında kurulduğu bilgisine yer verilmemiştir. Fakat her iki kitabın, Enderun kurumunun eğitim işlevi ve verilen derslerle ilgili ortak bilgiler içerdiği görülmektedir. Kitap 2, Enderuna kabul edilen çocukların özellikleri ve eğitimleri hakkında daha detaylı bilgi sunmaktadır.

Bunun dışında, hem Kitap 1’de hem de Kitap 2’de Enderun kurumunun görevlilerine ilişkin tablolara yer verilmektedir (Şekil 24 ve Şekil 25).

Kitap 1’de Enderun görevlilerine ‘Enderun halkı’ da denildiği belirtilmiştir. Kitap 1’de Enderun görevlilerini gösteren tablo aşağıdaki şekildedir (Şekil 24):

Enderun'daki Görevliler	
Has odabaşı	Has Oda'nın amiridir.
Silahdar ağa (Görsel 6.6)	Padişahın silahlarından sorumlu olan kişidir.
Çuhadar ağa	Padişahın kaftan ve kürklerine bakan görevlidir.
Rikabdar	Padişahın çizme ve ayakkabılarından sorumlu kişidir.
Tülbent ağası	Padişahın sarıklarını ve çamaşırlarını muhafaza eden kişidir.
Kapı ağası	Sarayın genel sorumlusu ve sarayda padişahın mutlak vekilidir.

Şekil 24:Enderun halkı Yüksel,. E., vd. (2021). *Ortaöğretim tarih 10 ders kitabı*, Ankara: MEB. <https://www.eba.gov.tr> uzantısından erişilmiştir.

Tabloda verilen görevliler dışında, ak ağalar, acemiler ve devşirmelerin Enderun görevlisi olduğu konu içerisinde açıklanmaktadır. Fakat bu görevliler tabloya dahil edilmemişlerdir (Yüksel, vd., 2021, s.172).

Hizmetlinin Sıfatı	Hizmetlinin Görevi
Has odabaşı	Has Oda'nın amiridir.
Silahdar ağa	Padişahın silahlarından sorumlu olan kişidir.
Çuhadar ağa	Padişahın kaftan ve kürklerine bakan görevlidir.
Rikabdar	Padişahın çizme ve ayakkabılarından sorumlu kişidir.
Tülbent ağası	Padişahın sarıklarını ve çamaşırlarını muhafaza eden kişidir.
Kapı ağası	Sarayın genel sorumlusu ve sarayda padişahın mutlak vekilidir.

Şekil 25:Enderundaki hizmetlilerin görevleri Yılmaz. E, (2021). *Ortaöğretim tarih 10 ders kitabı*, Ankara: İlke

Şekil 24 ve Şekil 25 başlıklarıyla verilen bilgilerin Kitap 1 ve Kitap 2’de birebir aynı olduğu görülmektedir. Fakat Kitap 2’de ak ağalar, acemiler ve devşirmelerle ilgili herhangi bir açıklama yer almamaktadır (Yılmaz, 2021, s.154).

Kitap 1 ve Kitap 2’de Enderun kurumu ile ilgili verilen bilgiler, “Tarih Dersi Öğretim Programı”nda ilgili ünitenin ilk kazanımının a ve b maddesini karşılamaktadır. Kazanım ise şu şekildedir: ”a. Padişahın ikametgâhı olan sarayın aynı zamanda devlet idaresinin ve devlet adamı yetiştirilmesinin de merkezi olduğu açıklanır.” “b. Sarayın bölümleri, saray halkı ve divân-ı hümayuna değinilerek Osmanlı merkezî idaresinde padişah dışındaki aktörler üzerinde durulur” (MEB, 2021 s.33).

Kazanımın “a” maddesi, Enderun kurumunun devlet adamı yetiştirmedeki rolüne atıfta bulunmaktadır. “b” maddesi ise Topkapı Sarayı’nın bölümlerinden biri olarak Enderun kurumuna işaret etmektedir.

Kitap 1’de Enderun görevlilerini tanıttığı tablonun yanında “Silahdar Ağa” görselinin kullanıldığı görülmüştür (Şekil 23) (Yüksel , vd., 2021, s.172).

Şekil 26.Silahtar ağa/illüstrasyon Newyork halk kütüphanesi/Vinkhuijzen askeri üniformalar koleksiyonu Yüksel., E., vd. (2021). *Ortaöğretim tarih 10 ders kitabı*, Ankara: MEB. <https://www.eba.gov.tr> uzantısından erişilmiştir

Kitap 1’de verilen “silahdar ağa” görseli Enderun görevlilerinden bahsedilen bilgi ile bağlantılıdır. Görselde sarı tonların ağırlıklı olarak kullanıldığı görülmüştür. Görselde temsil edilen silahtar ağa elinde bir ok ile askeri üniforma içinde gösterilmiştir. Temsili silahtar ağa görselinin kaynağının “Askeri üniformalar Koleksiyonunun” olması bu bilgiyi doğrulamaktadır. Görsel kitapta incelenebilecek kadar büyük boyutta verilmiştir (Yüksel, vd., 2021, s.172). Görselin temel işlevi ise Enderun konusu içinde geçen görevlilere görsel oluşturmaktır. Kitap 2’de ise Enderun ile ilgili herhangi bir görsel bulunmamaktadır.

4.3.2. Birun

“Birun” kurumu “Topkapı Sarayı” başlığı altında yer alan diğer konudur.

Hem Kitap 1’de hem de Kitap 2’de, Birun bölümü ile ilgili verilen bilgilerin benzer olduğu ve aynı oranda verildiği görülmektedir. Kitaplarda verilen benzer bilgilere göre “Birun” kelimesi Farsça bir kelime olup “dış” anlamına gelmektedir. Saray çalışanları ve görevlileri sarayın Birun kısmında bulunurlardı. Birun bölümünde bulunan yapılar mutfak, ahır, bahçeler, adalet kasrı, hastaneler, erzak odaları ile birlikte cirit ve ok, atma alanları gibi sporlarının yapıldığı yerlerdir (Yılmaz, 2021, s.154; Yüksel, vd., 2021, s.172).

Bu bilgiler dışında Kitap 1’de sarayın en geniş bölümü olduğu bilgisi verilmektedir. Kitap 2’de ise Bab-ı Hümayun ve Babüssade arasında yer aldığı bilgisi aktarılmaktadır. Kitap 1’de bu bilgi yer almamaktadır.

Kitap 1 ve Kitap 2’de Birun bölümünün görevlileri tablolarla tanıtılmaktadır. Kitap 1’de Birun görevlileri ile ilgili verilen bilgilere göre sarayın Birun kısmında padişaha ve devlet görevlilerine hizmet eden “saray halkı” da denilen birçok saray görevlisi bulunmaktadır. Bu görevliler Hâcegan, Eminler ve Erbab’ı Hizmet olmak üzere üçe ayrılmışlardır. Sarayın en dış kısmında görevli olan saray halkı ise sarayda ikamet etmemektedir (Yüksel vd., 2021, s.171). Kitap 1’deki şu şekildedir (Şekil 27):

Birun'daki Görevliler		
Hâcegân	Müneccimbaşı	Gelecekle ilgili tahminlerde bulunan kişidir.
	Hekimbaşı	Sarayda bulunan hekimlerin başıdır.
	Padişah hocaları	Yüksek ilmiye rütbesiyle hizmet eden hocalardır.
Eminler	Şehremini	Sarayın ihtiyaçlarına, kamu binalarının tamirat ve bakım işlerine bakan kişidir.
	Darphane emini	Para basımından sorumlu olan kişidir.
	Matbah-ı amire emini	Sarayın mutfak işlerinden sorumlu olan kişidir.
Erbab-ı Hizmet	Emir-i âlem	Saltanat sancaklarından sorumlu olan kişidir.
	Kapıcılar kethüdası (Görsel 6.5)	Sarayın kapılarını bekleyen görevlilerin başıdır.
	Çaşnigir başı	Sofra hizmetlerini görenlerin başıdır.
	Bostancı	Sarayın bahçesi, bostanı ve sahillerinden sorumlu kişilerdir.
	Ehli Hiref	Saray sanatkarlarıdır.
	Çavuşbaşı	Divân-ı Hümayun toplantılarında teşrifat hizmeti ve mübaşirlik yapan görevlilerin başıdır.

Şekil 27: Saray halkı Yüksel., E., vd. (2021). Ortaöğretim tarih 10 ders kitabı, Ankara: MEB. <https://www.eba.gov.tr> uzantısından erişilmiştir

Tabloda verilen görevlilerin dışında, şu görevliler de zikredilmiştir: “Kitapta verilen tabloda sadece ilmiye mensubu birun görevlilerinden bahsedilmiştir. Kitapta Çakırcıbaşı, Şahinbaşı, Atmacabaşı, Müteferrikalar, Baltacılar, Peykeler, Solaklar, Mehterler Mehterbaşı, Sakalar ve Sakabaşı, Aşçı, Terzi ve Mirahur” (Yüksel , vd., 2021, s.171). Bu görevlilerin sadece isimleri Birun konusu içinde geçmiş görevleri ile ilgili bir bilgi verilmemiştir.

Kitap 2’de ise Birun çalışanları ve görevleri (Şekil 28) başlığı ile aşağıdaki şekilde verilmiştir:

Birundaki Görevliler		
Hacegân	Müneccimbaşilar	Gelecekle ilgili tahminlerde bulunan kişilerdir.
	Hekimbaşilar	Sarayda bulunan hekimlerin başıdır.
	Padişah hocaları	Yüksek ilmiye rütbesi ile hizmet eden hocalardır.
Emirler	Şehremini	Sarayın ihtiyaçlarına, kamu binalarının tamirat ve bakım işlerine bakan kişidir.
	Darphane emini	Para basımından sorumlu olan kişidir.
	Matbah-ı amire emini	Sarayın mutfak işlerinden sorumlu olan kişidir.
Erbab-ı Hizmet	Emir-i âlem	Saltanat sancaklarından sorumlu olan kişidir.
	Kapıcılar kethüdası	Sarayın kapılarını bekleyen görevlilerin başıdır.
	Çaşnigar başı	Sofra hizmetlerini görenlerin başıdır.
	Bostancılar	Sarayın bahçesi, bostanı ve sahillerinden sorumlu kişilerdir.
	Ehli Hiref	Saray sanatkarlarıdır.
	Çavuşbaşı	Divan-ı Hümâyün toplantılarında teşrifat hizmeti ve mübaşirlik yapan görevlilerin başıdır.

Şekil 28: Birundaki hizmetlilerin görevleri. Yılmaz. E, (2021). *Ortaöğretim tarih 10 ders kitabı*, Ankara: İlke

Kitap 2’de tabloda yer alan görevliler dışında diğer görevliler hakkında herhangi bir bilgi verilmemektedir. Dolayısıyla Birun konusunda Kitap 1 daha detaylı bilgi sunmaktadır. Fakat hem Kitap 1’de hem de Kitap 2’de Birun hakkında verilen tablolar aynı bilgileri içermektedir.

İki tabloda da Birun halkı Hacegan, Eminler, Erbab-ı Hizmet olmak üzere üzere üç ana başlıkta sunulmuşlardır. İki tabloda da Hacegan görevlileri; Müneccimbaşı, Hekimbaşı Padişah hocaları, Eminler; Şehremini, Darphane emini, Matba-i amire emini, Erbab-ı Hizmet; Emir-i alem, Kapıcılar kethudası, Çaşnigar, Bostancı, Ehli hiref, çavuşbaşıdır. (Yılmaz, 2021, s.154; Yüksel , vd., 2021, s.171).

Kitap 1’de aynı zamanda “Birun” görevlilerinden biri olan ‘kapıcılar kethüdası’ görseli kullanılmıştır (Yüksel, vd., 2021, s.171).

Şekil 29. Kapıcılar kethüdası/illüstrasyon Newyork halk kütüphanesi/Vinkhuijzen askeri üniformalar koleksiyonu Yüksel, E., vd. (2021). Ortaöğretim tarih 10 ders kitabı, Ankara: MEB. <https://www.eba.gov.tr> uzantısından erişilmiştir

Kitap 1’de Şekil 24’te gösterilen kapıcılar kethüdası görseli birun görevlilerinden bahsedilen bilgi ile bağlantılı olarak verilmiştir. Görselde sarı tonların ağırlıklı olarak kullanıldığı görülmüştür. Görselde temsili resimde kapıcılar kethüdasının sol tarafına bakar pozisyonda olduğu ve elinde kılıç benzeri uzun bir silah tuttuğu görülmektedir. Temsili görselde kapıcılar kethüdasının üzerindeki giysi askeri üniformadır. Görselin kaynağının “Askeri üniformalar Koleksiyonunun” olması bu bilgiyi doğrulamaktadır. Görselin görüntü kalitesinin yüksek olmadığı görülmüştür (Yüksel, vd., 2021, s.171). Kitap 2’de ise Birun konusu ile ilgili bir görsel kullanılmamıştır.

Kitap 1 ve Kitap 2’de verilen bilgiler, 2018 Tarihli “Tarih Dersi Öğretim Programı”nda ilgili ünitenin ilk kazanımında yer alan şu açıklamayı karşılamaktadır: “*Sarayın bölümleri, saray halkı ve Divân-ı Hümayuna değinilerek Osmanlı merkezî idaresinde padişah dışındaki aktörler üzerinde durulur*” (MEB, 2021, s.33). Dolayısıyla verilen bilgilerle programda yer alan kazanımın örtüştüğü görülmektedir.

4.3.3. Harem:

2021-2022 yılında okutulan tarih ders kitaplarında merkez teşkilatı ünitesi içinde verilen konulardan biri de “Harem” kurumudur.

Kitap 1’de “Harem” kurumu ile ilgili şu bilgilere yer verilmektedir: “*Sarayda ve konaklarda kadınlara ayrılan bölümdür. Padişahın evi olan haremde, padişahın ailesi ve*

cariyeler bulunurdu. Hanedan üyeleri ve darüssade ağası dışında kimse buraya giremezdi. Haremde enderundakine benzer bir eğitim teşkilat sistemi vardı” (Yüksel vd., 2021,s.174). Haremde bir dizi protokol ve disiplin kuralları hakimdi. Cariyeler burada güzel sanatlar, güzel konuşma, müzik ve zerafet öğrenirler, üst düzey devlet görevlileriyle evlenirlerdi. Bununla birlikte saray ve şehir kültürüne katkı sağlamışlardır. Bu bilgilere göre Harem, Enderun Mektebi gibi eğitim misyonu olan, cariyelerin belirli kurallar çerçevesinde eğitildiği bir okul gibidir (Yüksel vd., 2021, s.171).

Kitap 2’de Harem kurumu ile ilgili verilen bilgilere göre, harem kelime anlamı itibariyle yasak olan yer anlamındadır. Osmanlılarda evler ve saraylar haremlik-selamlık olmak üzere iki bölümden oluşurdu. Kitapta 2’de harem tanımı ise şöyle yapılmaktadır

Fatih döneminde Topkapı Sarayı bünyesinde bir harem inşa edildi. Devşirme sistemi ile hareme alınan cariyeler, kalfaların sıkı disiplini altında Müslüman adap ve terbiyesiyle yetiştirilirdi; okuma yazma, musiki, sofrta hizmetleri dersleri öğrenilerdi. Bu yönüyle harem aynı zamanda bir saray okulu niteliğindedir (Yıkılmaz, 2021, s.155).

Kitap 1 ve Kitap 2’de “Harem” kurumu ile ilgili bilgi metni verilmiştir. Kitap 1’de verilen bilgi metni, İlber Ortaylı’nın “*Son İmparatorluk Osmanlı*” adlı kitabından alıntılanarak “*Harem*” başlığı altında sunulmuştur. Kitap 2’de ise İlber Ortaylı’nın “*Osmanlı Sarayı’nda Hayat*” adlı kitabından alıntılanarak düzenlenen “*Osmanlıda Harem ve Tarihi Gerçekler*” başlıklı bilgi metni bulunmaktadır. Kitaplarda verilen ve İlber Ortaylı’nın çalışmalarından alıntılanan bilgi metinlerinde ortak bir anlatım ve ortak ifadelerin olduğu görülmüştür.

Her iki kitapta yer alan bilgilere göre, Harem padişahın evidir ve bu kurumu Valide Sultan yönetirdi. Enderun okulunda yetişenlerin yönetimde görevlendirilmeleri gibi Haremde yetişenler de iyi bir eğitim alarak saray görevlileriyle evlendirilirlerdi. Haremde birçok alanda ders verilirdi. Okuma yazma oranı çok yüksekti. Evlenerek saray dışına çıkanlar saray kültürü yayarlardı. Haremde bazı kurallar mevcuttu ve yaşam kolay değildi. Bir eğlence alanı değildi. Zeki ve yetenekli kadınların oluşturduğu kültürel bir ortam mevcuttu. Hareme yapılan haksız ithamlar doğru değildir. Bu köklü eğitim ve kültür kurumuna saygı gösterilmesi gerekir (Yüksel vd., 2021, s.174). Kitaplarda, İlber Ortaylı’dan alıntılanan bilgi metinleri üzerinden, Harem gerçekte işlevi açıklanmış ve Harem kurumu ile ilgili yanlış algılar düzeltilmeye çalışılmıştır.

Kitap 1’de Harem görevlileri ile ilgili bir tablo verilmektedir. Şekil 30 da verilen tablo aşağıdaki gibidir:

Harem'deki Görevliler	
Saray ağası	Sarayın temizlik ve düzeninden sorumluydu.
Saray kethüdası	Saray kapısını bekleyen görevlileri idare ederdi.
Hazinedar ağa	Harem-i Hümayun'un masrafları ile ilgilenirdi.

Şekil 30: Harem halkı. Yüksel, E., vd. (2021). Ortaöğretim tarih 10 ders kitabı, Ankara: MEB. <https://www.eba.gov.tr> uzantısından erişilmiştir

Yukarıda Harem görevlilerinin sunulduğu tabloda saray ağası, saray kethüdası ve hazinedar ağanın görevleri ile ilgili kısa bir bilgi verildiği görülmektedir (Yüksel, vd., 2021, s.172).

Darüssaade ağası tabloya dahil edilmemiş görevleri ile ilgili kısa bir açıklamaya da kitapta yer verilmiştir: *"Harem bölümünün genel sorumlusu darüssaade ağasıydı. Derece olarak vezir-i azam ve Şeyhlülislamdan sonra gelen darüssaade ağasının en önemli görevi padişahın haremını korumaktı. Ayrıca haremde bulunan görevlilerin terfi ve ceza işlemlerini padişaha arz eder tayinlerini yapardı."* Bazı vakıflardan sorumluydu ve 'Surre' alaylarını düzenleyen kişiydi. Bu bilgilere göre darüssaade ağası Haremdeki en yüksek memur olduğu için diğer Harem görevlilerinden ayrı olarak daha detaylı açıklanmıştır. Kitap 1'de darüssaade ağası ve tabloda sunulan harem görevlileri hariç içoğlanları, kethüda, imam ve diğer harem ağalarının da görev yaptığı bilgisinin yer aldığı görülmüştür. Bu görevliler hakkında bilgi ise detaylı bilgi verilmemiştir (Yüksel, vd., 2021, s.172).

Kitap 2'de ise Harem görevlileri ilgili bir tablo mevcut değildir. Konu içinde saray görevlileri ile ilgili şu bilgiler bulunmaktadır: *"Haremden sorumlu en yetkili kişiye harem ağası denirdi. Haremde ayrıca saray ağası; sarayın temizlik ve düzeninden, saray kethüdası; saray kapısını bekleyen görevlileri idare etmekten hazinedar ağaysa harem-i hümayunun masraflarından sorumluydu"* (Yılmaz, 2021, s.155). Bu bilgilerden anlaşıldığı gibi, Kitap 1'de Harem görevlileri ile ilgili Kitap 2'den daha detaylı bir anlatım söz konusudur. Kitap 1'de Haremin baş memuru için "darüssaade ağası" ifadesi kullanılırken Kitap 2'de "harem ağası" ifadesi kullanılmıştır.

Kitaplarda Harem konusunda aktarılan bilgiler, "Tarih Dersi Öğretim Programı" nda 6. ünitenin ilk kazanımının şu açıklamasını karşıladığı düşünülebilir: *"c.Tarihî olayların, bugününün bakış açısı ve değer yargılarıyla ele alınmasının tarihi gerçeklerin yorumlanmasına etkileri örnek olay ve metinler üzerinden ele alınır (MEB, 2018, s.33).*

Kitaplarda verilen bilgi metinlerinde, Harem kurumunun tarihteki gerçek işlevi üzerinden yanlış algıların değiştirilmesi amacı güdülmektedir. Dolayısıyla kazanımda yer alan, “*Tarihî olayların, bugünün bakış açısı ve değer yargılarıyla ele alınmasının tarihi gerçeklerin yorumlanmasına etkileri*” sorgulanabilmektedir.

“Tarih Dersi Öğretim Programının” birinci kazanımın a bendinde bulunan şu açıklama Kitap 1’de cariyelerin aldıkları eğitimle saray ve şehir kültürüne katkı sağladıkları bilgisi üzerinden, Harem’in şehir kültürüne yaptığı katkı hakkında verilen bilgiyle örtüşmektedir: “*Topkapı Sarayı’nın devlet idaresinin yanı sıra devlet adamı yetiştirilmesinde ve şehir kültürünün gelişmesindeki rollerini analiz eder*” (MEB, 2018, s.33). Aynı zamanda, “a. *Sarayın bölümleri, saray halkı ve divân-ı hümayuna değinilerek Osmanlı merkezî idaresinde padişah dışındaki aktörler üzerinde durulur*” (MEB, 2021, s, 33), açıklaması da kitaplarda verilen bilgiler üzerinden sağlanmaktadır. Çünkü Harem, Topkapı Sarayı’nın bölümlerinden biridir.

Kitap 1’de, Harem konusu içinde iki görsel, Kitap 2’de ise bir görsel kullanılmıştır. Kitap 1’de kullanılan ilk görsel “Harem Dairesi” (Şekil 25) görselidir (Yüksel, vd., 2021, s.171).

Şekil 31.Harem dairesi/Topkapı Sarayı Yüksel,. E., vd. (2021). Ortaöğretim tarih 10 ders kitabı, Ankara: MEB. <https://www.eba.gov.tr> uzantısından erişilmiştir

Kitap 1’de kullanılan ilk görsel Harem Dairesi (Şekil 25). Harem konusunun ele alındığı sayfada yer almaktadır. Konu ile ilişkili bir görseldir ve Harem Dairesi’ne görsel oluşturma amacı taşımaktadır. Fakat görsel Harem dairesinin dış çekim görüntüsünden ibarettir. İçi hakkında bir fikir oluşturmamaktadır (Yüksel, vd., 2021, s.171).

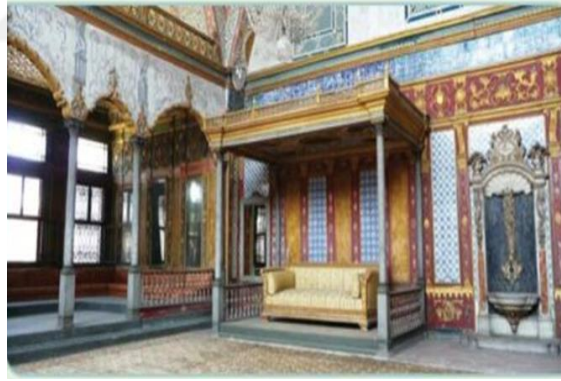
İkinci görsel ise Haremde has oda (Şekil 26) ismini taşımaktadır. Bu görsel de Haremin bölümlerinden biri olan “Has Oda”ya görsellik sağlamaktadır ve Haremin iç kısmı hakkında kısmen fikir vermektedir (Yüksel, vd., 2021, s.171).

Şekil 32. Haremde has oda Yüksel,. E., vd. (2021). Ortaöğretim tarih 10 ders kitabı, Ankara: MEB. <https://www.eba.gov.tr> uzantısından erişilmiştir

Kitap 1'deki ikinci görsel, Harem ile ilgili verilen bilgi metninde kullanılmıştır. Has oda görseli daha küçük boyutta bir fotoğraftır ve dar bir açıdan çekilmiştir. “Has Oda” Haremin bir parçası olduğundan konu ile bağlantılı bir görsel olduğu söylenebilir (Yüksel, vd., 2021, s.174).

Kitap 2'de kullanılan Harem ile ilgili tek görsel, “Topkapı Sarayı Harem Dairesi” (Şekil.27) görselidir.

Şekil 33. Topkapı Sarayı harem dairesi'nden bir bölüm Yılmaz. E, (2021). *Ortaöğretim tarih 10 ders kitabı*, Ankara: İlke

Dar açıdan çekilmiş görsel Harem dairesinin bir bölümü hakkında fikir oluşturma potansiyeline sahiptir ve ilgili konu içinde verildiği için metinle ilişkilidir. Kullanım amacı ise konuya sadece görsellik sağlamaktır (Yılmaz, 2021, s.155).

BÖLÜM V

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu bölümde yapılan araştırmanın bulgularına dayanarak sonuçlar ortaya konmuş ve sonuçlar doğrultusunda öneriler geliştirilmiştir.

5.1. Sonuç

Bu çalışmada 2021-2022 yılında okutulan 10. sınıf tarih ders kitaplarında “Osmanlı Merkez Teşkilatı” konusu özelinde 2018 yılında yayınlanan “Tarih Dersi Öğretim Programının” kazanımlarına göre incelenmiştir.

Tarih ders kitapları, tarih eğitiminde oldukça önemli olan zorunlu ders materyalleridir. Tarih ders kitapları, toplumların tarihlerini gelecek nesillere aktarmak için kullanılan en etkili ders materyalleri olmuşlardır. Türkiye’de de genç kuşaklara milli tarihin aktarılması için başvurulan en temel kaynaklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk Tarihi’nin 600 yıllık önemli bir bölümünü oluşturan Osmanlı Devleti konusu da tarih ders kitapları aracılığıyla gençlere öğretilmektedir. Osmanlı Devleti’nin 600 yıl ayakta kalmasının sağlayan güçlü merkezi yönetimi de Osmanlı Tarihi konuları içinde öğretilmektedir (Çapa, 2012, s.20-21).

Tarih ders kitapları belirli bir müfredata göre hazırlanmasına rağmen aynı yıl basılan kitaplar içinde konu ile ilgili bilgilerin öğrencilere aktarılış tarzında, seçilen görsellerde ve kitap içi etkinliklerde farklılıklar görülebilmektedir.

Tarih ders kitaplarında “Osmanlı Devleti Merkez Teşkilatı” ile ilgili bazı kurumların ve şahsiyetlerin medya sektöründe bazı yapımlar tarafından yanlış tanıtılması ve bazı ön yargılara yol açması konunun incelenmesini ve bilimsel temel üzerinden öğretilmesini zorunlu kılmaktadır (Demir&Gezici 2018, s.401). Tarih ders kitaplarında “Osmanlı Merkez Teşkilatı” konusu dahilinde bazı kavramların öğrencilerin sıklıkla duyduğu

kavramlar olmaması ya da medyada farklı yorumlanan kavramlar olması “kardeş katli” “Harem” gibi Osmanlı’nın merkez teşkilatını doğrudan ve dolaylı olarak ilgilendiren kavramların öğretimini de önemli hale getirmiştir (Erol, 2019, s.74-77).

Osmanlı merkez teşkilatının nasıl öğretileceği hakkında doğru yorumlar yapabilmek için nasıl öğretildiğine bakmak önemli bir başlangıçtır. Bu bağlamda çalışma 2021-2022 yılında okutulan tarih ders kitapları üzerinden konuya ışık tutmaktadır.

İncelenen Kitap 1’de “Osmanlı Merkez Teşkilatı” ünitesi yaklaşık 17 sayfa, Kitap 2’de ise 18 sayfalık bir yer tutmaktadır. Bu durumda her iki kitabında “Osmanlı Merkez Teşkilatı” ünitesine yaklaşık aynı oranda yer ayırdığını söylemek mümkündür. Hem Kitap 1’de hem Kitap 2’de, merkez teşkilatı ünitesi içerisinde en çok “Sultan” konusu üzerinde durmuştur.

Kitap 2’de divan-ı hümayun ile ilgili bilgiler, Kitap 1’de daha ayrıntılıdır. Kitap 2’de yer alan bazı bilgilerin Kitap 1’de verilmediği tespit edilmiştir. Divan-ı hümayunun önemi kaybetmesinden sonraki dönemlerde, divan toplantılarının bab-ı hümayunda yapılmaya başlaması ile ilgili bilgilerin Kitap 1’de yer alamadığı görülmüştür (Yılmaz, 2021, s.156; Yüksel vd., 2021, s.172). Bu küçük farklılık dışında, divan-ı hümayun ile ilgili diğer bilgilerin benzer olduğu söylenebilir. Her iki kitapta da divan-ı hümayunun Osmanlı Devleti’nde ne zaman önemini kaybetmeye başladığından bahsedilmiştir. Ancak nasıl ortaya çıktığından bahsedilmemiştir. Sadece Orhan Bey zamanında kurulduğu ile ilgili bilgi verilmiştir. Ancak divan toplantılarının Osman Bey zamanında da yapıldığı bilinmektedir. Orhan Bey zamanında, birçok kurum gibi divan kurumu da daha görünür hale geldiği için kitapta bu şekilde verilmiş olabileceği düşünülmektedir.

Osmanlı Beyliği’nin ilk padişahları Beylik adına kararlar verirken uçbeylerinin katıldığı bir divan toplar, divana katılanların görüşlerini alarak beylik adına karar alırlardı (Emecen, Beydilli, İspirli, Aydın, Ortaylı, Özcan, Yediyıldız & Kütükoğlu, 1994, s. 157). Divan Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan itibaren var olmuş bir müessesedir. Bu yüzden kitapta “Osmanlı Devleti’nin varlığından beri var olmuştur” bilgisinin verilmesinin daha doğru olacağı düşünülmektedir. Divan sistemi İslam Dünya’sında Hz. Ömer Döneminden beri var olmuş bir sistemdir. Bu sistem neredeyse tüm Türk-İslam devletlerinde kullanılmıştır. Osmanlı Devleti’nde divan-ı hümayun merkez siyasetinin en yetkili müessesesi olmuştur. Osmanlı Devleti’nin yönetim başarısının sembolüdür. Osmanlı merkez teşkilatı sistemi defter usulü ile kurumlar arasındaki iletişimin hızlı bir şekilde sağlandığı, kararların hızlı

alındığı, cezaların caydırıcı bir şekilde uygulandığı bir sistemdir. Bu sistemde az sayıda iyi yetişmiş kalem erbabı çalışırdı (Emecen vd., 1994, s. 157) .

Divan-ı hümayun geniş çaplı yetkilere sahipti. Çok yönlü bir çalışma alanı vardı. Sosyal alandaki yetkileri ve çalışma alanı ise genel olarak şu şekildedir: Tüm Osmanlı tebaasının emniyet ve asayişinin sağlanması, reaya ve sipahi ilişkilerinin düzenlenmesi, merkez taşra ilişkilerinin düzenlenmesi, eyaletlere yapılacak beylerbeyi tayinleri ve sancaklara yapılacak sancak beylerinin tayin işleri vs. divan-ı hümayunda kararlaştırılırdı. Divanın siyasi konularda ve ordu ile ilgili alanlardaki yetkileri ve çalışma alanı ise dış meselelerde devletin siyasi tutumunun belirlenmesi, uluslararası ilişkilerde kabul gören koşulların korunması, elçilerin kabul edilmesi ve elçilere verilecek cevaplar, savaş ve barış görüşmelerinin koşullarının belirlenmesi, savaş mühimmatı, sınır eyaletlerini yöneten beylerbeylerinden gelen mesajlar ve raporlar, memur atamaları ve işten el çektilmesi ile ilgili konular divanda tartışılan konulardandır (Emecen vd., 1994, s.161). Osmanlı yönetiminin kalbi olan divan-ı hümayun ile ilgili bilgilerin, kurumun sahip olduğu özellikler, yetki ve sorumlulukları göz önüne alındığında hem Kitap 1 hem de Kitap 2’de sınırlı olduğu söylenebilir. Hiç şüphesiz bir ders kitabında her türlü bilgiyi vermek mümkün değildir. Fakat en azından Osmanlı’da divan kurumunun başlangıcı ile ilgili literatürde yer alan bilgilerle ders kitaplarında yer alan bilgilerin örtüşmesi bilimsellik anlamında önemlidir.

Kitap 1’de, divan-ı hümayunun üyeleri ve görevleri hakkında kısa bilgi veren bir tablonun kullanılması, bilginin organize edilmiş bir şekilde sunulması bakımından önemli kabul edilebilir. Çünkü bu şekilde organize edilmiş bir bilgiyi öğrenciler daha faydalı bulabilirler. Kitap 2’de tablo yerine divan üyeleri ile ilgili bir etkinlik kullanılmıştır. Etkinliklerin öğrencileri derste daha aktif yaptığı gerçeği üzerinden, Kitap 2’nin daha aktif bir öğretim yöntemini tercih ettiği düşünülebilir. Aynı zamanda Kitap 2 daha detaylı bilgi sunmaktadır (Yılmaz, 2021, s.159-160; Yüksel, vd., 2021, s173).

Kitap 1 ve Kitap 2’de divan konusu genel hatlarıyla ele alınmamış özellikle divan türlerine değinilmemiştir. Kaynaklara göre, divanda alınan kararlara ‘İrade-i Seniyye’ ya da ‘İrade-i Şahane’ denirdi (Yalçınkaya, Gülsey, Yılmaz, Pamuk, İnbaşı & Yağcı, 2000, s.35).Üç çeşit divan bulunurdu. İlki belirli günlerde toplanan ‘Alelade divanı’dır, ikincisi kapıkulu ocaklarına maaş verilmesi için ve elçilerin kabulü için toplanan ‘Galabe divanı’dır, üçüncüsü olağanüstü zamanlara toplanan ‘Ayak divanı’dır. Kitap 1’de divan kararlarının padişahın onayı ile karar bağlandığı belirtilmiştir. Her iki kitapta, divanda alınan kararların

padişahın onayına sunulması anlamına gelen arz'a girme/kabul ifadesine ana metinde ve divanın özelliklerinin anlatıldığı bölümde rastlanmamıştır (Ortaylı, 2020, s. 48-49).

Kitap 1'de bilgilere göre, divan toplantıları Kubbealtı Salonunda yapılmaktadır. Kitap 2'de ise divan toplantılarının padişahın bulunduğu yerde yapıldığı ifade edilmektedir. Bu durumda iki kitabın içerdiği bilgilerde farklılıklar mevcuttur (Yılmaz, 2021, s.157; Yüksel vd., 2021, s.173).

Kitapta 1'de "İlbey Ortaylı'nın" kitabından düzenlenen bilgi metninde; Divan-ı hümayunun önemini kaybetmesiyle sınır eyaletlerinde bulunan şehirlerde toplulukların kendi kendilerini yönetir bir durumda oldukları bunun sonucunda Osmanlıda bir nevi Adem-i Merkeziyetçilik başladığının 19. yüzyılda ortaya bakanlıkların çıktığının bilgisi verilmiştir. Verilen bilgiler ana metinde bahsedilen divan müessesesinin önemini neden kaybettiğine dair bilginin tamamlayıcısı şeklindedir. Kitap 2'de konu ile ilgili bir bilgi metni kullanılmamıştır. Kitap 2'de divan-ı hümayun ile ilgili daha çok bilgi verilse de MEB tarafından basılan Kitap 1'in tarih programının kazanımlarını karşılaması açısından daha başarılı olduğu fark edilmektedir (Yüksel vd., 2021, s.173).

Divan-ı Hümayunun önemini kaybetmesi hemen gerçekleşmemiş zaman içinde olmuştur. 16. yüzyıldan sonra Osmanlı Devleti'nde birçok alanda yetişmiş insan sayısında artış olmuş, devlet bu kitlelerin istihdamını arttırmak için çözümler bulmaya çalışmıştır. Bulunan çözümlerden biri de makam ve memuriyetin arttırılmasıdır. Bu durum memur kadrolarında gereksiz bir artışa neden olmuştur. Bu divan-ı hümayunun işlevini yitirmesinde en önemli etkilerden biridir. Anlaşılacağı üzere memur çokluğundan dolayı görevlere yapılan liyakatsiz atamalar, görevinin ehli insanların yetişmiş insan gücünden daha çok kişiye fırsat verilmesi için görev sürelerinin azaltılmasına neden olmuştur. Vezirlik kazaskerlik ve beylerbeylik gibi makamlara paye verilmesi bu makamların işleyişini ve itibarını azaltmıştır. Divan-ı Hümayun önemini ve gücünü kaybettiğçe yönetim paşa kapısı ve Bab-ı Ali'ye kaymıştır. Divan-ı hümayunun varlığı sembolik olarak da olsa Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar devam etmiştir (Emecen vd., 1994, s.157-158). Kaynaklarda karşımıza çıkan Divan kurumunun güç kaybetmesi ve Bab-ı Âli ilişkisine ise sadece Kitap 2 değinmiştir. Genel anlamda ise her iki kitapta da divan-ı hümayun kurumunun önemini neden kaybettiği ile ilgili bir bilgi mevcut değildir. Bu da divan-ı hümayun konusunun bu boyutunu eksik bırakmaktadır.

Hem Kitap 1 hemde Kitap 2, divan-ı hümayunu günümüzdeki Danıştay, Yargıtay, Anayasa Mahkemesi, Bakanlar kurulu gibi kurumlara ilişkilendirilerek vermektedirler. Böylece

divan-ı hümayunun yasama, yargı ve yürütme yetkilerini bünyesinde toplayan bir kurum olduğu bilgisi güncel kurumlar aracılığıyla öğrencilere aktarılmaktadır (Yüksel, vd., 2021, s.172). Öğrencilerin, divan-ı hümayunu günümüzde bildiği yasama yürütme ve yargı organlarıyla özdeşleştirmesi, divanın yetki ve görevlerini anlaması ve aklında tutması bakımından faydalı bir yoldur.

Kaynaklarda, divan-ı hümayunda görevlilerin padişahın karşısındaki duruş düzeni ile ilgili bilgiler de mevcuttur. Divan-ı hümayunda oturma sıralaması, Kanunname-i Ali Osman Kararnamesinde yer almaktadır. Vezir-i azamın sağ tarafında vezirler ve nişancı sol tarafında Rumeli ve Anadolu kazaskerleri ve defterdar bulunurdu. Divan-ı hümayunda yönetim ile ilgili işlerle vezir-i azam, maliye ile ilgili durumlarla defterdar ilgilenir ve imza atardı. Hukuk ile ilgili işlerle Kazasker ilgilenirdi (Yalçınkaya vd., 2000, s. 35). Nişancı tuğra çekerdi. Sadrazam dava dinlerdi (Uzunçarşılı, 2014, s. 23). Divanı Hümayun faaliyet yönünden yoğun bir kurum olduğundan çok yönlü bir çalışma programına sahipti. Divanda iki çeşit zümre vardı. İlki asıl üyeler olan vezirler, kazasker, defterdar ve nişancıdan oluşan erkan-ı erbaa, ikinci zümre divan bürokrasisinden ve gündeminden sorumlu hizmet zümresiydi (Emecen vd., 1994, s. 161).

Tarih ders kitaplarında divan-ı hümayunda görevlilerin padişahın karşısındaki duruş düzeni ile ilgili bilgilere ve asıl üyelerin dışındaki görevlilere yer verilmemiştir. Gerçekte bu anlaşılabilir bir durumdur. Çünkü Osmanlı'nın merkez teşkilatı hakkındaki bütün bilgilerin lise öğrencilerine öğretilmesi, pratik, pedagojik ve bilimsel değildir. Bu aynı zamanda öğrenciler için fazladan kavram ve bilgi yükü demektir.

Kitap 1'de divan-ı hümayun konusu içinde kullanılan görseller, çözünürlük ve renklendirme açısından Kitap 2'de kullanılan görsel materyallere göre daha iyi durumdadır ve sayıca daha çoktur. Kitap 1'de genel olarak müze görseli seçildiği görülürken Kitap 2'de ağırlıklı olarak minyatürlerin kullanıldığı görülmüştür.

Osmanlı Devleti'nde I. Murat'ın ilk vezir-i azamı göreve getirmesinden Osmanlı Devleti'nde son vezir-i azamın göreve getirilmesine kadar 215 devlet adamı bu göreve getirilmiştir (Yalçınkaya vd., 2000, s. 37). Vezir-i azamlık Osmanlı devletinin en önemli kurumlarından biridir. Kitapta 1'de vezir-i azamın siyasi ve askeri konuda geniş yetkilere sahip olduğu ifade edilmiş olsa bile, verilen bilgilerde önemli eksiklikler olduğu söylenebilir. Çünkü vezir-i azamın devlet ile ilgili işleri denetlemek, siyasi işleri yürütmek ve çözülememiş davaları dinlemek gibi birçok sorumluluğu vardır. Vezir-i azam divan üyelerinin çalışmalarını denetler ve kanunnameler hazırlatırdı (Yalçınkaya vd., 2000, s.35).

Sadrazam seferlere Serdar-ı Ekrem sıfatıyla katılırken yetkileri sınırsızdı. Sefer süresinde verdiği emirleri ferman hükmündeydi. Ancak sefer dönüşü verdiği tüm kararlardan padişaha karşı sorumluydu (Emecen vd., 1994, s. 164). Dolayısıyla Kitapta 1’de verilen bilgiler üzerinden öğrencilerin vezir-i azamın gerçek gücünü tam olarak anlamaları zor görünmektedir.

Kitap 2’de ise vezir-i azamın görev ve yetkileri hakkında daha detaylı bilgiler mevcuttur. Atamalar yaptığı, ordunun başında sefere katıldığı ve başkentteki sorumluluklarından bahsedilmiştir. Her iki kitap, padişahın tek vekili olduğu ve padişah mührü olan “Mühr-ü Hümayunu” taşıdığı bilgisine yer vermektedir (Yılmaz, 2021, s.159; Yüksel, vd., 2021, s.173).

Vezir-i azam, Fatih döneminden itibaren Divan-ı Hümayuna başkanlık etse de kendi divanlarını da toplama yetkisine sahiptir. Sadrazam ‘İkinci’, ‘Cuma’ ve ‘Çarşamba’ divanlarını toplardı. Bu divanlardan en önemlisi ikinci divanıdır. Sadrazam bu divanların hepsini paşa kapısı divanhanesinde yapardı (Emecen vd., 1994, s.166-167). İncelenen tarih ders kitapları vezir-i azamın divanları hakkında bir bilgi içermemektedir.

Vezir-i azamla ilgili kitaplarda kullanılan görsellerin görüntü kaliteleri ve boyutları düşüktür. Analitik becerileri geliştirmeye yönelik kullanılmamışlardır ve sadece anlatılan konuya görsellik sağlamaktadırlar (Yılmaz, 2021, s.160; Yüksel, vd., 2021, s.173).

Kitap 1 ve Kitap 2’de vezirler ile ilgili bazı bilgilere yer verilmiştir. Bilgilere göre, vezirlerin sayıları dönemden döneme değişmiştir. Kitap 1’deki bilgilere göre, vezir-i azama yardımcı olmuşlardır. Kitap 2’deki bilgilere göre ise kuruluş yıllarında padişahın yardımcısıyken zamanla divan-ı hümayunda kendilerine verilen işlere bakmışlardır. Kitap 2 vezirler hakkında daha ayrıntılı bilgiler sunmaktadır (Yılmaz, 2021, s.159; Yüksel vd., 2021, s.173).

Her iki kitapta, kazaskerin görevlerinin yargı teşkilatı, eğitim teşkilatı ve taşra teşkilatının işleyişi ile ilgili olduğu bilgisi verilmiştir (Yılmaz, 2021, s.159; Yüksel vd., 2021, s.173). Kitaplarda kazaskerlik kurumu ile ilgili verilen bilgiler oldukça geneldir. Kazaskerlik kurumu kitaplarda birkaç cümle ile özetlenmiştir. Ordu ile ilgili görevlerinden kitaplarda bahsedilmemiş yargı ve eğitim alanlarındaki görevleri üzerinde durulmuştur. Yargı bağlamında kazaskerin hem sivil hem askeri yargıyla ilgilendiği bilgisi doğrultusunda öğrencinin bu durumu sadece sivil yargı olarak algılaması çok olağandır. Çünkü kitapta kazaskerliğin anlamının ordu kadısı olduğu bilgisine de yer verilmemiştir. Bu durum

öğrencilerin kazaskerin ordu ile bağlantısını anlamasını zorlaştıracaktır. Bu yüzden kazaskerin görevleri için “eğitim teşkilatının idaresi, hem askeri zümrenin hukuki ihtiyaçlarının giderilmesi, hem de sivil şer’i ve örf’i davalara bakılması” şeklinde askeri alandaki görevini de kapsayan kısa bir bilgi verilmesi daha uygun olabilirdi. Genel olarak her iki kitapta kazaskerlik kurumunun askeri yönü eksik bırakılmıştır.

Kitap 1 ve Kitap 2’de, defterdar ile ilgili verilen bilgiler; mali işleri idare ettiği ve divan-ı hümayunda Anadolu ve Rumeli defterdarı olmak üzere iki tane bulunduğu (Yılmaz, 2021, s.159; Yüksel vd., 2021, s.173). Kitap 2’de bu bilgiler ile birlikte Rumeli defterdarının baş defterdar olduğu ve daha yüksek olduğu bilgisi verilmiş ve görevleri yatırım, para basımı, bütçe hazırlama ve padişah bütçeyi onaylarsa onaylanan bütçeyi yürütmeye koymak olarak verilmiştir. Buna göre Kitap 2’de defterdar konusu Kitap 1’e göre daha detaylı açıklanmıştır. Kitap 1’de verilen bilgiler kurumun görevlerini açıklamada yetersiz kalmıştır. Fatih Kanunnamesinde defterdar padişahın malının vekili ve temsilcidir. Vezir-i azamda bu malın nazırıdır. Hazine-i evrakın açılması ve kapanması defterdarın denetiminde olurdu. Defterdar divan-ı hümayunda kazaskerden sonra gelirdi (Uzunçarşılı, 2014, s.334).

Kitap 1 ve Kitap 2’de, nişancı ile ilgili verilen bilgiler benzerdir. Sadece Kitap 2’de nişancı için “Tevki ve Tuğrai” isimlerinin de kullanıldığı bilgisi verilmiştir. Kitaplarda nişancı ile ilgili bilginin açıklayıcı olmadığı söylenebilir. Nişancının görevlerinin öğrenci tarafından net olarak anlaşılması için daha fazla açıklanmaya ihtiyaç duyulduğu düşünülmektedir (Yılmaz, 2021, s.159; Yüksel vd., 2021, s.173).

Kitap 1’de yeniçeri ağası için “*sadece vezir rütbesinde olursa divan toplantılarına katılabildiği*” bilgisi verilmiştir. Kitap 2’de ise bu bilgiye yer verilmemiştir. “*Askeri konularda gerek duyulduğu zaman divana çağrıldığı*” bilgisi verilmiştir ve mahiyetindeki askerlerin sorunlarını divana iletildiği bilgisi verilmiştir. Bu durumda, kitaplarda yer alan bilgiler birbiriyle örtüşmemektedir (Yılmaz, 2021, s.159; Yüksel vd., 2021, s.173).

Kitap 1’de kaptan-ı deryanın 16. yüzyıldan itibaren divan toplantılarına katıldığı bilgisi verilmiştir. Kaptan-ı deryanın görevleri hakkında bilgi verilmemiştir. Kitap 2’de kaptan-ı deryanın Kanuni dönemi itibariyle divan toplantılarına katıldığı bilgisi verilmiştir. Kitap 2’de kaptan-ı deryanın görevlerinden bahsedilmiş olup tersane ve donanmaya ait işler ile ilgilendiği ve denizcilik işlerinden sorumlu olduğu bilgisi verilmiştir. Buna göre Kitap 2’de

Kitap 1'den daha fazla ayrıntının mevcut olduğu görülmüştür (Yılmaz, 2021, s.159; Yüksel vd., 2021, s.173).

Kitap 2'de divan-ı hümayunun aslı üyesi olmayan şeyhülislam ve reisülküttab hakkında divan-ı hümayun üyeleri ile ilgili bölümde bilgi verilmiştir. Şeyhülislam gerekli görüldüğü zamanlarda divan toplantılarına çağrılırdı ve divan-ı hümayundan çıkan kararların şer'i hukuka uygun olup olmadığını değerlendirirdi. Reisülküttab divan kalemlerinin şefidir. Nişancıya tabi olarak görev yapardı. Bu iki memur zaman zaman divan-ı hümayun toplantılarında bulunduğu için konu içinde yer verildiği düşünülmektedir. Kitap 1'de bu iki görevliden bahsedilmemiştir (Yılmaz, 2021, s.159).

Kitap 1 ve Kitap 2'de, merkez teşkilatı konusu içinde sadece divan-ı hümayunun asli üyelerinden bahsedilmiştir. Kitap 2'de divan toplantılarında gerekli görüldüğü zaman yer alan şeyhülislam ve reisülküttab hakkında bilgi verilmiştir. Kitap 1 ve Kitap 2'de, divan-ı hümayunun işleyişi için önemli olan hizmet zümresinden ve divan defterlerinin tutulduğu divan kalemlerinden bahsedilmemiştir.

Kapsamlı ve birbiri ile bağlantılı olan divan-ı hümayun konusunun bir bütün olarak ele alınmasının öğrencinin konuyu öğrenmesi açısından daha iyi bir yol olabileceği düşünülmektedir. Çok fazla görevli memuru olan divan-ı hümayunun bütün görevlilerinden bahsedilmese de divan bürokrasisinde önemli yer tutan birkaç görevliden ismen bahsedilmesi öğrencinin konu hakkındaki bilgisinin genişlemesine yardımcı olabilecek bir durumdur.

Divan-ı hümayunda asli üyelerden sonra gelen divan işlerinin yürüten bir dizi devlet memuru bulunmaktadır. Bunlar; Reisülküttab, kethüda, Çavuşbaşı, Tezkireciler, Mektupçular, Beylikçi, Teşrifatçı ve Kahya katiplerinden oluşan divan memurlarıdır. Bu kurumlar daha sonra kaldırılmış ve yerini Bahriye Nezareti almıştır (Emecen vd., 1994, s.191).

Kitap 1' de reisülküttaptan divanı hümayunun asli üyelerinden sonra en önemli görevi üslenmesine rağmen hiç bahsedilmemiştir. Reisülküttab günümüzde büyük ölçüde dış işleri bakanına denk gelmektedir. Günümüzde meclis toplantıları nasıl sadece bakanlar tarafından yürütülüyorsa divan toplantılarında da ikinci kademedeki divan bürokrasisinin işlemlerini sağlayan memurlar vardır. Kitapta reisülküttap çavuşbaşı, beylikçi gibi divan memurları hakkında öğrencinin bilgilendirilmesi öğrencinin günümüzdeki meclis ile divan arasında bir kavram haritası oluşturarak konunun daha iyi öğretilmesi sağlayacağı

düşünülmektedir. Kitap 2’de reisülküttab ile ilgili bilgi verilmiştir. Reisülküttab hakkında bilgi verilmesinin “Tarih Dersi Öğretim Programlarının” kazanımlarına daha uygun olacağı düşünülmektedir. Reisülküttap padişah dışında merkezi yönetimde etkili memurlardan biridir.

Beylikçi kalemi beylikçi tarafından idare edilen divan-ı hümayun kalemlerinin en önemlisidir. Şer-i olanlar dışındaki divan işlerinin düzenlenmesi, divan defterlerinin tutulması, fermanların, hattı-ı hümayunların, ahitnamelerin hazırlanması bu dairenin sorumluluğundadır. Beylikçi reisülküttabın esas yardımcısıdır. Divan-ı hümayun için mühim ve gizli yazışmalar beylikçi tarafından yönetilirdi (Emecen vd., 1994, s.191; Yalçinkaya, vd., 2000, s.44).

Hem Kitap 1 hem de Kitap 2, beylikçi kalemi ve baş memuru beylikçi hakkında hiçbir bilgi içermemektedir. Beylikçi ile ilgili divanda çeşitli yazılı belgelerin hazırlanmasından sorumlu olduğu ile ilgili küçük bir bilgi verilmesi, konu bütünlüğünün sağlanması için yararlı olabilirdi. Bunun “Tarih Dersi Öğretim Programları”nın kazanımlarına da daha uygun olacağı düşünülmektedir. Çünkü beylikçi padişah dışında merkezi yönetimde etkili memurlardan biridir.

Kitaplarda bahsedilmeyen divan memurlardan bir diğeri tahvil kalemi ve yöneticisidir. Görevi vezir, vilayet kadıları, sancakbeyleri ve beylerbeyinin tımar ve zematlerinin raporlarının tutup görevlerinin beratlarını kaydetmektir (Yalçinkaya vd.,2000, s.44). Tahvil kesedarı tahvil kaleminin yönetici memurudur. Tahvil kalemi divanı hümayunla ilgili kitapta bahsedilmeyen konulardan biridir.

Kelime anlamı reis kelimesinin çoğulu olan “ruus” kalemi tahvil kaleminin ilgi alanı dışında kalan devlet memurlarının atama görevlendirme işlerinin yapıldığı, padişah buyruklarının raporlanıp kaydedildiği kalemdir (Yalçinkaya vd., 2000, s.45). Kitaplarda bu divan memuru ile ilgili bir bilgiye verilmemiştir.

Amed’i kalemi reisülküttaba bağlı kalemlerdendir. Amedi kaleminin baş memuruna ‘Amedi’ veya ‘Amedci’ denirdi. Reisülküttabın yardımcılardan olan amedci Reisülküttabın sadrazam adına yazdığı yazıları kaleme almakla görevliydi. Bununla birlikte Reisülküttabın yabancı elçilerle yaptığı görüşmelerin kaydını da tutardı (Yalçinkaya vd., 2000, s.46). Kitaplarda diğer kalemler gibi amedi kaleminden de bahsedilmemiştir. Bu beş büyük divan kaleminin dışında Teşrifat kalemi; merasim ve törenlerde katılımcıların duracakları yerleri belirleyen kalemdir. Bu kalem ayrıca merasim

ve törenlerle alakalı işleri yürüttü. Teşrifat kaleminin baş memuruna ‘Teşrifatçı’ denirdi. (Yalçınkaya vd., 2000, s.46).

Divan-ı hümayuna bağlı kalemlerden biri olan vak’anüvis kalemi olayları tarihsel bir sıra ile kaydeden kalemidir. Bu kalemin baş memuruna ‘vak’anüvis’ denilirdi. İlk vak’anüvis Mustafa Naima Efendi’dir (Halaçoğlu, 2014, s.25). Bu kalemlerin tuttuğu defterlere günümüzde Başbakanlık arşivleri, Cumhurbaşkanlığı arşivleri, Osmanlı arşivleri gibi çok çeşitli arşivlerden ulaşılabilir ve istifade edilebilir. Kitap 1 ve Kitap 2’de bu arşivlerle ilgili bir bilgiye yer verilmemiştir.

Kitaplarda bahsedilmeyen bir diğer divan-ı hümayun hizmetlisi divan-ı hümayun hocalarıdır. Bu hocalara ‘Hacegan-i Hümayun’ da denilmiştir. Divan-ı hümayun hizmetlilerinden olan divan tercümanlarının vazifesi uluslararası ilişkilerde karşılıklı iletişimi sağlamaktır. Ayrıca divan-ı hümayunda davası görülecek olan yabancı, Osmanlıca bilmiyorsa ona iletişimde yardımcı olmak için tercümanlar görev yaparlardı (Halaçoğlu, 2014, s.26). Osmanlı Devleti ile ilgili önemli bilgiler elde eden bazı tercümanların casusluk faaliyeti yürütmelerinden sonra tercümanların Müslüman nüfustan seçilmesine dikkat edilmiştir. Çünkü tercümanlar görevleri itibariyle devletin tüm gizli bilgilerini bilirlerdi. Uluslararası müzakereler hakkında tecrübeli olurlardı. Yabancı elçiler ve divan arasındaki görüşmeyi iki tarafa da tercüme ederlerdi (Emecen vd., 1994, s.182).

Divan-ı hümayun görevlilerinden çavuşbaşı, çavuşların amiridir. Çavuşların sayısı 300 civarındadır. Çavuşbaşı’nın divandaki görevi haklarında tutuklama kararı olan kişileri yakalayıp hapse atmaktır. Divan-ı hümayunda davası görülecek davacıyı divanı getirmekte divan-ı hümayun çavuşlarının göreviydi. Çavuşlar divan-ı hümayunun emirlerini sancaklara ve vilayetlere götürürlerdi. Sürgüne gönderilecek kişileri sürgün yerlerine ulaştırırlardı. (Halaçoğlu, 2014, s.21). Çavuşbaşı günümüzdeki polis teşkilatı gibi görev yapmış divan-ı hümayun memurlarıdır. Önce Deavi Nezareti sonra Adliye Nezareti adını aldı (Uzunçarşılı, 2014, s.345). Tarih ders kitapları çavuşlar ile ilgili bilgi sağlamamaktadır.

Kitap 1 ve Kitap 2’de divan-ı hümayun ile ilgili verilen bilgiler, 2018 yılında yayınlanan “Tarih Dersi Öğretim Programı”nın ilk kazanımını karşılamaktadır. Divan-ı hümayun ile ilgili bilgi verilmesi istenen ve tarihsel olayların zamanın şartlarına göre yorumlanması istenen programın, ilk kazanımının b ve c maddelerinin karşılandığı anlaşılmıştır. Dolayısıyla bu bağlamda tarih ders kitapları ile tarih öğretim programı örtüşmektedir.

Kitap 1 ve Kitap 2’de, Fatih’in kanunnamesi ile uygulanmaya başlanan merkezi otoriteyi güçlendirmeye yönelik veraset sistemi ve kardeş katli uygulaması, müsadere uygulaması, vezir-i azamın divan-ı hümayun başkanı yapılması ve haremden evlenme uygulaması ile ilgili bilgiler verilmiştir (Yılmaz, 2021, s.159-160; Yüksel vd., 2021, s.174-175). Kitap 1’de veraset sistemi kardeş katli ve müsadere usulü ile ilgili bir bilgi metni verilmiş ve bu uygulamaların nedeni öğrencilere açıklanmıştır. Kitap 2’de merkezi otoriteyi güçlendirmeye yönelik uygulamalar ile ilgili bilgi metni verilmemiştir. Vezir-i azamın Türk kökenli ailelerden değil devşirmelerden seçilmesi uygulaması ile ilgili bilgi verilmiştir. Kitap 1’de bununla ilgili bir bilgi verilmemiştir. Kitaplarda verilen bilgilerin programın merkezi otoriteyi güçlendirmeye yönelik çalışmalarını içeren ikinci kazanımını karşıladığı anlaşılmıştır (MEB, 2018, s.33).

Kitap 1’de kardeş katli konusu ile ilgili Kitap 2’den daha detaylı bilgiler yer almıştır ve bu bilgiler öğrencinin durumu tarihsel zamanı içinde değerlendirebilmesi için bilgi metinleriyle açıklanmıştır. Kitap 2’de kardeş katli ile ilgili bir bilgi metni verilmemiştir.

Osmanlı Devleti’nde taht kavgaları Osmanlı Devleti’nin merkezi otoritesini tehdit ediyordu. Bu tür durumlar sadece Osmanlı Devleti’nde değil başka Türk Devletleri’nde de yaşanabiliyordu. Türkiye Selçuklu Devleti’nde Kılıçarslan tahta çıktığında kendisine rakip olarak gördüğü kardeşini boğdurtmuştu (Taneri, 2003, s.108).

Kitap 1 ve Kitap 2’de, padişah özellikleri ile ilgili bilgiler siyasetnameler üzerinden verilmiştir. Kitap 2’de de bir nasihatname bir siyasetname örneği verilmiştir. Kitap 1 ve Kitap 2’de, ağırlıklı olarak “adalet” kavramı üzerinde durulmuştur. Her iki kitapta da üzerinde durulan ve padişahlık için öngörülen diğer nitelikler “ordu başında sefere çıkma” adaletli yönetici atamak ve zulmetmemektir. Kitap 2’de nasihatname ve siyasetnamelerin tarihsel gelişimi hakkında detaylı bilgi verilmiştir (Yılmaz, 2021, s.162-163; Yüksel vd., 2021, s.178-179).

Padişah kitapta devletin en üst kademesi ve karar verici merci olmasından kaynaklı çok sayıda yetkiye sahiptir. Kanunen olmasa bile yerleşmiş saray adabı ve toplum baskısı padişahın birçok yetkisini kullanmasını kısıtlamıştır. Bu yüzden padişahlar belirli kurallar içinde hareket etmişlerdir (Saydam, 1999, s.59).

Kitap 1 ve Kitap 2’de “Tarih Dersi Eğitim Programının” ikinci kazanımının b maddesi ile ilgili olan nasihatname ve siyasetnameler ile padişahın özelliklerinden bahsedilmesine ilişkin koşul sağlanmıştır (MEB, 2018, s.33).

Kitap 1 ve Kitap 2’de, şehzade eğitimi; saraydaki eğitim ve sancağa çıkma olarak iki aşamada anlatılmıştır. Kitap 1’de saraydaki eğitimin içerdiği dersler hakkında daha fazla detay mevcutken Kitap 2’de şehzadenin sancağa çıktığında yanında bulunan kişiler ile ilgili daha fazla detay mevcuttur. Tarih ders kitaplarında, sancağa çıkmak şehzade için küçük bir devlet teşkilatlanması gibidir. Şehzadeler sancaklarda kendi divanlarını toplar, halkın sorunlarını dinler, sancaklarında kendi vergilerini toplarlardı. Sancağa çıkma usulünün sonlandırılması ile şehzadelerin devlet yönetme deneyimi olmadan tahta geçtikleri bilgisi verilmiştir. Bu durumun olumsuz sonuçları da birkaç cümle ile açıklanmıştır (Yılmaz, 2021,s.164-165; Yüksel, vd., 2021, s.179-180).

Kitap 1 ve Kitap 2’de, “Tarih Dersi Öğretim Programının” ikinci kazanımın c maddesinde verilmesi istenen şehzade eğitimi ile ilgili açıklama sağlanmıştır.

Kitapta 1 ‘de padişah ve özellikleri ile ilgili konu içinde konuyu görselleştirmeye yarayan farklı görseller kullanılmıştır. Kullanılan görsellerin hepsi tarihsel düşünme becerilerini geliştirme amacı taşımamaktadır. Öğrencilerin bu görseller üzerinden analitik düşünme becerisini geliştirmeleri mümkün değildir. Çünkü görsellerin kullanım amaçları bu tür becerileri desteklememektedir. Bazı görsellerin küçük boyuta ve düşük görüntü kalitesine sahip olması da görsellerin işlevselliğini azaltmaktadır.

Kitap 1 ve Kitap 2’de, Osmanlı merkezi yönetiminin kalbi olan Topkapı Sarayı’ndan ve işlevinden oldukça olumlu bahsedilmektedir. Sade ve şık mimarisi ile ve şehir kültürünün gelişmesine yaptığı katkıyla Topkapı Sarayı övülmektedir. Tarih programının ilk kazanımı olan Topkapı Sarayı’nın şehir kültürüne katkısı ile ilgili kazanım ise bu tür bilgilerle sağlanmaktadır (MEB, 2018, s.33).

Kitaplarda kullanılan görseller, Topkapı Sarayı ile doğrudan ilişkili olmasına rağmen, görsel oluşturmaktan başka bir eğitimsel amaç taşımamaktadır. Sadece öğrencilere Topkapı Sarayı’nın nasıl görüldüğüne dair fikir vermektedir.

Kitap 1 ve Kitap 2, Topkapı Sarayı’nın enderun görevlilerini benzer tablolar aracılığıyla anlatmıştır. Bunun bilgilerin organize bir şekilde verilmesi bakımından faydalı olduğu söylenebilir.

Kitap 1 ve Kitap 2 de, Birun bölümünün sarayın hizmet bölümü olduğu vurgulanmıştır. Bu konuda da her iki kitapta da tablo tercih edilmiştir. Görevliler tablo üzerinden açıklanmıştır. Bu bağlamda Birun görevlileri ile ilgili bilgiler tabloda organize bir şekilde görünmektedir. Fakat kitaplarda, erbab-ı hizmet mensubu olan “Özengi ve Rikap

ağalarından” ve eminlerden olan “arpa emini” isimli görevliden de bahsedilmemiştir (Uzunçarşılı, 2014, s.362-363).

Kitap 1 ve Kitap 2’de merkez teşkilatı bağlamında üzerinde ciddiyetle durulan konulardan bir Harem kurumudur. İlber Ortaylı’nın çalışmalarından alıntılanan bilgilerle, Harem’in gerçek işlevi detaylı bir şekilde açıklanmış ve Harem konusundaki yanlış algılara cevap oluşturulmuştur. Harem ile ilgili ders kitaplarında kullanılan görseller ise genelde dar açıdan çekilmiş fotoğraflardır. Harem kurumunu görselleştirmeye yaramaktadırlar. Harem görevlileri de Kitap 2’den farklı olarak Kitap 1’de tablo üzerinden verilmiştir.

Kitap 1 ve Kitap 2, enderun, birun, ve harem konusunda verdiği bilgilerle, 2018 Tarih programının ilk kazanımını ve kazanımın tüm maddelerini karşılamaktadır (MEB, 2018, s.33).

Sonuç olarak Kitap 1’de divan-ı hümayun ve görevlileri ile ilgili verilen bilgiler, Kitap 2’den daha fazladır. Kitap 1’de birun enderun, ve harem görevlilerinin hepsi verilmişken Kitap 2’de harem, birun ve enderun görevlilerinin tamamının yer almadığı görülmüştür. Kitap 2’de Kitap 1’e göre daha fazla yorumsal analiz bulunmaktadır. Kitap 1’de harem ve merkezi otoriteyi güçlendirmek için Fatih Sultan Mehmet’in kanun olarak koyduğu durumlar dışında konu yorumsuz verilmiştir. İki kitapta da konuya açıklama getiren bilgilere yer verilmiştir. Kitap 1’de Kitap 2’den daha fazla görsel kullanılmıştır. Hem Kitap 1 hem Kitap 2’de harem ile ilgili olumsuz yorumlar öğrenciye açıklanmıştır. Öğrencinin harem ile ilgili doğru bilgiler edinmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Her iki kitabın “Tarih Dersi Öğretim programında” ünite ile ilgili istenen kazanımları büyük ölçüde karşıladığı tespit edilmiştir.

5.2 Öneriler

Elde edilen sonuçlardan aşağıdaki öneriler çıkarılmıştır:

- Kitaplarda genel anlamda divan-ı hümayun, enderun, birun ve harem kurumlarının görevlileri hakkında bilgi verilse de bazı görevlilerden bahsedilmediği görülmüştür. Öğrencilerin konuyu tam olarak kavraması ve farklı sınavlarda karşılayabilecekleri sorulara cevap bulabilmeleri için konu içerisinde bahsedilmeyen bu görevliler hakkında birer cümle ile kısa bir bilgi verilmesi uygun olabilir.
- Kitap 1 ve Kitap 2’de kullanılan görseller öğrencinin konuyu görselde analiz edebileceği kadar kapsamlı ve görüntü kalitesi yüksek görseller değildir. Ders kitaplarında kullanılacak görseller öğrencinin konuyu analiz edebileceği, tarihsel düşünme becerilerini geliştirebileceği “Tarih Dersi Öğretim Programının” kazanımlarına daha uygun olacak şekilde seçilebilir.
- Kitaplarda verilen bazı bilgi metinleri bir sayfadan uzundur. Bilgi metinleri öğrencinin konuya ilgi düzeyini düşürecek ve dikkatini dağıtacak kadar uzun verilmeyip kısa, öz ve anlaşılır şekilde düzenlenmelidir.
- Kitaplarda vezir-i azamlık kurumunun 10. sınıf öğrencisinin bilebileceği ve önceden duymuş olabileceği başbakanlık kurumu gibi güncel bir kurumla karşılaştırması yapılarak vezir-i azamın yetkisi ve divan-ı hümayundaki statüsünün anlaşılabilmesi sağlanabilir. Devlet arşivlerinde Büyük Selçuklu Devleti’nde Divan-ı hümayunun günümüz bakanlar kuruluna, Baş vezirliğinde günümüz kurumlarından Başbakanlığa denk olduğu bilgisi verilmektedir (Devlet Arşivleri, 2014, s.15).
- Kitaplarda divan-ı hümayun günümüz Bakanlar Kurulu, Danıştay ve Anayasa mahkemesine benzetilmiştir. Divan-ı hümayun görevlileri de günümüzdeki kişi ve kurumlarla ilişkilendirilerek öğrencilerin divan-ı hümayun görevlileri ile günümüz görevlilerini, günümüz yönetim biçimi ile Osmanlı yönetimi arasındaki farkları ve benzerlikleri analiz etmeleri sağlanabilir.

KAYNAKLAR

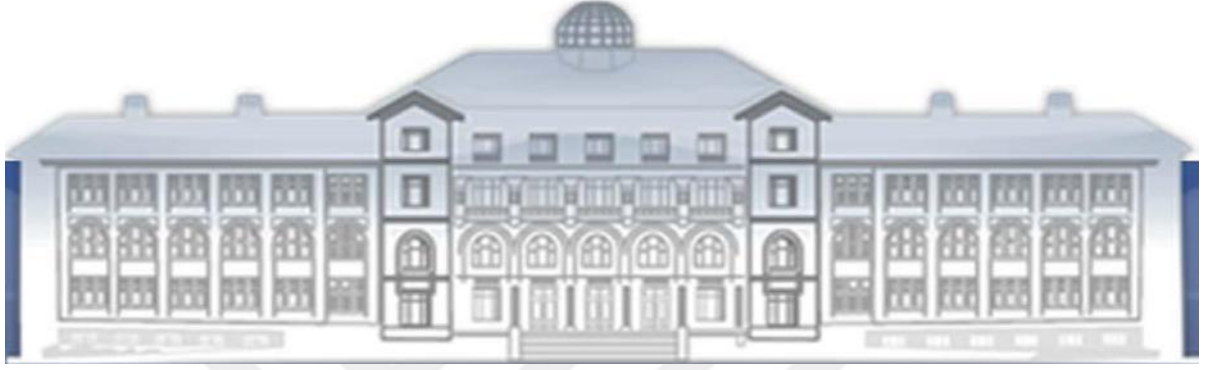
- Akbaba, B. (2013). Lise tarih ders kitaplarında değerlendirme formunun geliştirilmesi, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 11(1), 26-41.
- İ, Demircioğlu., & E. Demircioğlu (Ed.). (2017). *Türkiye 'de tarih eğitimi araştırmaları el kitabı*. Ankara: Pagem.
- Baş, T., & U. Akturan (Eds). (2017). *Sosyal bilimlerde bilgisayar destekli nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.
- A, Baltacı. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır?. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388.
- Best, J.W., & Khan, J.V. (2017). *Eğitimde araştırma yöntemleri*. (O. Köksal, Çev.). Konya: Konya Eğitim.
- Bilgin, A. (2003). *Osmanlı Bürokrasisinde Divan-ı Hümayun Defter Formunun Ortaya Çıkışı ve Gelişimi (XV-XVI. Yüzyıl)*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Bozkurt, İ. M. (2020). *Cumhuriyetten Günümüze Tarih Ders Kitaplarında Padişah İmajı*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Büyüköztürk, Ş., Karadeniz, Ş., Akgün, Ö., Demirel, F. & Çakmak, E. (2020). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pagem.
- Creswell, J.W. (2021). *Nitel araştırma yöntemleri 5 yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni*. (M. Bütün & S.B. Demir, Çev.). İstanbul: Siyasal.
- Çapa, M. (2017). Erken Cumhuriyet döneminde tarih eğitimi. A. Şimşek (Ed.), *Türkiye 'de Tarih eğitimi içinde* (s1-63). Ankara: Pagem.

- Çelik, H. (2020). Tarih Ders Kitabı Araştırmalarına Kısa Bir Bakış. *Vakınevîs Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 597-613.
- Demircan, A. (2007). Tarih üzerine bazı düşünceler Milel ve Nihal İnanç. *Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 3(4), 29-41.
- Demircioğlu, İ.H. (2007). Tarih öğretiminde filmlerin yeri ve önemi. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Fatih eğitim Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 42(1), 77-93.
- Demircioğlu, İ.H. (2015). *Tarih öğretiminde öğrenci merkezli yaklaşımlar Tarih bölümü öğretim yöntemleri*. Ankara: Anı.
- Demircioğlu, İ.H. & Turan, İ. (2020). *Tarih öğretiminde öğrenim teknolojileri ve materyal tasarımı*. Ankara: Pagem
- Dinler, V. (2009). Osmanlı Devleti'nin klasik dönem idari yapısı ve işleyişi. *Terakki Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 10-29.
- E, İhsanoğlu. (Ed.). (1994). Osmanlı devleti ve medeniyeti tarihi (5.cilt) İstanbul: İslam Tarihi, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCİCA).
- M, Çelebi. (Ed.). (2021). *Nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pagem.
- Elo, S., & Kygnos, H. (2008), The qualitative content analysis process. *Journal of Adv. Nursing*, 62(2), 10-115.
- Erol, T. (2019). *10. Sınıf tarih ders kitabında Avrupa ve Osmanlı Devleti (XVIII yüzyıl)*. Yüksek Lisans Tezi, Trabzon Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Trabzon.
- Gezici, M., & Demir, S.B. (2018). Tarihi dizi ve filmlerin sosyal bilgiler dersine yansımaları. *TUHED*, 7(2), 392-413.
- Güler, A., Hacıoğlu, M. & Taşkın, S. (2015). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri: teorik çerçeve- pratik çerçeve-pratik öneriler 7 farklı nitel araştırma yaklaşımı kalite ve etik hususlar*. Ankara: Seçkin
- Güven, İ., Bilmez, F., Işcan, C.D. & Keleşoğlu, S. (2014). *Tarih öğretimi kuram ve uygulamaları*. İstanbul: Pagem

- Grant, A. (2018). *Doing excellent social research with documents practical examples and guidance for qualitative researchers*. US: Routledge.
- Halaçoğlu, Y. (2014). *XIV-XVII. yüzyıllarda Osmanlı Devlet teşkilatı ve sosyal yapı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Hammer, J. V. (2008). *Osmanlı İmparatorluğu tarihi*. İstanbul: Kum Saati.
- Harris, H. (2001). Content analysis and secondary data a study of courage in managerial decision making. *Journal of Business Ethics*, (34), 208- 191.
- Engin, V., & A. Şimşek (Eds). (2017). *Türkiye’de tarih yazımı*. İstanbul: Yeditepe.
- Holloway, I. & Wheeler, S. (2002). *Qualitative research in nursing and healthcare*. Oxford: John Wiley & sons.
- İnalcık, H. (2014). *Osmanlı İmparatorluğu klasik çağ (1300-1600)* (R. Sezer, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi.
- Kabacaoğlu, Ö. (2020). İki dizi, iki sultan Süleyman: tarihi kurgular yoluyla liderlik algısının inşası. *Tarih Yazımı Tarih Dergisi*, 21(2), 149-161.
- Kırmit, Ö.F. (2022). Türkiye’de tarih ders kitapları ile ilgili yapılmış lisans üstü tezlerin değerlendirilmesi, *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(13), 169-177.
- Koç, H. (2019). *Ortaokul öğrencilerinin Osmanlı dönemine ilişkin tarihsel dizilere yönelik görüşleri*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Kunt, M., Faroqhi, S., Yurtaydın, H.G., Öteken, A., & S. Akşın (Eds). (2011). *Türkiye Tarihi Osmanlı Devleti (1300-1600)*. Ankara: Cem.
- MEB. (2018). *Tarih dersi öğretim programı*. Ankara: MEB.
- MEB. (2023). *Tarih dersi öğretim programı*. Ankara: MEB.
- Merey, Z. (2010). *Dünyada ve Türkiye’de tarih eğitiminin tarihsel gelişimi tarih nasıl öğrenilir? Tarih öğretmenleri için özel öğretim yöntemleri içinde*. İstanbul: Yeni İnsan.

- Ortaylı, İ. (2020). *Osmanlıyı yeniden keşfetmek*. İstanbul: Kronik.
- Öztaş, S. (2007). *Tarih öğretimi ve Filmler: Tarih Öğretiminde film kullanılmasının öğrenci başarısına etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Öymen, C., Er, H., & Ünal, F. (2014). Televizyon dizilerinin tarih bilinci üzerine etkisi muhteşem yüzyıl dizisi örneği. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(25), 409-426.
- Özgüdenli, O.G. (2009). *Sultan*. TDV, c.37, 496-497.
- Özgür, M., & S. Öztaş. (2023). 10. Sınıf tarih ders kitapları hakkında tarih öğretmenlerinin görüşleri. *Rumeli Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 33(2), 646- 669.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative evaluation and research methods*. CA: Sage Publications, Inc.
- Patton, M. Q. (2018). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri* (M. Bütün & S. B. Demir, Çev.). Ankara: Pagem.
- Safran, M. (2002). Türk tarih eğitimi meseleleri. *Türkler Ansiklopedisi* içinde (c. 17, ss. 100-200). Ankara: Yeni Türkiye.
- Safran, M. Oruş, C. Kay, R.Candan, A.Ş. Ata, B.Gozel, A.A. Akkuş, Z.Dilek, D. Güven, A. Demircioğlu, İ.H. (2016). *Tarih öğretim yöntemleri*, M. Demirel (Ed.), Ankara: Pagem
- Saydam, A. (1999). *Osmanlı medeniyet tarihi*. Trabzon: Derya.
- Silverman, D. (2018). *Nitel veri yorumlama* (E. Dinç. Çev.). Ankara: Pagem.
- Şeritoğlu, H. (2019). *Cumhuriyet önemi Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı İmajı*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Taneri, A. (2003). *Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde hükümdarlık kurumunun Gelişmesi ve saray-hayatı teşkilatı*. İstanbul: MEB.
- Türk Dil Kurumu (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK.

- Uğurlu, N. (2011). *Graviürlerle Osmanlı sarayı harem*. İstanbul: Örgün.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2014). *Osmanlı Devleti'nin saray teşkilatı*. Ankara: TTK.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1984). *Osmanlı Devleti'nin merkez ve bahriye teşkilatı*. Ankara: TTK
- Ünal, U. (2014). *Dünden bugüne başbakanlık (1920-2014)*. Ankara: T.C Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.
- T, Gündüz. (Ed.). (2000). *Osmanlı tarihi el kitabı*. İstanbul: Grafiker.
- Yetkin, A. (2012). Divan-ı Hümayun. *JASS Uluslararası Sosyal bilimler Dergisi*, 5(5), 349-365.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.
- Yıldırım, T. (2018). Tarih Ders Kitaplarında Kimlik Söylemi. *TUHED*, 7(2), 628-639.
- Yıldız, Ö. (2003). Türkiye'de tarih öğretiminin sorunları ve çağdaş çözüm önerileri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (15), 175-188.
- Yolartıran, S. (2022). *10. Sınıf Tarih Ders Kitapları Arasındaki Tutarlılık İlişkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Yılmaz, A. (2021). *Ortaöğretim tarih 10 ders kitabı*. Ankara: İlke.
- Yılmaz, M. S. (2019). *Orta Öğretim Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı Tarihi Konularının Öğretimi (1950-1980)*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara
- Yüksel, E., Kapar, M. A., Bildik, F., Şahin, K., Şafak, L., Ardıç, M., Bağcı, Ö. & Yıldız, S. (2021). *Ortaöğretim tarih 10 ders kitabı*. Ankara: MEB.
- Yüksel, A. (2020). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri yeni perspektifler*. İstanbul: Seçkin.
- Zhang, Y., & Wildemuth, B.M. (2009). Qualitative analysis of content. *Applications of Social Research Methods to Quations in Information and Library Science*, 21(2), 308-319.

GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR.